

Габдулла Тукай
Әсәрләр
Академик басма Алты томда
2 том
Шигъри әсәрләр (1909-1913)
Казан
Татарстан китап нәшрияты 2011

Редколлегия :

К.М.Миңнуллин (житәкче), Т. Н.Галиуллин, Д.Ф.Заһидуллина, Х.Й.Миңнегулов,
Р.Ф.Рахмани, З.З. Рәмиев, Р.Г.Фәйзуллин, Н.Ш.Хисамов, Д. С.Шакиров
Төзүчеләр, текстларны, искәrmә һәм аңлатмаларны әзерләүчеләр :
З.Р.Шәйхелисламов, Г.А.Хөснетдинова, Ә.М.Галимжанова, З.З.Рәмиев Фәнни мөхәррире
Зөфәр Рәмиев

Тукай, Г.М.

Әсәрләр : 6 томда / Габдулла Тукай. - Академик басма. - Казан : Татар, кит. нәшр., 2011.
2 т. : шигъри әсәрләр (1909-1913) / төз., текст., иск. һәм аңл. әзерл. З.Р.Шәйхелисламов,
Г.А.Хөснетдинова, Ә.М.Галимжанова, З.З.Рәмиев. - 2011. - 384 б.

Әлеге томда татар әдәбияты классигы Габдулла Тукайның 1909-1913 елларда иҗат
ителгән шигърьләре, балладалары, поэмалары, балалар шигърьләре хронологик тәртиптә
туплан бирелде. Шулай ук Тукайныкы булуы ихтимал шигърьләр дә урын алды.
Китап Г.Тукай иҗаты белән кызыксынган киң катлау укучылар игътибарына тәкъдим
ителә.

УДК 821.512.145-1 ББК 84(2Рос=Тат)-5

ISBN 978-5-298-02043-5 (2 т.)

ISBN 978-5-298-02041-1

©Татарстан китап нәшрияты, 2011

© Г.Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институты, 2011

КҮҢЕЛ

Инкисар ит гадәтеңчә, ян, күңел, сызлан, күңел!
Күп сөекледер бөтеннән – Тәңрегә сынган күңел.

Һәр минут миннән тели дөнья күңел жимешләрен,
Нәрсә пешсен, булса ялкынсыз күңел, сүнгән күңел?

Алга сәүкь ит сахибеңне, бул чыдауда таш кеби,
И фәләкнең төрле-төрле золменә күнгән күңел!

Ялтыра, яктыр – килешсен калебе саф шагыйрә,
И моңарча төрле тап-тутларга өртелгән күңел!

Шундый гали матлабың – мең жан бирергә урны бар,
И югарылык белән типкән вә селкенгән күңел!

Игътиля итсәң, канатың ач, – вакыт җитте бугай, –

И тумыштан гарше эгъляларга жилкенгән күңел!

Син йоларсың һәр һәлакәттән – ышаныч бар сиңа,
Яр читендә торғанымда ярдәмәң булган күңел!

Яхшы аңла: юк сафа, инсанлыгыңны жуймыйча,
И шуны жуймау юлында күп газапланган күңел!

ВАСЫЯТЕМ

Кайт, и нәфсе мотмәиннәм! Бар, юнәл, кит Тәңреңә;
Бирдең аркаңны моңарча, инде бир бит әмренә.

Дустларым, кардәшләрем, сез муллаларга әйтеңез:
Бу ике юлны, мине күмгәч, укырлар кабрәмә.

Өһле тәкфир бер гажәпләнсен, күреп актык сүзем:
Күр, нә рәсма тулган иман берлә Коръән садрәмә!

ТӘРӘДДӨД ВӘ ШӨБҺӘ

Бер шытырдауны ишетсәм, аузыма жаным килә;
Уйлыймын: «Шелтә кыйлырга әллә вөжданым килә?»

Аптырыйм: юк изге эш ятканда да, торганда да;
Эш кушарга каршыма һәр дәмдә шәйтаным килә.

Нәрсә күрдәм бу жиһанда, ни бетердем? Уйласам:
Алдыма чын эз вә юлдан читкә тайганым килә.

Жырлыймын, ләкин жырымнан файда бармы халкыма?
Бер мәләктән яки шәйтанның илһамым килә?

Раст, бу шагыйрьлек белән мин чынлап ук аурийм бугай:
Бер-бер атлы рәтләнәп, мәйданга диваным килә.

Мин сизәм: дөнья йөзе – дүзәх, жәһәннәмдер миңа;
Бер шигырь язсам гына, жәннәт вә ризваным¹ килә.

Һәр каралткан кәгаземдә санки багъ, бостан була;
Һәр хәрефтән каршыма вилдан вә гыйльманым² килә.

Шигъреми яздым, басылды; мин тагын зур кайгыда:
Фикремә юк-бар белән исемне игъланым килә.

Һич риза булмыйм үземнән язганымнан соңра мин:
Һәр заман күз алдыма кимлек вә ноксаным килә.

Кайвакытлар һәр сәгадәттән өмидемне өзәм, –
Әллә кайдан шунда икъбаль атлы чулпаным килә.

Ялтырый ул күкләремдә, күп өмидләр арттыра:
Күз яшем сөртергә гүя назлы жананым килә.

ХАТЫННАР ХӨРРИЯТЕ*

(«Сатирикон»нан)¹

– Көям бирмәк өчен хөрлек, азатлыklar хатыннарга;
Бөтен фикрем, уем шулдыр, карамый көн вә төннәргә.

Бу уйдан кайтасым юктыр, әгәр канлы сугыш булса;
Хатыннар ирке угърында үләрмен мин, үлеш булса.

Хатыннар! Атлаңыз алга! Бу юлда шаула, матбугат!
Хатыннарны кысучыларга каршы ач сугыш, ук ат!

Иел, и халкы дөнья! Уртадан юл бир хатыннарга!
Яшә, и галәмә өнса! Вакыт хакларны аңларга!

Таралырга вакыт инде чапан атлы болытларга;
Чапаны да, Бохары да ашарга калсын этләргә²!

Алар да, ир кеби, шаһлык, хәкимлек намнәрен таксын!
Хатыннан көч тәрәккый бәхренә күл-күл булып аксын!

Укы, яз, бел, тырыш син, и мөкаддәс яртыбыз безнең!
Кеше булмак өчен иң-иң беренче шартыбыз безнең!

– Эшем бар бит, хатын, тиз булсана, бирсәңче чалбарны!
Бу тапланган икән; бир, яхшысы һәм тапсызы бармы?

Кара, монсы да тапланган! Дидем бит: таплары бетсен!
Шуны чистартмагансың: жә, хатынмы син? Сыер бит син!

АВЫЛ ЖЫРЛАРЫ

(Өченче көлтә)

Уйсу жиргә су жыела, шунда казлар коена;
Унөч яшьлек кызга тисәң, хажның әжре жуела¹.

Япуннар туп атмыйдыр, төтенә жиргә ятмыйдыр;
Ялган сүздер, ышанмагыз: «Сабах» сабын сатмыйдыр².

Эш эшләтсәң, заказ эшлät, фäйдä юктыр пәдрätдин³;
Дин гыйльменә бигрәк чумган Апанасев Бәдретдин⁴.

Ак Иделнең аръягында атлар йөри чабында;

«Чүкеч» сабын* кимреп жылый, «Яшен» суккан чагында⁵.

Сары жаулык уртасында сары майның туртасы;
Безнең «Яшен» яшьнәр инде – үтте кышның уртасы.

Бер ишан хәзрәт симерттем, күркә, тавык ашатып;
Сагынсам, корсагын карыйм чүмәләгә охшатып.

Сак берлән Сок кыямәттә берсен берсе очрата⁶;
Биш талчокчы, өч фахишә театрны пычрата.

Чикләвек ярган була да кәңфит ашаган була;
Театрны буяу житми, концерт ясаган була⁷.

Мәэмин булсаң, чын мәэмин бул – намазыңны калдырма;
Бәйрәмдә кибет япмыйм, дип, частан казак алдырма⁸.

Алтын балдак бармакта, әйләнәдер салмакка;
Ончы хаҗи хәлен сөйлим, әйдә барыйк аулакка.

Тирәк-тирәк ситса булса, матур була чаршауга;
Бөтен Казан абыстае агент хәзер Варшауга⁹.

«Ай туган»да тусаңчы, айдай нурлы булсаңчы;
Яшьләр йөзен кызартканчы, «каралганчы» үлсәңче¹⁰!

Арыслан берлән юлбарыс яратылган бер каннан;
Безнең Муса һич тик тормас: яңлыш тапкан Коръәннән¹¹.

СӘФИЛГӘ КАРШЫ ЯЗАРГА ТӨЛӨГӘН КАЛӘМГӘ

Юк, маташма, и каләм! – калсынчы – шундай юк белән;
Борча атмак көлкедер тау-таш ватарлык туп белән.

Ни эшәң бар? Юкмыни, язсаң, югары нәрсәләр?
Угырашып торма җиһанда иң түбән мәхлук белән!

Та әзәлдән ул сәфилләр үз-үзеннән бетмәдә:
Кауме Нухи – су белән йә кауме Лути – ут белән¹.

Сипмә конфетти аның төсле сәфилләр өстенә:
Ул хәзерләнгән атарга йөзгә каршы чүп белән.

ПӘЙГАМБӘР

(Лермонтовтан үзгәртелгән)

Качан кем сайлады Тәңре мине бу хак пәйгамбәр дип,
Мине фазленә лаек күрдә, фәрманым төгәлләр дип, –
Шул ук сәгать үземнән, башкалардан баш-күз алдым да
Сөйләргә башладым хакны кешеләрнең күз алдында.

Кирәк баймы, фәкыйрьме, падишаһмы – күрсәтәм гайбен;
Укыйм ялкынлы аятьләр – карау юк һичберәү кәйфен.
Керештем мин мэхәббәткә, карендәшлеккә өндәргә,
Ашамый-эчми көндөз, кич белән баш куймый мөндәргә.

Жәмигы әхрибам – дуслар, карендәшләр, замандашлар –
Миңа каршы котырдылар, рәхимсез аттылар ташлар.
Сөйләнде өстемә күп ифтира, бөһтан, усал телләр;
Сибелде зур хәкарәт берлә хәтта башыма көлләр.

Ходайга кыйлмадым үпкә золымнардан, каһәрләрдән;
Теләнче рәүшә берлән мин качып чыктым шәһәрләрдән.
Менә хәзер япа-ялгыз торам бер читтә, сахрада,
Итәм тагаты, күзем, күңлем тәмамән гаршә әгъляда.

Күз алдымда күрәм мең-мең кадәр яшьрен жиһаннарны,
Күрәм булган, буласы барча яхшы һәм яманнарны.
Күрәм гъаден¹, сәмуден², бар булып үткән халыкларны,
Күрәм дингез төбен, уйнап-йөзеп йөргән балыкларны.

Миңа кол анда бар жанвар: арыслан, хәтта капланнар
Нәбиләргә тимәслекнең мөкаддәс гаһден алганнар.
Доғамны тыңлый йолдызлар – кечесе, зурлары бергә, –
Мине тәгъзыймлиләр шатлыккә, уйнап нурлары берлә.
Әгәр кайчакта шау-шулы шәһәрдән аркылы үтсәм,
Янып рухани ут берлә, ашыккан хәлдә юл тотсам, –
Миңа шул хәлдә картлар, бер хәкарәт күзләрен йөртеп,
Үгетлиләр сабийларны, миңа бармак белән төртеп:

«Караңыз, и сабийлар! бу кешене, сезгә гыйбрәт бу;
Арамызда иде күптән түгел моннан элегрәк бу;
Тәкәббер ул: торасы килмәде безнең арамызда.
Сабийлар! Алыңыз гыйбрәт, бу мескингә караңыз да.

Күрәмсез, нинди беткән һәм арыкланган, фәкыйрьләнгән,
Зәгыйфьләнгән, таланган, өсте-башы нинди керләнгән!
Ышандырмакчы булды ул, жүләр! безне, имеш, Тәңре,
Аның аузы белән сөйли, аңар килгән, имеш, әмре!

Имеш тә, безне өндәргә аңар Тәңре үзе кушкан,
Күрәмсез: нинди хур ул, һәм жиһан халкы аңар дошман!»

ИСЕМДӘ

(Русчадан)

Исемдә курка-курка төрле уйлар уйлаган чаклар,
Гафифанә вә мәгъсуманә көлгән, уйнаган чаклар;

Исемдә һәм эчемнән көткәнем якты бәхетләрене,
Теләп яшьрен генә рәхәт, сәгадәтле вакытларны;

Исемдә, иң элекке саф мөхәббәт дәрте кузгалгач,
Илаһи бер тәләззездән беренче кәдрә тамган яшь;

Яратканым, канымның көйгәне, хәсрәтлә янганым;
«Сөям!» дип әйткәнем, шунда кызарганым, оялганым.

Заман кичте, сулар акты, хәзер юк инде ул ялкын;
Кызу сүнде йөрәктә, мәңгелеккә инде ул салкын.

Тыныч калды йөрәк, шау-шу вә гаугадан тәмам тынды;
Моңаеп тибрәнә тик бер тәхаттырдан гына инде.

НУМИРГА ТӨШКӘН ИСКЕЛӘР

Күрерсең син боларның йөргәнән һәрдем коридорда:
Йөриләр карт кәжәдәй – үзләрен анлар санный зурга.

Озын күлмәк лыпырдый, чалбары юк һәм изү чишкән...
Сәгатътән һәм дә ыштаннан да чылбыр салынып төшкән.

ДӘҮРЕ ГАЛӘМ

Йосыб китте сәяхәткә¹, Рәшит икенчеләп китте²,
Рәшитнең сурәтендә бер дегет тулган чиләк китте.

ИШАН

Күзен йомган, муен бөккән, башында чалма чорналган;
Кибән чалма кибәк башта: ишан булган, имеш, хайван!

ХӘЗЕРГЕ ӨЙЛӘНҮЧЕЛӘР

Күңелләр саф чагында шәп, матур кыз сайлылар анлар:
«Булыр безнең хатын булса йөзе айдай», – диләр анлар.

Өгәр дә басса дөнья һәм муеннарда бурыч тулса,
Убырлы карчыгыңны да алырлар, акчасы булса.

БУЛМЫЙ

Кара карга вә «бөлгән бай» юып асла бәяз булмый,
Вә һәр бер көлтәбаш чын таңчы һәм асла Гаяз булмый¹.

МИНҺАЖ

Таш ташыйлар. Анда Минһаж «Галия» нигзен сала.
Туй ясыйлар. Монда Минһаж гаилә нигзен сала.

Салыныр да, төпләнер дә, бик уңайдыр соңгысы;
Шикләнем мин әллә ник: булмас кеби әүвәлгесе.

ГЛАСНЫЙ

Качан ләкте миңа бу язгы сайлауда гласныйлык,
Югары мәртәбә килде – олугълык һәм дә важныйлык.

Керештем әһле ислам файдасын саклар вә якларга,
Яңа көч берлә башладым гырылдарга вә йокларга.
* * *

Хайлыйм, хайлыйм хайларга, без керештек байларга.
Сторожлыкка ялландык Чәйдәш абзыкайларга¹.

Яшенче дип әрлибез, доносчы дип хурлыйбыз;
Проститутка Мәрьям белән парлап торып жырлыйбыз².
* * *

Бунларның берсе – үз анасы,
Ләкин үзенә булыр микән баласы?
КҮРСӘТӘ

Ай кеше! Тыштан үзендә изге хасләт күрсәтә,
Яхшыга – рәгъбәт, яман эшләргә нәфрәт күрсәтә.

Тик Ходай хәзер урынны сайлый ул азмак өчен, –
Әһле дөньяга тышыннан истикамәт күрсәтә.

Өмре Хак корсак белән каршыга каршы килмәсә,
Ул хәзер дингә вә Коръәнгә итагать күрсәтә.

Булса килмәслек үзенә тугъры әйткәннән зарар, –
Ул да чынлыкны сөя, сүздә сәдакәт күрсәтә.

Алганы булса берәүдән, ахирәт истән чыга;
Биргәне булса: янарың, ди, кыямәт күрсәтә.

Бик горурлы ул, сиңа һич ихтыяжы булмаса;
Бер эше төшсә әгәр, балдай фәсахәт күрсәтә.

Ут кабызмый ул, төтен эчкәндә, иптәштән элек;
Өвәле аңгар суза – икрам вә хөрмәт күрсәтә.

Дусты өстеннән эчүдә булса сакый ул әгәр,
Тип-тигез салган була, – гүя гадәләт күрсәтә.

Мин арыслан! ди, сиңең малны тәләф иткәндә ул,
Син аңар калсаң: фәкыйрьмен, ди, жәбанәт күрсәтә.

Чәнчә дә ул күңлеңә явыз лисане хәнжәрен:
Нигә кәйфең китте, дустым? ди, мәхәббәт күрсәтә.

Тыңласаң тыштан, сиңең гайбәт аның аузындадыр;
Син килеп керсәң, ачык, мәгъсум кыяфәт күрсәтә.

ГАБДЕЛХӘМИД

(Мин хәфәрә биэрән литәбгатиһи вәкага фиһи)¹

Утыз ел хөр фикерлеләрне үлтерт,
Төрөкләрдә азатлык тамрын корыт,

Батан яктыртучы шәмнәрне сүндерт,
Мөселманнан бөтен читләрне көлдөрт, –

Утыз ел казыган баз бик тирән шул:
Менә инде Хәмидең шунда
ГӨМБЕРРРТ!

МУЛЛАЛАР

Йөриләр бу кешеләр сөйрәлеп һәрдем бөлешләргә;
Теләнми нишләсеннәр: кабият беткән эшләргә.

Күңелдә утлары сүнгән, вә вөждан майга капланган:
«Әгузе»¹ дип кенә төшмәс, муенга шәйтән атланган.

Менә шул чаклы ялкау, шундый хәйваннар да рухани!
Түбәнлек бу, кабул итмәс үзенә изге рух аный!

ВӨЖДАН ЗАРАРЫ

(«Будильник»тән)¹

Жиңел йөзмәк бу тормыш диңгезендә,
Хәвеф юк жиллесендә, жилсезендә.

Вәләкин йөкләмә аркаңда вөждан,
Авыр ул бу йөзүдә кургашыңдан.

Батарсың син, сине ул төпкә тартыр;
Бу чын сүз: тыңладисаң, фәһмең артыр.

ИКЕ ЮЛ

Ике юл бар бу дөньяда: бере будыр – бәхет эстәү;
Икенче шул: гыйлем гыйшкында булмак – мәгърифәт эстәү.

Синең кулда: теләрсәң – мәгърифәтле бул, бәхетсез бул;
Вә яки бик бәхетле бул, ишәк бул, мәгърифәтсез бул.

* * *

Ничек тормак тиеш, дустым? дисеңме, –
Шулай тор: бик кысып тот син кесеңне.

Һаман сак бул, кара ул як, бу якны;
Хосусан сак тоту лязем колакны.

ГАИЛӘ ТЫНЫЧЛЫГЫ

Әгәр булсын дисәң бер өй эче шау-шу вә жәнжалсыз:
Ире булса суқыр, ул житми, – булсын һәм хатын телсез.

КИҢӘШ

Ялангач калдыйсәң син һәр жәһәттән фазлы Тәңридән,
Мыраулый башла бик ямьсез, алып үрнәк Бәширидән¹.

ИКЕ КОЯШ

Күр: ничек, иртә кояш чыкса, жиһанда нур тула, –
Һәр күңелләр нурланадыр, чыкса Гыйззәтуллина.

Бу икәүгә Тәңре биргән бертигез зур мәртәбә:
Берсе уйный күк йөзәндә, берсе уйный сәхнәдә.

ЭШТӘН ЧЫГАРЫЛГАН ТАТАР КЫЗЫНА

(«Зиләйлүк» көенә)

Сөялгәнсең чатта баганага,
Яфрак төсле сары йөзләрең;
Кызганмыйча күңлем чыдый алмый:
Бигрәк моңлы карый күзләрең.

Атылган кош, адаштырган эттәй,
Үткәннәргә мәэюс карыйсың;
Күрәм, ике ирнең селкенәдер:
Кайсы татар баен каргыйсың?

Аз шул бездә байлар – кайсысы кем
Фәрештәдән канат каермас;
Алсын гына шәйтан иманыңны,
Жәһәннәмлек бу дип кайгырмас!

Күрдем әле синең залимеңне:
Һаман кәеф сөрә, типтерә;
Рәхәтләнә, кяфер! Сине шулай
Баганага сөяп киптерә.

Сизмисең бит син дә – синең яннан
Нечкә күңел шагыйрь узганын,
Синең болай мескинләнгән хәлең
Аның күңлен ничек өзгәнән!

БӘГЪЗЕ ЗЫЯЛЫЛАРЫМЫЗ

Татар халкы арасында хисапсыз күп зыялылар,
Сирәк ләкин, дөрест әйтсәм, кешелекле хәялылар.

Әгәр күрсәң кызарган йөз аларда, бер дә алданма:
«Оялгандыр» димә яңлыш, «жибәргәндер» дисәң – әүля!
ГОМЕР ХАКЫНДА

Бик күнелсез бер начар журнал – гомер,
Анда, әлбәт, баш мәкалә мал ирер.

АЧЫ ХӘКЫЙКАТЬ

(«Бакырган»нан)¹

Татар бае – бөлгүче,
Төрмәләргә кергүче;
Гомер буе ни кыйлган –
Шунда мәгълүм булгучы.

Бай чагында көлгүче,
Гайбен-нисен күргүче;
Табылмыйдыр мескинне
Тугъры юлга сөргүче.

Бай ул ялгышмый, диләр,
Һәр фигъле яхшы, диләр;
Аның һәр дүрт ягына
Монафикълар тулгучы.

Малы, мөлке беттисә,
Дәүләт, бәхет киттисә,
Малның кадрен белми, дип,
Чын дуслары көлгүче.
ТӨРЕКЧӨДӘН

Сөйгәнеңне мин кочам, дип, дошманым көлгән була;
Белми: жанаш кайгысы һәр кич кочагымда куна.

ГАШЫЙК

Син күрерсең бу кешене: күп вакыт уйный, көлә, –
Ул шулайтеп халәте рухын яшермәкче була.

Белмичә, «уйный» диләр, эчтән ниләр уйланганын;
Сизмиләр – чыкмый төтен тышка – мәхәббәт янганын!

Ул шаярганда, кисәктән, керсә жанаш каршына,
Гашыйкым житдиләнә, шундук уеннан тартына;

Кып-кызыл төскә керә ул, үзгәрәдер йөзләре,
Әллә нинди көчтән астка салынадыр күзләре.

Ул түнә, хәлсезләнә шул, очраса үз хурына,
Хәзрәти Муса тәхәммелсез тәжәлли нурына¹.

Нишләсен, жанаш хозурында аңар лязем намаз;
Бер азан әйткәч, колак каккач, мөселман уйнамас².

ВАКЪТЫ ГАЖЕЗЕМ

(Көнлек дәфтәремнән)

Тапдисәм мәүзугъ, язарга аптырыйм:
Кай төшеннән мин моны, дим, ләктерим?

Ул йозак төсле миңа, юк ачкычым,
Йә бөөк сәд – юк менәргә баскычым.

Йә кимә ул – юк янымда ишкәгем,
Шул рәвеш эчтә кала күп хисләрем.

Яки уйга калдырадыр интикад,
Итмәсәм дә мин аңар күп илтифат.

Уйлыйсың син бер фикерне: раст кеби,
Шик төшә: юк, ул да раст булмас кеби.

Юк әле миндә хәкыйкаткә вәсул,
Әллә нигә айрылалмый уң вә сул.

Йа Ходай! Кайчан чыгармын шөбһәдән?
Кипми ник шөбһә тире бу жәбһәдән?

Йа Ходай! Кайчан бу золмәтләр бетеп,
Юл салырмын күкрәгем берлән этеп?

ШЕКСПИРДӘН

Күрәм кайчакта: жанкәмнең яңагына чебен кунган, –
Йөри бит шатланып шунда, үзенчә әллә кем булган!

Карыйм да мин, бәхетсез, шул чебеннең бәхтене көнлим:
Ходеам, ни сәбәптән булмадым соң шул чебен мин! дим.

КИТАП

(Аз гынасы русчадан)

Һич тә күңлем ачылмаслык эчем пошса,
Үз-үземне күрәлмичә, рухым төшсә,
Жәфа чиксәм, йөдәп бетсәм, бу башымны
Куялмыйча жанга жылы һичбер төшкә;

Хәсрәт соңра хәсрәт килеп алмаш-алмаш,
Күңелсез уй белән тәмам әйләнсә баш,
Күзләремдә кибеп тә житмәгән булса
Хәзер генә сыгылып-сыгылып елаган яшь, –

Шул вакытта мин кулыма китап алам,
Аның изге сәхифәләрен актарам;
Рәхәтләнеп китә шунда жаным, тәнәм,
Шуннан гына дәрәләремә дәрман табам;

Укып барган һәрбер юлым, һәрбер сүзем
Була минем юл күрсәткүче йолдызым;
Сөйми башлыым бу дөньяның ваклыкларын,
Ачыладыр, нурланадыр күңлем, күзем;

Жиңелләнәм, мәгъсумләнәм мин шул чакта,
Рәхмәт әйтәм укыганым шул китапка;
Ышанычым арта минем үз-үземә,
Өмид берлән карый башлыым булачакка.

МӨКАДДИМӘ

И көләч йөзле малай, йөргән малай яланаяк!
Бер дә тыштан кермичә уйнап йөрүче шартаяк!

Чәкмәшәңне куй да бер якка, йөгер, кил каршыма!
Шартаяктан да күңеллерәк бер әйбер бар сиңа.
СӨБХАНАЛЛА, СӨБХАНАЛЛА

Сабый чакта укытканда мине хәлфә,
Рәхмәт аңар, өйрәтте бер яхшы нәрсә:
– «Сөбханалла» диеп әйтү тиеш, – диде, –
Бер мән яңа гына туган айны күрсә.

Шул заманнан бирле айның туганына
Һәм дә алтын көпчәк төсле тулганына
Карап, күңлем кайчан минем хәйран кала,
Диям шунда: сөбханалла, сөбханалла!

Бу әйтүем, хәер, минем гадәт кенә,
Бу бертөрле дини булган әдәп кенә;
Бер вактым бар – чын күңлемнән укыйм моны,
Хәлфәм! Яусын сиңа һаман рәхмәт кенә.

Менә нәрсә: күрәм бәгъзан сөйгәнемне,
Көңнәр, төңнәр гыйшкы берлән көйгәнемне;
Хәлфә, шунда минем телем тотлыгадыр,
Эшкә кушам тагын шул ук белгәнемне.

Тулган айга охшаш йөзе, башы аның,
Яңа туган айга охшаш кашы аның;
Күңлем аңар карап торып хәйран кала,
Укыйм чынлап: сөбханалла, сөбханалла!

Әгәр күрсә шул матурны Гайнетдиннәр,
Гади генә Котбетдиннәр, Шәмсетдиннәр,
«Сөбханалла» дию кайда аларга соң! –
Укымаган алар, бернәрсә белмиләр.

Әгәр, хәлфә, мин дә шулай надан булсам,
Синнән гыйлем ала алмыйча калган булсам,
Өйтер идем, шулар кеби, мин гыйрфансыз:

Әй-йй, бигрәк матур икән, чукынган кыз.

ЭШ

Тынма, эшлә, и сабий! Бел, Тәңредән эшләргә – көн,
Эшләп аргачтын, бирелгәндер тыныч йокларга төн.

Иртә торгач та язарга, дәрсең укырга тотын;
Тынма, эшлә, торма тик, тынсаң тынарың жомга көн¹.

Күр, ничек эшли кояш: иртә тора, таң аттыра,
Көнозын күктә йөзә һәм көн буенча яктыра.

Соңра, арган төсле, ул ирнеп кенә тауга бата,
Йоклый рәхәт, ял итә һәм жир йөзен дә йоклата.

Син кояштан үрнәк алсаң, иҗтиһад итсәң һаман,
Күп арасында кояш күк ялтырашың бер заман!

ӘНӘ-МӘНӘ

Әнә чүлмәк: аңар катык тутырган;
Мәнә хәлфә: башы мантийк тутырган¹.

Әнә карга: мәчет өстенә кунган;
Мәнә шәкерт: указлы мулла булган.

Әнә чеп-чи бәрәңгә кәлҗемәсе;
Мәнә «Тәхрире мәрьәт» тәрҗемәсе².

МОГЪҖИЗА

Пәйгамбәрнең вафатыннан соң асла моғҗиза булмас:
Ярылмас ай икегә¹, һәм кара таштан төя тугъмас²,

Диләр безнең гыйлем әһле. – Ышанмаңыз, бу ялгандыр:
Үзем күрдем бүген – безнең заманда моғҗиза бардыр:

Бүген иртүк миңа шактый бурычлы иптәшем килде,
Ялындырмый, талашмый, вәгдәсендә акчасын бирде.

ТУГАН АВЫЛ

Тау башына салынгандыр безнең авыл,
Бер чишмә бар, якин безнең авылга ул;
Аулыбызның ямен, суы төмен беләм,
Шуңар күрә сөям җаным-тәнем белән.

Ходай шунда җан биргән, мин шунда туган¹,
Шунда әүвәл Коръән аятен укыган;
Шунда белдем рәсүлемез Мөхәммәдне²,
Ничек михнәт, җәфа күргән, ничек торган.

Истэн чыкмый монда минем күргәннәрем,
Шатлык белән уйнап гомер сөргәннәрем;
Абый белән бергәләшеп кара жирне
Сука белән ертып-ертып йөргәннәрем.

Бу дөньяда, бәлки, күп-күп эшләр күрем,
Билгесездер – кая ташлар бу тәкъдирем;
Кая барсам, кайда торсам, нишләсәм дә,
Хәтеремдә мәңге калыр туган җирем.

ЧЫРШЫ

Саргаядыр көз көнөндә һәр агач яфраклары;
Юк яшеллекләр хәзер, урман вә сәхра сап-сары.

Саргая таллар, усаклар, алмагачлар һәм каен;
Хәстә төсле, арта сары төс аларда көн саен.

Үз төсен үзгәртми саклаучы арада берсе бар:
Көз көне һәм кыш буе саргаймый торган чыршы бар.

ЯҢГЫР ИЛӘ КОЯШ

Кояш әйтте: «Һаман мин яктырым
Вә бер дә батмамын, янып торырым».

Диде Яңгыр да: «Һәр көнне явармын,
Кара жирне юешләр, елгалармын».

Кояш каршы диде: «Син бик юешле,
Явасың былчыратып һәммә төшне.

Суыңнан анда баткак, монда баткак,
Синең бар белгәнең – җир былчыратмак.

Юешлектән иген, ашлык черидер,
Муҗиклар, яумасайде, дип телидер».

Диде Яңгыр җавапта: «Син кызасың,
Игенне яндырасың һәм кырасың».

Ачуланды Кояш бу сүзгә, кызды,
Ачудан эсселектә хәдтән узды.

Диде: «Мин бит җимешләрне пешергән,
Нурымнан җанлы-җансыз файда күргән».

Диде Яңгыр: «Аларны син пешерсәң,
Ә мин бит үстерәм һәм су эчертәм.

Әгәр мин яумасам, багълар шиңерләр,
Болынлыklar, яшеллекләр кибәрләр».

Кояш Яңгыр белән күп кычкырышкач,
Бере-берсен яманларга тырышкач, –

Татулашты, килештеләр ахырда
Бу көннән сүз көрәштермәскә бер дә.

Шулай бетте боларда сүз вә тартыш,
Күрергә булдылар нәүбәт белән эш.
Кояш әйтте: «Кызам үз нәүбәтемдә,
Ә син яу рәхмәтеңлә нәүбәтеңдә».

Кояш, Яңгыр әле бу көнгә чаклы
Бозып эш кыйлмыйлар бу иттифакъны.

МИЛЛИ МОҢНАР*

Ишеттем мин кичә: берәү жырлый
Чын безнеңчә матур, милли көй;
Башка килә уйлар төрле-төрле, –
Әллә нинди зарлы, моңлы көй.

Өзлеп-өзлеп кенә әйтеп бирә
Татар күңле ниләр сизгәнән;
Мескин булып торган өч йөз елда
Тәкъдир безне ничек изгәнән.

Күпме михнәт чиккән безнең халык,
Күпме күз яшьләре түгелгән;
Милли хисләр белән ялкынланып,
Сызлып-сызлып чыга күңленнән.

Хәйран булып жырны тыңлап тордым,
Ташлап түбән дөнья уйларын;
Күз алдымда күргән төсле булдым
Болгар һәм Ак Идел буйларын.

Түзәлмәдем, бардым жырлаучыга,
Дидем: «Кардәш, бу көй нинди көй?»
Жавабында милләттәшем миңа:
«Бу көй була, – диде, – «Әллүки»!».

ЯРАТЫРГА ЯРЫЙ

Яратырга ярый кышны, вәләкин зәһһәрире бар,
Киемсез калтырап торган мәсакине, фәкыйре бар.

Яратырга ярый жәйне: матур ул, анда зур ямь бар,
Вәләкин таш бинасы юк фәкыйрьләргә жәһәннәм бар.

Яратырга ярый дөнья: матур кырлар, матур таулар;
Яратмыйм мин вәләкин һич, сәбәп шул: ибне адәм бар!

ЯПУН ХИКӘЯСЕ

(Бурениннән)

Электә бер Ташчы торган бу дөньяда,
Безнең жирдә түгел – ерак Япунъяда.

Үзе булган таза гына бер яшь кеше,
Ялыкмыйча эшли икән ул таш эше.

Ризыкланган ачы тирләр һәм көч белән,
Көн буена ташлар ватып чүкөч белән.

Булганлыктан һаман да эш, һаман да эш,
Күрәлмаган бу яшь егет рәхәт тормыш.

Беркөн шулай эшләп-эшләп каты аргач,
Күңле кайткан эштән, тәмам хәлдән тайгач,

Тотынган ул үз-үзенә тарланырга,
Мондый начар көн күрмештән зарланырга:

«Ходаем, ник фәкыйрь иттең мине болай?
Рәхмәтең киң, мин бәндәңне кыйлсаң да бай;

Бүтәннәрдәй мин дә рәхәт сөрер идем,
Тынычлык һәм бәхет йөзен күрер идем».

Шуннан гына очып үткән бер Фәрештә
Өллә ничек моның моңын, зарын иштә.

Һәм әйтә ул: «Ярар, яхшы, шулай бул, – ди,
Ягъни: – Үзең теләгәнеңчә бай бул», – ди.

Безнең Ташчы шул минуттук зур бай булды,
Азаплаган читен тормыш уңай булды.

Инде хәзер авыр эшләр муенда юк,
Рәхәт ята, һичбер нәрсә уенда юк.

Шул вакытта Ташчы күрә: зур урамнан
Үтеп бара гаскәр берлән олугъ бер Хан.
Киемнәре, баш өстендә чатырлары
Ялт-йолт килә көнгә каршы – алтын бары.

Ташчы әйтә: «Зур эшмени бу – бай булу?
Насып булса менә шушындый Хан булу, –

Булыр иде шул вакытта бәхтем минем;
Ah, булсачы вәзирләрем, тәхтем минем!»

Тагы шуннан очып барган шул Фәрештә
Бу Ташчының сөйләгәне сүзен иштә:

«Теләгәнең булсын синең – син Хан бул, – ди,
Үзе китә очып: – Хәзергә сау бул!» – ди.

Ташчы карый: шулук хәлдә ул Хан булган,
Һәр ягына вәзирләр һәм гаскәр тулган.

Уенчылар матур көйләр көйләгәли,
Баш өстендә алтын зонтик күләгәли.

Шулай да бик рәхәт түгел: Кояш эссе,
Гаҗиз калды Хан эсседән, тәмам пеште.

«Кирәк түгел, – ди, – Хан булу һәм баш булу,
Насып булса икән миңа Кояш булу!»

Шул Фәрештә тагын шунда житеп килеп,
Китте очып: «Ярар, булсын синеңчә», – дип.

Шул минутта Ташчы егет Кояш булып
Күктә тора, бу дөньяга нурлар коеп.

Бераздан соң әллә кайдан чыга Болыт,
Жир һәм Кояш арасына пәрдә булып;

Каплап тора әллә нинди гайрәт берлә,
Күренмидер Кояшка жир, Кояш – жиргә.

Егет әйтә: «Кирәк түгел Кояш булу,
Болыттан да кимсеттереп, юаш булу.

Тәңрем, ирек бир син миңа, Болыт булайым,
Болыт булып, жиһанга баш булып торыйм».

Фәрештә дә шул вакытта житеп килеп,
Китә күккә: «Ярар, булсын синеңчә», – дип.

Шулук вакыт Ташчы егет Болыт була,
Жир йөзенә яңгырларын коеп тора.

Чиләк-чиләк булып яңгыр яуганыннан
Сулар артып, ташып чыкты ярларыннан.

Сәхра, болын, игенлекләре су басты,
Һәр нәрсәгә урын булды дулкын асты.

Бу дулкыннар кубарса да шау-шу, гауга,
Һөҗүм итеп килсәләр дә, охшап яуга, –

Шунда үсеп тора торган олугъ Таш-тау
Зәһрә хәтле зарарланмыйча калды сау.

Егет әйтә: «Кирәк түгел Болыт булу,
Артык миңа Болыт булганча юк булу!

Гайрәтемнән күрсәтмичә һичбер какшау,
Минем көчтән көлөп тора шушы Таш-тау!»

Шунда тагын Фәрештәсе килеп житә:
«Ярар, яхшы, шулай бул син», – диеп китә.

Ташчы егет шулук минут була Таш-тау;
Гомерлектә торымын, ди, мин шунда сау.

Һәр яктардан килсәләр дә сулар ташып,
Дулкыннары бәрелсәләр дә шып та шып!

Кибаранә күтәрәп баш, безнең Таш-тау
Селкенми дә, кузгалмый да тора сап-сау.

Шул вакытта әллә кайдан чыга Инсан,
Кулларына балта берләп чүкөч тоткан.
Килә дә ул, бу Таш-тауны вата башлый,
Таш артыннан ташны ватып ата башлай.

Егет әйтә: «Мин күп нәрсә булып үттем,
Һәрберсеннән галилек һәм бәхет көттем;

Күрдем хәзер: эшкә һич нәрсә тиң түгел,
Эштән көчле нәрсә табу мөмкин түгел.

Кирәк түгел, мин яңадан Ташчы булам,
Әүвәлгечә иҗтиһадлы эшче булам!»

Кодрәт берлә шунда егет Ташчы була,
Әүвәлгечә иҗтиһадлы эшче була.

КҮҢЕЛ ЙОЛДЫЗЫ

Тәнәфферләр, тәхаттырлар, тәрәххемләрлә дөньядан
Гөзарым, захмедар васле бер һижрә мөкәүкәбдер¹.

Габдулла Жәүдәт²

Ничаклы изсә дөнья, ирке бар – куркытмыйдыр безне;
Елар жирдә көләм мин, һич чытып тормыйм аңар йөзне.

Минем гомрем караңгы төн – кояшым һәм аем тугъмас;
Шуңар да шөкер итәм мин: бу төнем йолдызлы, йолдызлы.

Озаттылар миңа кул төрле мәлгунь көч, кара көчләр,
Теләп сүндермәгә күңлемдә янган изге йолдызны.

Вәләкин сүнмәде ул: йолдызым якты, һаман нурлы;
Гажәпме, юлга салса, ичмасам, бер данә юлсызны?

Күзеннән канлы яшь түксен иде барча шәятыйным,
Җиһанда калдырып китсәм икән, йа Раб, гүзәл эзне!

Минем күңлем мөкәүкәбдер өмид, хәсрәт, тәэссерлә;
Зарар юк, барча кодсиятебез дә айлы, йолдызлы!

КИҢӘШ

(Позняковтан үзгәртелгән)

Чикмә гамь шул нәрсәгә: синнән гомернең еллары
Алган аны бер дә бирмәскә – очырган җилләре.

Тормышыңның агымында инде ул киткән агып;
Кайгырудан файда юктыр – булмый инде кайтарып.

Түкмә күз яшь: ярдәмендә һәр заманда Алла бар;
Ал жәсарәт, алга омтыл, һич ялыкмый алга бар!

СӘРЛӘҮХӘСЕЗ

Кузгатмакчы булсаң халык күңелләрен,
Тибрәтмәкче булсаң иң нечкә кылларын,
Көйләү тиеш, әлбәт, ачы хәсрәт көен,
Кирәк түгел мәгънәсе юк көлке, уен.

Караңгыдыр, күңелсездер гомер юлы,
Бу дөньяда кем килсә дә сиңа туры,
Шиксез, аның жәрәхәтле күкрәгендә
Яшьрен генә янып яткан хәсрәт тулы.

Мескин адәм! Тыштан уйный, тыштан көлә,
Ямьсез якны уйлап куя эчтән генә.
Безнең гомер уен түгел, бәйрәм түгел,
Һич кайгысыз кеше булса – адәм түгел!

Бераз вакыт шатлык таба исрек кенә,
Үз-үзенә ачы агу эчреп кенә:
«Әмма дөнья нинди кызык, нинди хозур,
Бу дөньяда кемнәр бар, – дип, – миннән дә зур!»

ТЕЛӘҮ БЕТТЕ

(Пушкиннан моҡътәбәс)

Теләү бетте хәзер миндә теләк соңра теләкләрне;
Кире сүттем хәзер күп эшкә сызганган беләкләрне.

Күрәлмим мин азатлык бер дә чиксез ихтыярымнан;
Гажәп ләззәтле, тәмле булса да, туйдым хыялымнан.

Фәкыйрь калдым хәзер: тормыш үзенең биргәннен алды;
Күңел буш: анда калды тик авыр хәсрәт, ачы кайгы.

Бетердем шиндереп төрлө гүзэл чәчкәмне барсын да
Явыз тәкъдир, каты тәкъдир, суык тәкъдирем астында.

Өмидсезмен: фәкать актык дэкийкамне көтәм инде,
Көтәм: кайчан тавыш-тынсыз гына бер көн бетәм инде?

Мисал бу: көз көненең кышка каршы, соңгы чагында,
Туңып беткән агачның яп-ялангач бер ботагында

Төшәр-төшмәс торадыр соңга калган бер генә яфрак, –
«Төшәм» дип калтырый, жил сызгырып киткән саен чак-чак.

ТУГАН ТЕЛ

И туган тел, и матур тел, әткәм-әнкәмнең теле!
Дөньяда күп нәрсә белдем син туган тел аркылы.

Иң элек бу тел белән әнкәм бишектә көйләгән,
Аннары төннәр буге әбкәм хикәят сөйләгән.

И туган тел! Нәрвакытта ярдәмәң берлән синең,
Кечкенәдән аңлашылган шатлыгым, кайгым минем.

И туган тел! Синдә булган иң элек кыйлган догам:
Ярлыкагыл, дип, үзем һәм әткәм-әнкәмне, Ходам!
АНА ДОГАСЫ

Менә кич. Зур авыл өстендә чыкты нурлы ай калкып,
Көмешләнгән бөтен өйләр вә сәхралар тора балкып.

Авыл тын. Иртәдән кичкә кадәр хезмәт итеп арган
Халык йоклый – каты, тәмле вә рәхәт уйкуга талган.

Урамда өрми этләр дә, авыл үлгән, тавыш-тын юк;
Авыл кырсында бер өйдә фәкать сүнми тора бер ут.

Өнә шул өй эчендә ястүеннән соңра бер карчык
Намазлыкка утырган, бар жиһаннан күңлене арчып;

Күтәргән кул догага, яд итә ул шунда үз угълын:
Ходаем, ди, бәхетле булсайде сөйгән, газиз угълым!

Тамадыр мескинәмнең тамчы-тамчы күзләреннән яшь;
Карагыз: шул догамы инде Тәңре каршына бармас?

ТАЯН АЛЛАГА

Әй бәһале, әй кадерле, әй гөһәһсыз яшь бала!
Рәхмәте бик киң аның, һәрдем таян син Аллага!

Йа Ходай, күрсәт, диген, ушбу жиһанда якты юл;
Ул – рәхимле; әткәң-әнкәңнән дә күп шәфкатьле ул!

Саф әле күңлең синең, һичбер бозык уй кермәгән,
Пакъ телең дә һич яраусыз сүзләр әйтеп күрмәгән.

Пакъ жаның һәм пакъ тәнең – барлык вөжүдең пакъ синең;
Син фәрештә валчыгысың, йөзлөрең ап-ак синең!

Кыйл дога, ихлас белән тезлән дә кыйбла каршына;
Бел аны: керсез күңелдән тугъры юл бар гаршенә!

Әй бәһалә, әй кадерле, әй гөнаһсыз яшъ бала!
Рәхмәте бик киң аның, һәрдәм таян син Аллага!

БАБАЙ

Бабай бик күп яшъ яшәгән, карт ул үзе,
Ләкин һаман сәламәт ул, матур йөзе.
Яңак, маңлай жыйрылмаган, тешләр дә сау,
Яшъләрчә саф, ачык чыга аның сүзе.

Житеп килә инде аның житмеш яше,
Жем-жем итә житен сакал, көмеш чәче.
Бабай, мескин, бу дөньяда күпне күргән,
Үлеп беткән инде аның күп яшътәше.

УЯНМАС ЙОКЫ

Фатыйма күрдә үзенең бүлмәсендә бер рәсем:
– Әнкәем, бу кем? – диеп сорды, кочаклап әнкәсен.

Әнкәсе бирде җавап: – Әүвәлге угълым бу минем,
Дөньяда юк ул хәзердә – бер туган абзаң синең.

– Әнкәй, әнкәй! Нишләгән ул, кайда соң ул? Әйтсәнә!
Мин аны күрмәк телимен, зинһар, әнкәй, тапсана!

– Юк, жаным, юк, күз нурым, абзаң хәзердә йоклаган;
Ул каты йоклый, вөжүден кара туфрақ каплаган.

– Ә, алайса, син агамны, бар, уят, торсын, әни;
Бергә уйнарбыз, үзенең сеңлесен күрсен, әни!

– Юк, жаным, син белмисең, юктыр уятырга мәҗал,
Ул уянмас бер йокыдыр, аһ, аның исеме – әжәл!

АЙ ҺӘМ КОЯШ

Һималая тау өстендә алтын бишек,
Кояш йоклый һәр кич саен шунда төшөп;
Жил төн буе йоклаганын саклап тора,
Тирбәтә һәм өстен-башын каплап тора.

Йокысыннан Кояш ничек уяндисә,
Жил шул вакыт жылбер-жылбер итеп исә;
Исә-исә бөтен дөнья бус китә:
– Торыгыз! – ди, – уянырга вакыт житә!

Торып чыккач шул бишектән Кояш агай,
Анда кереп йоклый инде энесе Ай;
Йоклый шунда йолдызлар да өелешеп,
Оядагы йоклап яткан кошчыклардай.

Каты йоклап Ай бишектә мәгърибкәчә,
Торып чыга, көлеп жиргә нурын чәчә;
Кояш һәм Ай – ике туган агай-эне –
Менә шулай дустлык берлән нәүбәтләшә.

ЖИР ЙОКЫСЫ

Кырга ак кардан
Юрган ябылган;
Жир язга чаклы
Уйкуга талган.

Ул тормас, йоклар,
Кышлар үтмичә, –
Кыйбладан кошлар
Кайтып житмичә.

Язның айлары,
Апрель, майлары,
Бик матур сызлып
Аткан таңнары;

Урман шаулавы,
Кошлар сайравы,
Күкләр күкрәве,
Яңгыр аннары.

Коеңу көн саен
Кояш нурында;
Аннан соң тагын
Төшкән чык төндә.

Бу хәлләр жиргә
Барчасы бергә
Калган тик инде
Төштә күрергә.

Жир йоклай тыныч,
Күрәп тәмле төш.
Уяныр әле,
Тукта, үтсен кыш!

КЫШКА БЕР СҮЗ

Кит эле син, аксакал кыш! Күр, энэ таудан туры
Төгәридер ул матур кыз – язның алтын фәйтуны.

Тиз югал, и Кыш бабай, син ал да тиз кач карт башың,
Барыбер, күрсәң, качарсың, язны – гөлләр патшасын!

Бер дә юк ул патшаның мылтык-кылыч, алмаслары,
Һәр ягында аллы-гөлле күбәләктән гаскәре.

КОШЛАРГА

Курыкмагыз, кошлар, күреп сез яныгызда мин барын;
Мин тимәм сезгә, фәкать сайравыгызны тыңларым.

Жырлагыз сез күңлегезгә Тәңре нәрсә салганын;
Мылтыгым да юк янымда, юк шулай ук ауларым.

Бик тынычлап сайрагыз сез, мин тимим, сезгә тимим;
Әллә иркәндә торуның кадрене белмимме мин?!

Курыкмагыз – яхшы беләм, мин һич тә сезне ауламам;
Сайрагыз, тыңлап торымын, тын да алмам, шауламам.

САБЫЙГА

Һич сине куркытмасыннар шүрәле, жен һәм убыр;
Барчасы юк сүз – аларның булганы юктыр гомер.

Жен-фәлән дип сөйләшүләр искеләрдән калган ул;
Сөйләве яхшы, күңелле – шагыйранә ялган ул.

Һич өрәк, албасты булган сәхралар, кырлар да юк;
Шүрәле асрап ята торган кара урман да юк.

Син эле үс һәм укы күп, шунда аңларсың барын;
Мәгърифәт нуры ачар күп нәрсәләрнең ялганын.

КАРЛЫГАЧ

Күптән түгел безнең тәрәзә капкачын
Оя итте минем сөйгән Карлыгачым.

Ул көн буге аузы берләп балчык ташый,
Балчык берләп матур итеп оя ясый.

Күп эшләде иренмиңә; бара-бара
Чыгарды ул матур-матур балалар да.

Ачыксалар Карлыгачның балалары,
Чебен-черки тотып кайта аналары.

Карлыгачым ямьсез озын кара төндө
Каты йоклый оясында, алмый тын да.

Бер канатының астына тыга башын,
Уянмый ул, – бөтен кеше тавышлансын.

Күк күкрәсен, ялтыр-йолтыр килсен яшен,
Төн буена нинди каты жил исмәсен, –

Ни булса да, бары да бер аның өчен, –
Уянмый ул, селкетми дә борын очын.

КЫШКЫ КИЧ

Кызык сезгә, яшь балалар, кышкы кичтә!
Жылы өйдә утырасыз якын мичкә;
Утырасыз рәхәтләнеп, тезелешеп, –
Шатлык сезгә, уңайсызлык килми нич тә.

Ничкайсыгыз таныш түгел хәсрәт берлә,
Утыргансыз матур гына, рәт-рәт берлә;
Кышкы кичнең озынлыгын сизмисез дә
Өнкәгезнең сөйләгәнә әкият берлә.

Тышта иссен ачы жилләр, тузсын карлар,
Өй түбәсе саламнары килсен тар-мар,
Суыклыктан очар кошлар очалмасын, –
Сезнең урын жылы, әйбәт, – ни кайгы бар?

Төшсән ләкин исегезгә кайсы вакыт:
Һәркемгә дә бирелмәгән мондый бәхет;
Ятим калган сабийлар бар, бәхетсезләр,
Ата-анасы вафат, жирсез һәм йортсызлар.

Мондый кышкы кичтә сыгъныр урыннары
Аларның юк, өши бите, борыннары;
Үлми калса яхшы алар салкынлыктан,
Кайберсенен шуннан була үлемнәре.

Очрый калса сезгә шушындый ярлылар,
Яшьле күзле, моңланганнар вә зарлылар, –
Яшь балалар! Аларны сез яратыгыз,
Жылы сүзләр әйтеп, сөеп юатыгыз!
КОШЧЫК

Кичә мин читлек ачтым, андагы кошчыкны коткардым,
Күңелсез тоткынымны киң яшел урманга кайтардым.

Аңар бирдем азатлык мин, үземдә шул вакыт күрдем:
Тынычлап калды никтер һәм тәмам иркенләде күңлем.

Күзем берлән озаттым: кошчыгым урман таба очты,
Югалды күк йөзөндә тиз вакытта, бер дә юк төсле.

Очып киткәндә ул шундый матурлап сайрады моңлы:
Миңа санки азат иткән өчен изге дога кылды.

БИШЕК ЖЫРУЫ

Әлли-бәлли итәр бу,
Мәдрәсәгә китәр бу;
Тыршып сабак укыгач,
Галим булып житәр бу.

Йокла, угълым, йом күзең,
Йом, йом күзең, йолдызым;
Кичтән йокың кала да,
Егълап үтә көндезең.

Әлли-бәлли көйләрем,
Хикәятләр сөйләрем;
Сиңа теләк теләрем,
Бәхетле бул, диярем.

Гыйззәтем син, кадрем син,
Минем йөрәк бәгърем син;
Куанычым, шатлыгым
Тик син минем, синсең, син!

БӘХЕТЛЕ БАЛА

Бәхетле шул баладыр, кайсы дәрсенә күңел бирсә,
Мөгаллимне олугъ күрсә, белергә кушканын белсә.

Сабакка калмаса соңга, борылмый барса уң-сулга,
Уенга салмаса ихлас – менә бәхте аның шунда.

Кечеләргә итеп шәфкать, үзеннән зурга юл бирсә,
Бәхетсезләргә кимсетми, егылганнарга кул бирсә!

БАЛА БЕЛӘН КҮБӘЛӘК

Бала:

Әйт әле, Күбәләк,
Сөйләшик бергәләп:
Бу кадәр күп очып
Армыйсың син ничек?

Ничек соң тормышың?
Ничек көн күрмешәң?
Сөйләп бирче тезеп,
Табаламсың ризык?

Күбәләк:

Мин торам кырларда,

Болында, урманда;
Уйныймын, очамын
Якты көн булганда.

Иркәли һәм сөя
Кояшның яктысы;
Аш буладыр миңа
Чәчәкләр хуш исе.

Тик гомрем бик кыска:
Бары бер көн генә, –
Бул яхшы, рәнжетмә
Һәм тимә син миңа!

МӘКТӘПТӘ

Менә көз барча кырларны вә урманны ялангачлый,
Менә ак тун киеп инде күңелсез кыш килә башлый.

Игеннәр тулган ындырга, халыкның эшләре беткән,
Вә көньякның вакытча безгә килгән кошлары киткән.

Урамнарда күңелсезлек, авылда сизләр бер кайгы,
Терелекләр вә шау-шулар, кызыклар кайда ул жәйге!

Күңелсез һәм дә ямьсез булса да шул чак табигатьтә,
Кызык ләкин, күңелле бик авыл кырында мәктәптә!

Укулар кычкырып анда! Бөтен мәктәп килә шау-шу!
Кызык жәй айрылып торган укуга көз көне каушу!

ЭШ БЕТКӘЧ УЙНАРГА ЯРЫЙ

Бик матур бер жәйге көн: өстәл янында бер Сабый
Ян тәрәзә каршысында иртәгә дәрсен карый.

Чын күңел берләп укый ул, кат-кат әйтеп һәр сүзен;
Бик озак шунда утырды, бер дә алмастан күзен.

Шул чагында бу Сабыйны чакыра тышка Кояш:
«И Сабый, – ди, – әйдә тышка, ташла дәрсен, күңлең ач!

Житте бит, бик күп тырыштың, торма бер жирдә һаман;
Чыкчы тышка, нинди якты, нинди шәп уйнар заман!»

Бу Кояшның сүзенә каршы җавабында Бала:
«Тукта, сабрит, уйнамыйм, – ди, – уйнасам, дәрсем кала.

Көн озын ич, ул уенның мин һаман вактын табам,
Чыкмамын тышка уенга, булмыйча дәрсем тәмам».

Ул, шулай дип, кимчелек бирми укырга дәртенә,
Бик каты ихлас берләп чынлап ябышты дәрсенә.

Өй түрендә шул заман сайрый ботакта Сандугач,
Ул да шул бер сүзне сайрый: «Әйдә тышка, күңлең ач!

Житте бит, бик күп тырыштың, торма бер жирдә һаман,
Чыкчы тышка, нинди һәйбәт, нинди шәп уйнар заман!»

Сандугачка каршыга биргән җавабында Бала:
«Юк, сөекле Сандугачым, уйнасам, дәрсем кала.

Туктале, бетсен дәрес, – ди, – әйтмәсәң дә уйнарым,
Син дә сайрарсың матурлап, мин авазың тыңларым!»

Ул, шулай дип, һич зарар бирми укырга дәртенә,
Бик каты ихлас берләп чынлап кереште дәрсенә.

Шул вакытта өй түрендә бакчада бер Алмагач
Чакыра тышка Сабыйны: «Әйдә тышка, күңлең ач!

Бик күнелсездер сиңа эштә утырмак һәрвакыт,
Әйдә, чык син бакчага, житте хәзер уйнар вакыт!»

Алмагачның сүзенә каршы җавабында Бала:
«Юк, сөекле Алмагачым, уйнасам, дәрсем кала.

Тукта, сабрит аз гына, – ди, – и кадерле Алмагач,
Һич уенда юк кызык, дәрсем хәзерләп куймагач».

Күп тә үтми, бу Бала куйды тәмамлап дәрсене,
Куйды бер читкә җыеп дәфтәр, китапны – барсыны.

Чыкты йөгрөп бакчага: «Йә, кем чакырды, – дип, – мине?
Әйдә, кем уйный? Тәмам иттем хәзер мин дәрсеме!»

Шунда аңгар бик матурлап елмаеп көлдә Кояш,
Шунда аңгар кып-кызыл зур алма бирде Алмагач;

Шунда аңгар шатланып сайрап җибәрде Сандугач,
Шунда аңгар баш иделәр бакчада һәрбер агач.

АРБА, ЧАНА, АТ

Бер заман бер төшкә килгән Ат белән Арба, Чана;
Бу өчәү һәрберсе дә үз тормышыннан зарлана.

Арба әйтә: «Җәй көне мин һич тә рәхәт күрмимен:
Көн-төнә эштә йөрүм, һичбер җигелми тормыймын».

«Әмма соң бу кыш көне бигрәк уңайсыз!» – ди Чана.
Ат та, сүзгә катышып, үз нәүбәтендә зарлана:

«Юк ла, и Арба, Чана! – ди, – сезгә тормыш бик уңай,
Эшләсәгез алты ай сез, ял итәсез алты ай.

Күпме зарлансам урын бар, мин каты мазлум менә:
Хәл жыймыйм ел тәүлегендә, ичмасам, бер көн генә!»

КЯРХАНӨДӨ

Көндөз эш, кичен эш,
Бер минут юк тыныч,
Аждаһа-машина! –
Карарга куркыныч.

Жәһәннәмдәй эссе
Кайнаган жиз, бакыр.
Эшлидер, тик эшли
Эшче мескин, факыр.

Аргайгандыр үзе,
Саргайгандыр йөзе,
Бөкрәйгәндер биле,
Нурсызланган күзе.

Ул төтен, ул төтен! –
Алып та булмый тын!
Көпчәкләр дөберди,
Чыгарырлык котың.

Качасиде моннан,
Бу ямьсез тәмугтан!
Әллә кай жирләргә,
Ямь-яшел кырларга;

Шул жирләргә: кайда
Сайрый кошлар, анда
Арыш, богъдай үсә,
Жир жиләкләр пешә.

КӘЖӘ БЕЛӘН САРЫК ХИКӘЯСЕ

Борын заман бер Ир берлән Хатын торган,
Тормышлары шактый гына фәкыйрь булган;
Асраганнар бер Кәжә берлә бер Сарык, –
Болар булган берсеннән дә берсе арык.

Әйтә бер көн Ире: «Кара монда, Хатын!
Үзең яхшы беләсең бит печән хакын, –
Китсен бездән чыгып Кәжә белән Сарык,
Ашап ята бушка гына алар азык».

Хатын күнде, диде: «Ирем, ярар, ярар,
Бу икене кумаклыкка булсын карар;
Кәжә белән Сарык хәзер китсен бездән,
Аларны соң асрап торып ни файда бар?»

Нишли инде мескин Кәжә белән Сарык?
Булмый хужа кушканына каршы барып.
Икесенә бер зур гына капчык тегеп,
Китте болар кырга таба сәфәр чыгып.

Китте болар. Бара, һаман бара, бара, –
Күренмидер күзләренә ак һәм кара.
Бара болар. Күпме баргач, Алла белә,
Юл өстендә үлгән Бүре башын таба.

Курка башны кузгатырга Кәжә-куркак,
Күптән инде куркаклыкка Сарык уртақ, –
Баш янында болар икәү тора куркып,
Әйтешәләр бер-берсенә: «Син тот, мин тот!»

Кәжә әйтә: «Сарык абзый, син көчлерәк».
Сарык әйтә: «Син, сакалбай, гайрәтлерәк».
Бүре башын кулга тотып кузгатырга
Юлдашларның берсенә дә житми йөрәк.

Озак торгач шунда Кәжә белән Сарык,
Бүре башын тоталмыйча, куллар барып,
Башны икәү тотып ике қолагыннан,
Юнәлделәр, капчыклары эченә салып.

Бара болар. Тукталмастан һаман бара.
Күрә болар: ерак түгел бер ут яна.
Утны күргәч, иптәшенә әйтә Сарык:
«Әйдә, Кәжә, куныйк бүген шунда барып.

Ут янына бүреләр дә килалмаслар,
Безнең анда кунганлыкны белалмаслар».
Сарыкның бу киңәшенә Кәжә күнде:
«Әйдә, иптәш, ярар, барсак барыйк инде».

Кәжә, Сарык ут янына якын барса,
Мескиннәрнең күз алдында менә нәрсә:
Өч-дүрт Бүре утырганнар каршы утка,
Тыршып-тыршып пешермәктә алар ботка.

Кәжә, Сарык, күргәч ушбу тамашаны,
Калды куркып, һәрберсенә ярты жаны.
«Исәнмесез, дустлар, Бүре әфәнделәр!» –
Диләр болар, күрсәтмичә курку хәле.

Куаналар өч-дүрт Бүре, моны күргәч,
Алларына Сарык белән Кәжә килгәч:
«Ашыйбыз, – дип, – бу икәвен тотабыз да,
Менә ничек ит таптык, – дип, – боткабызга!»

Кәжә әйтә: «Кайгырмагыз, бездә ит күп;
Ул ит берләң һәркайсыбыз булырбыз тук!

Ни карыйсың? Тиз бул эле, тиз бул, Сарык!
Капчыктагы Бүре башын китер алып!»

Сарык шунда капчыктагы башны ала, –
Барча Бүре куркуыннан шашып кала;
Өч-дүрт Бүре хэйран калып торган чакта,
Кэжэ һаман гайрэт чэчэ, ачулана.

Кэжэ эйтэ: «Микикики! микикики!
Капчыктагы Бүре башы бит уники!
Ах, уңмаган, жүлэр Сарык, надан Сарык,
Моннан зуррак Бүре башын китер табып!»

Сарык та тиз аңлап ала бу алдашны,
Капчыктан ул алып килэ шул ук башны.
Өч-дүрт Бүре чынлап инде куркыштылар,
Бер-берсенә күзләрене йөртештеләр.

Түгел хэзер Бүрелэргэ ашау кайгы,
Тиз-тиз генә бу урынны ташлау кайгы.
Ничек качыйк? Ничек табыйк качу юлын? –
Һәрбер Бүре шуңар салган бөтен уен.

Торып эйтэ шул арада Өлкән Бүре, –
Картайган һәм күп эшләрне үткән Бүре:
«Туктагыз, – ди, – мин тиз генә су китерим,
Суы бик аз, безнең ботка пешәр коры».

Шулай итеп, Өлкән Бүре суга китэ.
Кайтмый ләкин, озак кына заман үтэ.
Кайтмый Бүре – эзе дә юк, исе дә юк,
Мәжлес халкы арып бетэ көтэ-көтэ.

Бүреләрне тагын каты курку басты,
Чөнки хэзер башлыклары китеп качты.
Тагын берсе суга таба китте торып:
«Туктагыз, мин эзләп кайтыйм», – дигән булып.

Мэгълүм инде, бу Бүре дә кача шулай,
Хэйлә берлән качарга юл ача шулай.
Кайтмый бу да, эллә ничә сэгать үтэ,
Мәжлес халкы көтэ һаман, көтэ, көтэ.

Өч-дүрт Бүре берсе соңра кача берсе,
Өченчесе, аннан соңра дүртенчесе.
Болар качкач, Кэжэ белән безнең Сарык
Китэ инде рэхэтләнеп, ирек алып.

Утыралар аяк бөкләп каршы утка,
Болар инде тэмләп кенә ашый ботка.
Ашап туеп, рэхэт кенә, тыныч кына

Кәжә, Сарык бу төннәрен шунда куна.

Иртә берлән иртүк торып, таң аткач ук, –
Кулларында Бүре башы салган капчык, –
Тагын болар урман буйлап сәфәр итте.
Нәрсә языйм?.. Хикәям дә шунда бетте.
1910

ТАТАР МӨХӘРРИРЕНӘ

Яз, ни язсаң да, синең бар – язганыңның нашире;
Ашлыгың үстисә – бир, тайярдыр аның гашире.

Тик онытма: бер заман гүргә керер ялгыз башың;
Һичберәү булмас янында: иптәшең һәм кардәшең.

Барча әгъзаң чиркәнеч һәм куркыныч хәлгә керер;
Уйлаган башың, каләм тоткан кулың бергә черер.

Дөньяда булган кеби язганнарыңның нашире,
Монда да кортлар – синең үлгән тәнеңнең «нашир»е.

НӘСЫЙХӘТ

Ихтыяжын гарз итеп килсә теләнче капкаңа,
Каты сүзләр берлә инсаниятен син таптама.

Син кеби һәм ул теләнчеләр дә – Алланың колы;
Кул суза, мескин! – бәхетсезлек вә ачлык аркылы.

Күрмәгез бер яклы дип сез бу вафасыз дөньяны;
Ул ике яклы: аның бардыр иләк һәм күн ягы.

Әйләнә, көпчәк кеби, байлык вә шөһрәт, мәртәбә:
Син бүген бай, бәлки, шәйтанның да ярлы иртәгә!

Булса – бир, булмас исә, жайлап сөйлә булмаслыгын, –
Сизми калма ак сакаллы карт Хозыр Ильяслыгын*!

МӨЖРУХ УКАЗ

Галәлгомья фикер йөртми берәз да, –
Ук аткан төсле үрдәк яки казга, –
Тисен бу дип Мөхәммәд хәзрәтенә,
«Исабәт»ләп бер ук аттым Хижазга¹.

Исабәт итмәде ләкин берәз да,
Зарар бирмичә хаж, руза, намазга,
Берәз әйләнде дә ук буш һавада
Килеп ләкте кулымдагы указга.

*

Тизүк мәжрух указымны күтәрдем,
Дәваларга Өфе якка юнәлдем.
Тагын терлер микән мескин указым
Дәвасына фидадыр күп һәм азым!

КӘЖӘ ТУГЪРЫСЫНДА

Бер заман йорт кошлары, хайваннары
Хужаның каршына килделәр бары:

– И Хужа, безгә ризык биргән Хужа! –
Дип, сакалын селкетеп сөйли Кәжә.

– Үзеңә мәгълүм, сиңа мин сөт бирәм;
Күп ашатсаң, аз да бирмим, күп бирәм.

Син, дөрест, ачтан мине үлтермисең,
Ни өчен жимне туярлык бирмисең?

Туймагачтын, мин караклыклар итәм,
Чит кешеләр бакчасын таптыйм, тетәм.

Урлаган чакларда, бик күп мәртәбә
Көчкә ләкми калды сыртым тәртәгә.

Бар кеше дә: «Ул Кәжә залим, – диләр, –
Ул Кәжәме? Ул Кәжә!» – дип тиргиләр.

*

Китмәсен хак сүзгә һич кәйфең сиңең,
Күргәнең бармы Кәжә бәйтен сиңең?

Әмма соң анда каты теткән мине,
Бер дә кызганмастан эт иткән мине.

Ул китапка мин ничек тәкәть тотыйм?
Тыңлагыз, Хужам, хәзер бәйтен укыйм.

Укый:

«Ул Кәжәнең ике исме булыр, имеш,
Бере – Кәжә, бере Каза булыр, имеш,
Ул Кәжәне ярлы кеше асрар, имеш,
Сыер урнына сөтен савып эчәр имди.

Ул Кәжәнең айрылыдыр тояклары,
Бакчачендә гизәр аның аяклары;
Калмас аннан кәбестә, суган кыяклары, –
Һәр суганның башын кыркып йөрер имди.

Игътибар юк ул Кәжәнең сакалына,

Кыйнамыйча килмәс асла гақылына;
Ул Кәжәне кайда күрсәң, шунда кыйна, –
Язык булмас, бәлки сәвап булыр имди.

ЗУР БӘШАРӘТ!

*(Рәхмәте илаһия гомуми)**

Бәшарәт сезгә, и әһле Петербург!
Шулай ук сезгә дә, әһле Нью-Йорк!

Бәшарәт сезгә дә, и Берлин әһле!
Шулай ук сезгә шатлык, Лондон әһле!

Бәшарәт сезгә дә, карсак япуннар!
Бәшарәт сезгә, чиннәр һәм дә финнәр!

Беләмсез, калмыйсыз сез утта мәңге, –
Алыр сезне йолып Муса әфәнде!

ЖӘЙГЕ ТАҢ ХАТИРӘСЕ

(Федоровтан моҡтәбәс)

Галибанә яктырып, әкрән генә ал таң ата;
Моңланып, хәсрәтләнеп, ялкау гына ак ай бата.

Бер-бер артлы юк булып, күкләрдә йолдызлар сүнә;
Таң жиле куйды исеп, яфраклар аз-аз селкенә.

Пәрдәдән чыкты, ачылды ямь-яшел кыр һәм япан;
Китте инде кап-кара каплап ята торган чапан.

Тын гына яткан, ялыккан, төн буенча көн көтеп,
Ялтырап, жәйлеп ята күлләр, сихерле көзгә күк.

Шат үләнлекләр, тәбәсsemдә чәчәкләр, ләләләр;
Сандугачлардан ява, яңгыр кеби, мәдхияләр.

Туктаганнар күрмәгә иртүк табигать күркене
Күктә аккошлардай ак күчмә болытлар төркеме.

Каршыларга иң сәза чак, иң матур чак жәйге таң;
Шул вакытта уйла, шагыйрь: килде илһам, уйласаң.

АВЫЛ ЖЫРЛАРЫ

(Дүртенче көлтә)

Ала карга, кара козгын әрсезләнә, тук була;
Һинди мәдрәсә салганда, Рәшит – мәчет Токиода¹.

Ике туры ат уйныйдыр, муйны кыйгач буйлыдыр;
Әфьюн, каптырма үтмәгәч, «Карга» язып уйныйдыр².

Кәримевләр Шакиржаны унбиш төрле хат таний;
Бу дөньяда табалмассың аның төсле ганканы³.

Кашың кара «хи» кебек, «әлеп»тәге «би» кебек;
Сотрудниклар булса булсын Хөжжәт, Нәүрузи кебек⁴.

Жаңгыр жава сибәләп, төймә-төймә төймәләп;
Чыгытай мулла⁵ үкrep жылый, «тәүбә, тәүбә, тәүбә!»ләп.

Озын көйгә дә бер жыру

– Алма аша, жаный, ай, алма аша,
– Алма ашасам, тешем камаша.
Казан бае, махсус нумер алып,
Наташалар белән маташа.

КҮҢЕЛЛЕ СӘХИФӘЛӘР

Бакчы аучыга,
Кош аулаучыга:
Шактый читен эш –
Арый, талчыга.

Йөгрә дә чаба
Кич-иртә бердәй;
Маңлайдан ага
Тирләр яңгырдай.

Очадыр үрдәк, –
Тизрәк бул, тизрәк:
Китмәсен ерак,
Ат мылтыкны, ат!

Атты, шарт итте,
Каты жыл чыкты,
Эшләпә жылгә
Очты да китте.

Үрдәк югалды,
Эшләпә калды;
Мескин эшләпә
Жәрәхәтләнде.

Аттым мин кошка,
Китмәде бушка:
Алып кайтамын
Мәжрух эшләпә.

Көлсә көләрләр
Кешеләр, күреп;
Тишeklәрeннән

Жил торыр өрөп.

ИМТИЯЗ АЛГАН БАЛА

Тырышты бу бала, чын ләззәт алды инде тәхсилдән;
Югары булды урны «афәрин»нән һәм дә «тәхсин»нән.

Ни кушсаң да укый алды, ни әйтсәң, шуны язалды;
Балаларның арасында үзенә «имтияз» алды.

Беренче кәдрә мөмтаз булса бер инсан туганнан соң,
Фәхерле имтиязларны алып үскәч тә аннан соң.

ҺӘР ЯЛТЫРАГАН АЛТЫН ТҮГЕЛ

Төнлә берләң бакчада бер аллы-гөлле Күбәләк,
Очкалап йөргәндә уйнап, анда-монда чүгәләп,

Күрдә кырда: бик матур бер әллә нәрсә ялтырый,
Нурлана, жем-жем итә йолдыз шикелле, калтырый.

Күбәләкнең бер дә чик юк һәр матурга гыйшкына:
Тиз генә ул барды да кунды матур зат өстенә.

Ул матур зат юлчылардан сүнми калган ут иде:
Күбәләк булды һәлак шунда кунып – янды, көйде.

БЕЗНЕҢ ГАИЛӘ

Өткәй, әнкәй, мин, апай, әби, бабай һәм бер пәси –
Безнең өйдә без жидәү: безнең пәси – жиденчесе.

Бергә ашый, чәй эчә, безнеңлә бергә йоклый ул,
Хезмәтә дә бар: өйне тычкан явыздан саклай ул.

ГАЛИ БЕЛӘН КӘЖӘ

Безнең Гали бигрәк тату Кәжә белән,
Менә Кәжә карап тора тәрәзәдән.

Гали аны чирәм белән кунак итә,
Кәжә рәхмәт укый: сакалын селкетә.

ФАТЫЙМА БЕЛӘН САНДУГАЧ

Фатыйма:

Ни өчен син сайрамыйсың, Сандугач?
Шат була күңлем минем, син сайрагач.

Читлеген әйбәт, янында бар ашың.
Ник күңелсез син болай, бөктен башың?

Сандугач:

Аһ, минем сайрар жирем урман иде,
Анда һәртөрле кызык тулган иде.

Мин бу жирдә нигә шатлык күрсәтим?
Анда өч баш кошчыгым калды ятим!

Һәм мине анда тагын дустым көтә,
Сагына ул, саргая ул, ут йота.

Белмисеңме син: читен мәхбүслек ул,
Булса да алтын, һаман да читлек ул.

Фатыйма:

Йә, алайса, мин ишек ачтым сиңа:
Бар, азат бул, кыйл миңа изге дога¹.

Бар, жаным, инде яшел урманга оч,
Тиз ятим кошчыкларың берләң кавыш!

ҺӘРКЕМНЕҢ АШЫЙСЫ КИЛӘ

Урман буйлап Черки очып бара иде,
Бер-бер нәрсә ашарга уйлана иде.
Шул урындуҡ, гөнаһ шомлыкка, бер Чыпчык
Йөри иде азык эзләп, пыр-пыр очып.

Инде Черки бичараның гомре бетте:
Теге Чыпчык сиздермәстән килде тотты.
Чыпчык күптән ашамаган, бик ач иде,
Черкине ул азык итте – капты йотты.

Шул ук жирдә оча иде бер Ябалак,
Азык-фәлән юкмы диеп карангалап.
Төште аның үткән күзенә бу Чыпчык;
Ул Ябалак бу Чыпчыкка төште очып.

Инде хәзер Чыпчыкның да гомре тәмам:
Үзе хәзер Ябалакка булды тәгам.
Ябалагым бер-ике рәт чукуп ертты,
Күз әчкәнчә Чыпчык та бетте, вәссәлам!

Булды пәйда әллә кайдан бер зур Бөркет,
Жил-жил иткән канатларын селкеп-селкеп.
Тотты да ул безнең батыр Ябалакны,
Тәгамләде чукуп-чукуп, йолкуп-йолкуп.

Әллә кайдан шунда килеп чыкты Аучы, –
Урманнарда ул да бер кош-корт эзләүче, –
Аучы килеп якынлашты Бөркет белән,
Атты Бөркеткә тугърылап мылтык белән.

Жәдрә тиде тугъры төзәп аткан жиргә:

Авып төште Бөркет жэдрэ берлэн бергә.

ЯЛКАУ МАЭМАЙ

Безнең маэмай рэхәт тора, сафа сөрә,
Житезләнә, уйный һаман йөгрә-өрә;
Карый миңа мэхәббәтле күзе белән,
Гүя «уйныйк» дигән була, гүя көлә.

Кайвакыт ул ята тәмле ашап туеп,
Ал аяклары өстенә башын куеп.
Аны шунда чебен халкы тынычсызлый;
Ялкау маэмай! Ул аларны тормый куып.

Чебеннәрне астан гына карап ята,
Ярты йомык күзен генә ялтырата;
Бервакыт ул колак артын торып кашый,
Чебен халкы шунда тиз-тиз кача башлай.

ШАЯН ПЕСИ

Күрче, бик чынлап керешкән эшкә безнең Ләмига:
Бар уе – бер бик матур күлмәк тегү Курчагына.

«Күлмәгем кайчан бетәр?» – дип, Курчагы яткан, көтә;
Көтми хәл юк, бер тәти күлмәк кирәк – бәйрәм житә.

Ө Песи яшьрен генә яткан, кәтүкне күзлиздер;
«Тукта селкенмәсме?» – ди ул; бер дә жаны түзмидер.

Ул хәзер сикрер менә, хәзер тотар, хәзер басар;
Ул кәтүкне уйнатыр, уйнар, үзенә шар ясар.

Кайгысы юк ул Песинен, тик һаман уйнау уе;
Бик шаян! Ай-һай, наян! Уйнарга хәзер көн буе!

КЫЗЫКЛЫ ШӘКЕРТ

– Әйдәле, Акбай! Өйрән син, арт аягың берлә тор;
Аума, аума! Туп-туры тор, төз утыр, яхшы утыр!

– Ник газаплайсың болай син, мин әле бик кечкенә;
Мин туганга тик ике айлап булыр йә өч кенә.

Юк, кирәкми, мин өйрәнмим, минем уйныйсым килә;
Шул болыннарда ятасым, шунда ауныйсым килә.

– Ах, жүләр маэмай! Тырыш яшыләй, зурайгач жайсыз ул;
Картаеп каткач буыннар, эш белү уңгайсыз ул!

БИЧАРА КУЯН

– И Куян, куркак Куян, йомшак Куян,

Моңланасың нинди хәсрәт, кайгыдан?

– И жаным, син яшь бала шул, белмисең;
Төште зур хәсрәт, ничек моңланмыйсың.

Без икәү: Өткә куян, Өнкә куян,
Яшь куянчыклар янә бездән туган.

Барчабыз бер гаилә булган идек,
Күп заман шатлык белән торган идек.

Яшь балаларны ашап китте Бүре,
Бик усал ерткычтыр ул, муркыргыры!

Күп тә үтми, куйды дөнья Өнкәсе;
Тулды күңлем, ничек итеп әйтәсе.

Килде дә бер явыз Аучы Эт белән,
Атты үлтерде аны мылтык белән.

Шул вакыттан бирле аш булмый ашым,
Моңланам ялгыз башым, агзам яшем.

АК БАБАЙ

Бөтен дөнья аппак булып кар яуганда,
Ишек алды, урам, түбә агарганда,
Аппак булып кайтып килә безнең Бабай,
Безгә төрле-төрле уенчык алган да.

Шатланышып без әйтәбез: «Рәхмәт, Бабай,
Сиңа тагын күп ел гомер бирсен Ходай!»
Бабай, мескин, кар-яңгырга карамыйча,
Безне шатландырмак өчен йөри шулай.

КИЧӘ ҺӘМ БҮГЕН

Йа Ходай, көн кичә ямьсез, ә бүген, аһ, нинди көн!
Кичә сынды һәм боекты, ә бүген күңлем бөтен.

Әй кояш нурлы – ачылган бакчаларның гөлләре;
Яктылык! Рәхәт! Бәхет! Сайрый Ходай былбыллары!

МИГЪРАЖ

Ярты төн булган чагында, китте Мәккә ялтырап:
Нур тоташты жиргә күктән, инде нурдан бер пырак.

Хәзрәти Жибрил бәшарәт әйләде, дип: «Йа Рәсүл,
Хак Тәгалә хәзрәте тәгъйинләде бу кич вәсул.

Мөнтәзырләр , ля мәкяннәр , бар мәляикләр сиңа,
Гарше әгъля килде, атлансаң, аягың астына».

Садрулды шул вакытта Хактан эмер: көн фэякүн!
Шундый изге йөк белән гаршулды күкләргә рәуан!

Дөньяда һәр нәрсә дә үз аслына бер әйләнә:
Ашты кодрәтлә сәмавәткә бу кич Коръян янә.

Бәхре вәхдәт асты өсткә килде шунда, кайнады,
Бетте, мәхү улды зәмин, һәм дә замана калмады.

Калмады сурәт, бары тәбдил ителде мәгънәгә;
Өүрелеп мәгънәгә, дөнья сәждә кыйлды Мәүләгә.

Күрде Алланы пәйгамбәр, сәждә кыйлды, баш иде;
Ушбу жир булды бөтен мәсҗедләрең дә мәсҗеде.

Булды саф-саф, кыйлдылар сәждә мәляикләр бары;
Жәмгулып һәрбер нәби, Муса вә Гайса жаннары.

Булды заһир, белмәделәр жир йөзе мөнкирләре:
Монда габдият, гыйбадәтнең илаһи серләре.

Үтмәде керпек кагып та күз ачып йомган заман,
Мәккәгә инде, фирашы жып-жылы ирде һаман.

Нә саташмак, нә гөман бу, нә хыял, нә төш иде, –
Бер илаһи вакыйга, могъҗиз вә серле эш иде.

ИКЕ ИПТӘШ АРАСЫНДА

– Жәле, иптәш, ни ишеттең, бер хәбәр сөйләп жибәр;
Кайда, кемнәр нишләгәннәр? Юкмы яңа бер хәбәр?

– Китсәнә, иптәш, йөдәтмә, эшләрем бит бар минем;
Юк хәбәрләрне сөйләп тормакка вакътым тар минем!

– Сөйлә инде, ни хәбәр бар, иптәшем, назланмачы;
Өллә нидә бер соравымны да жиргә салмачы!

– Кит, димен, иптәш, йөдәтмә! Мин беләм тик: син – жүләр;
Нәрсәсен сөйлим моның мин – инде бу иске хәбәр!

НИК? НИГӘ?

Ник, «Болакыл хак»¹, сиңа юктыр мэхәббәт һәм мәрак?
Шул сәбәптер ки: Болак гөлдән вә рәйханнан ерак.

Нигә мәнфүр бу татарларның китап наширләре?
Бер тиен китсә, жылыйлар, агылашубән: «Әлфиракъ!»²

Нигә курка бу татар, кузгалса дини мәсьәлә?
Барсы кыркылдый тавыктай: «Дин кырак! Дәһри кырак!»³

Нәрсәгә каптырмачы, эфьюнчыга «Карга» язу?⁴
Ах, мие чергән чүбек баш, ах, ишәк, ахмак, дурак!

Ник Шакиржанел Хәмиди нам бәрәңге корсагы
«Мин беләм»лек дэгъвасын кыйлган була, салам сыйрак!⁵

Ник бу Чыгътай «дау» ясый да, нигә соңра тәүбәсе?
Бүреләрдән куркъдисән, урманга бармау яхшырак⁶.

Нигә тончыкты «Чүкеч» атлы нәжес вулканы да?
Кем атар инде бу милләтнең йөзенә былчырак?!⁷

Ник Орынбурда урын зур төрле шахшы нәрсәгә?
«Чүкеч»е – «Чүкеч», «Мәгыйшәт» тагы бер кат шахшырак⁸.

КАТИЛЕ НӘФЕСКӘ

Котылмакчы булып татсыз хәяттан,
Гомергә жан авырттыргыч газаптан,

Гакыл бу дип, үзеңнүзең үтердең,
Тынычлык эзләдең дә гүргә кердең.

Вәләкин, и карендәш, алданадың,
Үзеңне мәңгелек утка саласың.

Синең тик сурәтең китте жиһаннан,
Һаман да калды рухың яки мәгънәң.

Синең бар дөньяда күргән газабың,
Һөман юктыр, бозык булганга жаның.

Әгәр рухыңны ислах итми үлсәң,
Барыбер син газapta, яхшы белсәң!

Кирәк черсен, кирәк торсын – ни ул тән?
Чыдамсыз бер киём ул жанны өрткән!

Әгәр син катле нәфситмичә торсаң,
Жаныңны изгелек берләп тутыксаң,

Ачар ирде Ходай бәхтеңне, шаять,
Ашыктың, эшләдең бик зур жинаяты!

Газаб китми кабердә тән черүдән:
Бүрек ташлап котылмыйлар бүредән!

ГАЗАПТАН СОҢ

(Майковтан мокътәбәс)

Мин бәхетле бәндә, чөнки тормыш алдымда һаман
Барча шау-шу һәм дә барча күрнеше берлән тәмам.

Алдагы михнәтнең урнын әллә истикъбаль ала?
Тормыш инде яктырадыр, кузгала һәм жанлана.

Таң атып, чәчсә кояш нурлар – шулай ук кузгала,
Яктыра, шаулыи ерак жирдән күренгән зур кала.

Үземә сөинеч бирәм инде бәхет, гыйззәт берлән;
Уйлыиын үткән газапларны хәзер ләззәт берлән.

Булмадымы шул газаплар бәхтемең ачыкчылары!
Житмәкемнең изге максудка ләгыль баскычлары!

АЧЫ ТӘЖРИБӘ АВАЗЫ

Сөям кайчакта бер-бер иптәшемне,
Аңар мин күрсәтәм күздә яшемне.

Кыйлам изһар аңар кайгы, моңымны,
Сөйлим бер-бер барымны һәм югымны.

Күренә ул мәхәббәтле күземә,
Куяр төсле бәһа һәрбер сүземә.

Алалмыйча теким күзне күзенә,
Чыгадыр балкыган нурлар йөзенә.

Килә шунда бер аваз әллә кайдан:
«Ышанма, дөньяда һәркемдә ялган!

Аның тик тышкы ягын син күрәсең,
Мәхәббәтле әһәмият бирәсең.

Тышыннан кызгану күрсәтсә дә ул,
Эчендә нәрсәләр ятканы мәжһүл.

Әгәр күрсәң аның йөзендә нурны,
Бу нурга мәгънә бир син башка төрле:

Аңар син саф күңел берлән ышандың,
Эчендә кайгы, хәсрәттән бушандың.

Бушанды, пакъ вә саф күңлең ачылды,
Тирә-якка шуның нуры чәчелде.

Йөзендә күргәнең нур иптәшеңнең
Нурыдыр саф күңел һәм күз яшеңнең.

Кара йөз ул, кара эч ул һаман да,
Мәхәббәт һәм кешелек юктыр анда!»

Менә шул чак тәмам мин аптырыйм да,
Аваз килгән тарафка бер карыйм да:

«Аваз! – дим, – иштеләсең, әйтче, кайдан?
Фәрештә кычкырамы яки шәйтан?!»

Җавабында аваз: «Син рәнҗемә, – ди, –
Минем исем – ачы, карт тәҗрибә», – ди.

ЖӘЙ КӨНЕНДӘ

Каты эссе. Һава бөркү. Кыза дөнья, сабыр житми,
Җил исми аз гына да, бер генә яфракны селкетми.

Корылык һәр урыннарда. Кибә вак-вак кына күлләр,
Шиңәргә йөз тота кырда үләннәр, чәчкәләр, гөлләр.

Агачлар астына сыгына балалар барчасы бергә,
Алай да булмаса, барсы төшәләр сикрешеп күлгә.

Алар аппак балыклар күк йөзәләр иртәдән кичкә
Кадәр шунда, туңып бетмичә ярга чыкмыйлар һич тә.

Менә шунда кисәктән йөзгә бернәрсә тиеп китте;
Сабама, нәрсәдер, салкынчарак бер җил сөеп китте.

Якын урманның артында яшеннәр ялтырый аз-аз,
Ерактан, әллә кайдан, иштелә күк күкрәгән аваз!

МӘҖЛЕС

(Пушкиннан)

Мин сөям дустлар белән булган хозур мәҗлесне кич,
Шундый мәҗлес: анда хөррият белән шатлык рәис;

Торса анда иштеләп «эч, эч» дигән сүз таңгача,
Кясәләр булса тулы, без мәст булып аугангача;

Булмаса артык тыгыз эчкән кешеләрнең рәте,
Тып-тыгыз булса бушап калган шешәләрнең рәте.

ЯЗ ХӘБӘРЕ

(Русчадан)

Килде Ак диңгезнең артыннан* очып бер карлыгач,
Кунды да ул сайрады, сайлап үзенә бер агач:

«Күпме, февраль, каш жыерсаң һәм ачулансаң да син,
Барыбер, – ди, – җитте яз һәм рухына кышның ясин»¹.

Яз җитәдер, файдасы юктыр, күпме гайрәтләнсә март,

Халкыбыз сүзе буенча, гәрчә март итсә дә «шарт!»

Яуса да карлар, табигать эшли инде үз эшен;
Тиздән иснәрбез кызыл, ал, ак чәчәкләрнең исен.

* * *

(Ике хатын берлә тормыш)

Биек тауның башындан күренәдер бер авыл;
Хатын өстенә хатын алсаң, менә шулай була ул.

КАЙЧАКТА

Була кайчак бөтен уйдан күнел буш,
Туза уйлар, мисале гыйһне мәнфүш.

Күнелдә яткучы изге хәзинә
Вакытлыча китә үз мәэхәзенә.

Бушап күңлем, була рухымда тәгътил,
Ителми берни дә тәхкыйк вә тәхлил*.

Менә шул чак кешеләр шелтәлиләр:
«Нигә син язмыйсың һичнәрсә?» – диләр.

Жавабымда: «Вакыт юк, – дим аларга, –
Бушамыйм бу арада язгаларга».

Шулай кайчак кесәгезнең төбөндә
Беләсез юклыгын ярты тиен дә,

Сораучыга дисез бит: «Миндә вак юк!»
Шулай ук мин дә әйтәм, дип: «Вакыт юк!»

ГОМЕР ЮЛЫНА КЕРҮЧЕЛӨРГӘ

Беләм инде, сабыйлар, сезгә мәктәптә күңелсездер,
Аның тоткынлыгыннан сез бигүк разый түгелсездер.

Сабый чакта күңелсезләнгәнем бар мин дә, һәм шунда
Очып эзли иде фикрем азатлык анда да монда.

Заман үтте. Азат булдым. Теләгем алдыма килде.
Күрәм: мин дәү кеше булдым вә мәктәптә түгел инде.

Ачылды юл, ирек алдым. Эчемнән нәрсәләр уйлыйм:
«Менә шатлык миңа, – дим, –
мин хәзер тормыш белән уйныйм.

Шаярырмын, теләрсәм нишләрем, уйнар, көләрмен, – дим, –
Бөтен мәктәптә тоткынлыкларым бурчын түләрмен», – дим.

Кереп киттем гомер юлына... Әллә мин йөри белмим?

Нидәндер анда мин шатлык, азатлыкларны һич күрмим.

Барып булмый. Ирексез тукталамын юлда кайчакта, –
Каты сызлап, бу юлымда аяклар йөрмидер хәтта!

Йөрөп мин, шатлык эзләп бу гомер юлында акрынлап,
«Гомер итмәк» димәкнең мәгънәсене аңладым чынлап:

Гомер итмәк – тырышмактыр ялыкмый, һич тә ял итми,
Гаталәт хурлыгын асла үзеңә ихтыяр итми.

Тиеш, имеш, үтәргә изге юлда бу гомер барсы
Түләү берләп бурычны Тәңремә һәм халкыма каршы.

Бәхетлемен шушы хәлдән, бүтән бер хәл дә көтмимен,
Шушы юлдан ризамын, башка төрле юл да тотмыймын.

Өгәр кайчак гомер сәхраларында мин гизеп арсам,
Гомер юлында бер мәүкыйф ясап алмакны уйлансам,
Итәм дәрхаль тәвәккүф мин сабыйлык хатиратында,
Очам мәктәп таба нурлы тәхаттырлар канатында.

Күңелдән сагынам «тоткын»лыгымны, мәктәбемне мин,
«Нигә соң үстем инде һәм нигә «дәү» булдым инде, – дим. –

Нигә, – дим, – изге мәктәптән, сабый чаклардан айрылдым?
Нигә мин кечкенә Апуш түгел, зуп-зур Тукай булдым?»

ӨМИДСЕЗЛЕК

Тәндә жаным, чык та Тәңреңә юнәл, бар, кайт кире!
Китте жаннар азыгы, һәм кайтты истибад кире.

Көлмә син дә бу бозык дөньяга каршы та әбәд,
И кояш! Мәңгегә чыкма, бул кара тап, бат кире.

Яз башы дип, башны калкытмагыз, и гөл-ганжәләр!
Бел, янарыз: жир хәзер ялкынлы истибад жире!

Калмасын дуслык, мэхәббәт, чын сөешмәк дөньяда.
Бу жәһәннәмдер, түгел Ширин илә Фәрһад жире.

Тәрке хезмәт әйләгез, үткен гапыллар, сез дәхи,
Бер дә тугъмаслык булып бат син дә, истигъдад, кире.

Сез дә, и мөһлик мәрийзләр, урныгызны ташлагыз,
Барчагызны мөштәмилдер кайтты истибад чире.

Сез дә, мәзлумнәр гөрүһи, хак өчен кул сузмагыз,
Тик кыямәт көнгә калды хаклар истирдад кире.

Гыйш-гыйшрәтләр, музыка, тансалар, уйнау-көлү –
Барчасы бетсен хәзер, жир чөнки тик фәрһад жире.

И каләм, син хакны язма, күз буя, юк-барны яз,
Бумыни соң тугъры әшгарны язып иншад жире?!

ХАЛЕ ХАЗИР

Белми үзсүзле мәрийз имләт дигән сүз кадрене,
Аңламас беткән сәфил гыйззәт дигән сүз кадрене.
Белми хайваннар да инсият дигән сүз кадрене,
Һәм тупаслар белми шигърият дигән сүз кадрене.
Белми хикмәтсез кеше хикмәт дигән сүз кадрене,
Таш күңелләр аңламас рикъкатъ дигән сүз кадрене.
Кап-кара кол белми хөррият дигән сүз кадрене,
Һәм түбән рухлар да – кодсият дигән сүз кадрене.

*

Күрсәтә һәрбер жаһил милләткә золм вә жәбрәне,
Таптыйлар пычрак аяклар берлә милләт садрыне.
Бер генә милли бәхетнең безгә көлгән вакъты юк,
Искеләр белми һәнүз милләт дигән сүз кадрене.

ҮКЕНЕЧ

Электән белгәнем хәлдә кешенең
Тышы яхшы, бозыклыгын эченең,

Ничек соң мин адаштым изге юлны,
Биреп мәлгунь, ходайсызларга кулны?!

Нигә мин, алданып ялган көлүгә,
Нифакъ иттем үземдәге голүгә?!

Нигә булды зыя сөйгән азат баш
Монафикълар караңгысында хәффаһ?!

Нигә мин тормадым бер читтә ялгыз –
Ничек күктә яна бер данә йолдыз?

Шулай янсам, ни булды, төшми жиргә,
Якынлашмыйча һәр мәгърур сәфилгә!

Янып ялгыз шулай, күп еллар үткәч,
Сүнәр идем, Ходайдан вәгъдә житкәч.

Әсирмен, ычкыналмам инде мәңге,
Күңелсез һәр ягым – нурсыз, караңгы!

Монафикълар камап һәр дүрт ягымны,
Күрәлмим мин кояшым һәм аемны.

Кырылды алда изге эшкә вәгъдәм,
Караңгыда күренми чөнки кәгъбәм!

Һава юктыр, алалмый рух сулыш та,
Кабахәт бөркү уң, сул, аста, өстә.

Читен хәл. Гайрәтең житсә – ерып чык,
Өгәр житмәс исә – бет, шунда тончык!

ХАСИЯТ

Сөйләшсәк төрле милләтләр хакында,
Ерактамы алар яйсә якында,
Сөйлибез төрле сүзләр хакларында
Вә кайсысында ни хасләт – барын да.

Итеп иснад аларга милек вә малны:
«Фәлән милләт фәләнле һәм фәләнле».
Дибез госманлылар тугърында: «шанлы».
Немец халкы хосусында: «кораллы».

Яһүд халкы хосусында сөйләшсәк,
Дибез: «гаять житез һәм эшкә жайлы».
Кытайлар тугърысында сүз ачылса:
«Алар, дибез, гүзәл һәм яхшы чәйле».

Өгәр телгә төшә калса фырансуз,
Дибез: «гаять һөнәрмәнд һәм дә жанлы».
Арабызда сөйләнсә ингелизләр,
Дибез: «бик ижтиһадлы һәм дә маллы».

Ни дирсең, сүз татар тугърында булса?
Табалмый сүз, диерсең: «ул – сакаллы».

ЯШЬЛӘР

Бара милләт зәгыйфь, абныр-абынмас,
Сүнә яшьләрдә ут кабныр-кабынмас.

Кичә якты вә милли бер күңелдән
Бүген тычкан утыдай нур табылмас.

Вә кем бар, йөз чөөрми милләтеннән,
Көмеш, алтын санәмнәргә табынмас?

Тәти тапса сабий барган юлында,
Йомыш истән чыгар, нич айрылалмас.

Шулай яшьләр дә: юлда күрсә алтын,
Баюдан башкага күңлен дә салмас.

Сатучылык итә бездә мөхәррир,
Әдип исме аңар тагълыр-тагылмас.

Яралганмы бу яшьләр күңле әллә

Мөрәүвәт маддәсе ягълыр-ягылмас?

Ышанабыз халык көчсезлегенә,
Бабайлар шөһрәтен сагъныр-сагынмас.

Тотып милләт ливасын, юлга чыктык:
«Бу куллар мәңге, дип, жиргә салынмас».

Жыгылдык без икөч чакрым да китми, –
Жегетләр! Бездә көч юк, – ахры, булмас!

ТАНСА

Танса таушы зал эчендә төн ката,
Уйный оркестр: «Трим-там-там-та-та!»
Барча кулларда чуар чүпләр тулы:
Өч хатын почмакта конфетти сата.

Бик хозур эшләр, халык хәйрәт итә,
Мактый һәркем: «Өттә-тәттә-тәттә-тә!»
Мактаган саен, идәндә сикрәләр –
«Тып та тып!» – пар яшь кәжә берлән тәкә!

ИССЕЗ ЧӨЧӨК

(Русчадан)

Болынлыкта үсәр гади генә, иссез чөчөк, яңлыш
Гүзәл исле чөчөкләр бәйләменә бергә бәйләнмеш.

Ярар, бәйләнгән ул анда, соңыннан нәрсә булган соң? –
Булып киткән үзе хуш исле бик аз бер заманнан соң.

*

Шуның күк, безне тәүфикъле дуст-ишләр һәм белешләр дә
Өйрәтерләр гүзәл гадәткә һәм дә изге эшләргә.

СИБГАТУЛЛИН

Бер жегет, шәмдәй, буен катрып йөри,
Алга, дип, милләт, сине чакрып йөри;
Белмисең, милләт, синең хаккың өчен
Нинди жырлар ул жегет шапырып йөри.

Ул синеңчөн, милләтем, атлып йөри,
Армый-талмый, көн вә төн ватлып йөри;
Жаны һәм вөжданы шул юлда фида:
Кайда бай күрсә, шуңар сатлып йөри.

Кайда барса, шунда «милләт» дип йөри,
«Мин – мөхәррир һәм дә бик шәп!» дип йөри,
Инде дә, милләт, тәрәккый итмәсәң,
Рестораннарда кереп акрып йөри!

КҮГӘРЧЕН

(Русчадан)

Бер урманда агач астында, яшьрен,
Качып утыра иде мескин Күгәрчен.

Якыннан шул вакытта узды Лачын,
Жәеп, селкеп канат атлы колачын.

Эченнән сөйләде шунда Күгәрчен:
«Бу Лачын нинди көчле кош, күрәмсең?

Көче күп, тырнагы үткен, явыз ул,
Зәгыйфьләрне ашар, канлы авыз ул.

Вәләкин мин ризамын язмышымнан,
Ходай кыйлган мине көчсез кошыннан:

Зәгыйфь, корбан булу артык, Ходаем,
Булудан андан көчле һәм дә залим!»

БАСКЫЧ

Сөялгән, өй түрендә бар иде гаять тә зур баскыч,
Кырыклап басмасы бар – бик авыр һәм дә озын баскыч.

Кирәклектә бәрабәр булсалар да басмалар бергә,
Югаргы басма тиңләшми түбәнгә басмалар берлә.

Югаргы басма мәгърур: «Мин югары, сез түбәнсез, – ди, –
Ничек гали минем урным, түбәнгеләр, күрәмсез?» – ди.

Бер адәм килде дә шул чакта әйләндерде баскычны:
Түбәнгә басмалар менде, югаргысы түбән төште.

БЕР МӘН

Итәм кайчак бөтен инсанга нәфрәт,
Бу нәфрәттән туа күңлемдә хәсрәт.

Тула күкрәк ачы, яшьрен зәһәргә,
Ачу зәһре ага жан берлә тәнгә.

Сөеп тә алданып бер мәнне жандай,
Чәчә зәһрен күңел мәжрух жыландай.

Бөтен инсан вә жир, күккә, нөжүмгә
Күңел башлый, котырган күк, һөжүмгә.

Өмидсезлек, усаллык, вәсвәсәләр
Зәгыйфь жанны теләләр һәм кисәләр.

Өзеп барлык хәятымнан өмидне,
Димен: «Ah! бар да бетте, бар да бетте!»

Димен: «Жирдә мәхәббәткә урын юк
Вә булмас, булмагандыр ул борындук!»

Менә шул чак керешеп эшкә, гакълым
Кушадыр тикшерергә хәлнең аслын:

– Кара, – ди, – әйлә син дөньяга дикъкать,
Бөтенләй сүнмәгән анда мәхәббәт.

Кара эзләп, табарсың син жиһаннан,
Бөтенләй китмәгән кодсиат аннан.

Жәмигы әнбияның мәһде – дөнья,
Вә барча әүлияның ләхде – дөнья!»*

Фәкать бу сүзгә күңлем һич ышанмый
Вә нәфрәт вәхшәтен һич ташлый алмый.
Менә шул чакта, һич ис итмәгәндә,
Явызланган күңел хис итмәгәндә,

Ничектер табыла дөньяда бер мән,
Тулы күңле мәхәббәт хисе берлән.

Мөжәссәм бер кешелек ул жылы жан,
Аны тәкрим вә тәкъдисне тели жан.

Аның берлән, итеп сохбәт, сөйләшсәм,
Яшермәстән бөтен күңлемне ачсам,

Бетәдер ярасы рухның вә хиснең,
Тигәндәй куллары гүя мәсихнең.

Сөйләшкән сүзләре гөлдәй тамадыр,
Сулаган сулышы баде сабадыр.

Тисә киеме генә яңлыш тәнемгә,
Туадыр бихисап шатлык жанымда.

Була жанга хозур бу ултырышта,
Сөйгән төсле канат берлән фәрештә.

Менә шунда ачы яшьләр түгәм мин,
Дәсисә, вәсвәсәләрдән чыгам мин.

Тибәр күңлем моңарчы бер ләгыйньчә
Тибәдер «рәхмәтән лил-галәмин»чә.

МӨБАРӘК ТӘСБИХ ӨЗЕЛДЕ

Ушбуны яздырды нәсрән вәжданымның көчләве,
Мәсьәлә бик зур – сыйдырмый тар шигырьләр үлчәве.

Бу ел ноябрь ае керде. Ләкин Русия кояшы, бүтән еллардагыча, нурын киметми, дөнья
йөзенә чыраен сытып, салкынлык бирергә ашыкмый.

Бу ел ноябрь ае керде. Русиянең агар сулары бозланмый, һаман ага да ага.

Бу ел ноябрь ае керде. Ләкин Русия көз көненә махсус ачы вә үзәк өзгөч жилләр исми.

Бу ел ноябрь ае керде. Ләкин кыйбла якның кошлары китми.

Бу ел бөтен табигатькә ят бер хәл вакыйга булган. Бер олуг һәлакәт булачагын алдан
сизгән жанварлар кеби, галәмә табигать тирән бер хәвеф вә дөһшәт эчендә.

Тавыш та, тын да юк!

Бу тугърыда халык уйлый, аптырый. Ләкин бу хәлнең сәбәбен белә алмый.

Бөтен жанварларның жаны вә бөтен инсаннар вәжданы кадерле вә бәһалә Толстой
жәнабләре түшәктә!

Үләрме бу мөхтәрәм шәех? Әллә тереләрме?

Тагы берничә генә ел артык дөнья халкы күңеленә кодсиат нуры чәчүендә дәвам итәрме?

Менә галәмә табигать хәвеф вә изтираб тулган бер сөкүнәт эчендә шушы ике сөальгә
жәнабә Хода тарафыннан ничек дип җавап киләчәген көтә.

Бөтен табигать, мөхтәрәм шәех гафиәт тапса, дип, нәзерләр әйтә;

Кояш, Толстой терелсә, дөньяга кыш буласы айларда да көлеп, шатланып кына карармын,
салкыннар ясамам, ди.

Агар сулар һаман, көзгә карамыйча, агарга, ачы жилләр дә исмәскә сүз биргәннәр.

Кошлар да агач башларын чуарлап кунушканнар, гадәттәгечә шаулашмыйлар, алар да тын
гына фажига бер вакыйга көтәләр. Толстой хәзрәтләре терелсә, һаман Русиядә калып,
кыйбла якларына канат селекмәскә гәһед итешкәннәр.

Куркынычлы, үзәк өзгөч хәбәр фаш булды.

Толстой вафат!

Кояш йөзен чытты. Агълады. Инде көлми. Агар сулар дөфгәтән бозландылар.

Ачы жилләр исеп, котырып китеп, агач башындагы кошларны кыйблага сөрделәр.

Караңгы. Күңелсез. Салкын.

*

Андреев, Максим Горький, Потапенко, Куприн, Сологуб, Мережковский, Григорий

Петров, Скиталец¹ вә гайре, вә гайре бөтен Русиянең мөхтәрәм мөхәррирләреннән
тезелгән мөбарәк тәсбиһнең очындагы бисмилласы, Мәрьям анасы яки имамы² өзелде.

Италиядә һушы китеп егылган Максим Горький³ шул мөбарәк тәсбиһтән өзелеп төшкән
бер төймә иде.

АКТЫК ТАМЧЫ ЯШЬ

Бик юашлатты мине яшьрен сөюдән жан көю,

Бар иде булган чагым хәтта арысланнан кыю!

Һәр теләккә килде тәкъдирем белән бәхтем кире,

Мондый хәлгә сабрталмас, булса да адәм дию.

Инде күңлем кясәсеннән яшьне түкмәккә җитә

Уйлаган вакытымда аңсыздан килеп тә «һай!» дию.

Үлде рух яшьрен мәхәббәттән, – хафа юк үлсә дә, –

Нишлим, иркәм кәйфенә килгәч шулай бер жан кыю!

ГРАММОФОНДА ТАТАР ЖЫРЛАРЫ

Тынычлыкны боза аның әче таушы,
Килә аннан, бер тыңласаң, мәче таушы;
Бер тыңласаң, чинау килә; бер тыңласаң, —
Майламаган арба тәгәрмәче таушы!
ИТ БАЗАРЫНДА ТӨРӘКЪКЫЙ

Җиһанда «сез» сүзе бар «без»гә каршы,
Шикәр, бал бар керән һәм тозга каршы.

Мокабил барча әшья бер-беренә:
«Бәянелхак»¹ чыга «Йолдыз»га² каршы.

Әгәр тезсәм, тезәргә күп мисаллар:
Караңгы төн туа көндөзгә каршы.

Вә «Ялт-йолт»³ та һәр унбиш көн саен бер
Чыга тәмсез «Чүкеч»⁴ һәм «Без»⁵гә каршы,

Мөселман казлыгы⁶ чыккан базарга —
Шәригатьтә хәрам дуңгызга каршы.

* * *

Сәгәтьләр келт-келт итәдер, төн уртасы җитәдер;
Йокласа да курка, мескин, — исрек ирен көтәдер.
ЕЛНЫҢ ДҮРТ ФАСЫЛЫ

(Русчадан)

Боз һәм кар эрде,
Сулар йөгәрде;
Егълап елгалар,
Яшьләр түгелде.

Көnnәр озая,
Төnnәр кыскара.
Бу кайсы вакыт? —
Йә, әйтеп кара.

(Яз көне)

Ашлыклар үсте,
Башаклар пеште;
Кояш пешерә,
Тиргә төшерә.

Халык ашыга,
Китә басуга,
Урагын ура, —
Бу кайчак була?

(Жәй көне)

Кырлар буш кала,
Яңгырлар ява;
Жирләр дымлана, –
Бу кайчак була?

(Көз көне)

Һәр жир карланган,
Сулар бозланган;
Уйный жыл-буран, –
Бу кайчак, туган?

(Кыш көне)

ТӨШ

(Гетедән)

Мин төш күрдем. Гүя мин бер зур шаһ, имеш,
Тажыма тезгән энже, мәржән, ахак, имеш;
Сине сөеп, шигыр сөйләп, шагыйрь булып
Йөрүләрем бөтенләй үк нахак, имеш.

Тажлы башым хозурыңда иям, имеш,
«Жанашым, мин сине сөям», – диям, имеш;
Нәрсә генә әйтер инде сөйгәнем дип,
Эчемнән бик янам, имеш, көям, имеш.

Өтрафымны чолгап алган гаскәрләр дә
Гөл йөзек күзләрене теккән бар да;
Минем өчен синнән шәфкать булырмы дип,
Бөтен гаскәр тын да алмый интизарда...

Төш шул төшкә житкәч, шагыйрь уяңды да,
«Явыз язмыш!» – диеп азрак уйлан­ды да,
Уйларга да өлгермәде, мескин гашыйк,
Кайнар яшыкә ике күзе чыланды да!

Бераздан соң килде аңар шатлык янә:
Егъласам мин, егъладым, ди, шашып кына;
Мәхәббәтем һаман иске мәхәббәт ич,
Югалтсам мин, югалттым, ди, шаһлык кына.

ӨЗЕЛГӘН ӨМИД

Күз карашымда хәзер үзгәрде эшьялар төсе;
Сизлә: үтте яшь вакытлар, житте гомрем яртысы.

Күз тегеп баксам әгәр дә тормышымның күгенә,
Яшь һилал урынында анда тулган айның яктысы.

Нинди дәрт берлән каләм сызсам да кәгазь өстенә,

Очмый әүвәлге жүләр, саф, яшь мәхәббәт чаткысы.

И мокаддәс, моңлы сазым! Уйнадың син ник бик аз?
Син сынасың, мин сүнәмен, айрылабыз, ахрысы!

Очты дөнья читлегеннән тарсынып күңлем кошы,
Шат яратса да, жиһанга ят яраткан Раббысы.

Күпме моңлансам кунып милли агачлар өстенә,
Барсы корган – бер генә юк жанлысы, яфраклысы.

Булмадың, алтын ярым – салкын ярым, син дә минем
Бер тәбәсsem берлә дә тормыш юлым яктырткычы!

Күз яшен дә кипмичә, егълап вафат булган әни!
Гаиләсенә жиһанның ник китердең ят кеше?!

Үпкәненнән бирле, әнкәй, иң ахыргы кәррә син,
Һәр ишектән сөрдә угълыңны мәхәббәт сакчысы.

Бар күңелләрдән жылы, йомшак синең каbreң ташы, –
Шунда тамсын күз яшемнең иң ачы һәм татлысы!

КАЙДА? КЕМ?

Кем, дисез, бу фетнәле эшләр башы?
Кайда бу хаксызга тәфтишләр башы?

Кем жигә безгә тәдәнни арбасы?
Кемгә ләгънәт әйтәсе һәм каргасы?

Бәдбәхет, мәлгунь кеше кем, дусларым? –
Бер авылның чалмалы карт маржасы¹!

ТӘЛӘҺҺЕФ

Мәлганәт, пычрак вә ялган берлә тулган безнең эч;
Бар начарлыктан, бозыклыктан гыйбарәт безнең эш.

Шаккатабыз тышкы зиннәтләр, киёмнәргә карап;
Жан сатабыз әллә нинди вак «тиен»нәргә карап.

Керләнә өст-өстенә рух, һич хозур вәжданга юк;
Ни сәбәптән жир йөзәндә тәнгә – мунча, жанга – юк?!

ӨЙЛӘНҮ – ТҮГЕЛ СӨЙЛӘНҮ

(Иванов-Классиктан)

– Кара, иптәш, сиңа килдем киңәшкә:
Күз аттым мин бүген бер шәп кәләшкә.

Ни дирсең син, әгәр дә мин өйләнсәм,

Кеше төсле урынлашсам, көйләнсәм?

– Алай булгач, өйлән, дуст, чикмә ваем,
Матур, якты гомер бирсен Ходаем.

– Шулай димсең? Шулаен ул шулай да,
Ярый ла эш барып торса уңайга.

Хатын алмак читен бит һәм мәшәккәт,
Бер алгач, булмый бит, шәйтанны, ташлап.

Бөтенләй бәйләнә анда аяк-кул,
Жүләрлек ул – өйләнмәк, гайре мәгъкуль.

– Алайса, көчләми һичкем, өйләнмә,
«Киңәш бир дә киңәш бир», – дип сөйләнмә!

– Шулай димсең? Шулаен ул шулай ла,
Әгәр дә охшаса ул тулган айга!

Фәрештә күк көлеп алдыңда торса,
Вә, туптай, киң кочакка ул атылса!

Шулай булгач, ничек алмый түзәрмен, –
Алам мин, бәлки, рәхәттә йөзәрмен.

– Алай булгач, өйлән, дуст, чикмә ваем,
Сәгадәтле гомер бирсен Ходаем.

– Шулай димсең? Шулаен ул шулай да,
Ярый ла эш барып чыкса уңайга.

Хатыннары сөюче бер матур яшь
Минем яры сөюдә булса көндәш;

Сөеп китсә хатын һәм ул жегетне,
Читен тормыш: бер айда бар да бетте!

– Алайса, көчләмәс һичкем, өйләнмә,
«Киңәш бир дә киңәш бир», – дип сөйләнмә.

– Өйләнмим, – дим, «өйләнмим» ул матур сүз,
Читен шул дөньяда тормак хатынсыз.

Ятасың боз кебек салкын түшәктә,
Гүя син бу жиһанга килмешәк лә!

Бүленми эш тә бер мәгълүм вакытка,
Бу хәлләр бик ерак, иптәш, бәхеткә!

Кәләшкә мин бүгеннән яучы салсам,
Озак үтми аның куйнына барсам,

Жылы куллар белән ул тәнне сарса! –
Бәхет шул, эзләмим мин башка нәрсә.

– Алай булгач, өйлән, дуст, чикмә ваем,
Жылы, якты гомер бирсен Ходаем.

– Шулай ла, ул әгәр дә иркә булса?
Тәкәббер бер кабарган күркә булса?

Риза булмый минем тапкан табышка,
Сәбәп булса һаман юк-бар тавышка?

Риза булмый минем алган киёмгә,
Төшерсә ул кесә якны кыенга?

Ире кем? Баймы, юкмы, белми хәлен,
«Китер!» – дип дауласа зәңгәр вә алын?!

– Шулай, иптәш, алай күркәсәң, өйләнмә,
«Киңәш бир дә киңәш бир», – дип сөйләнмә.

– Шулай да бит ата булмак күңелле,
Бөтенләй шат итә ул хәл күңелне.

Балаң йөгрәп менә алга «әти!» дип,
«Китер, әткәй, миңа мәммәм! тәти!» – дип.
Бу хәл, иптәш, жуатмасмы күңелне,
Бөтен рәхәт, хозур шунда түгелме?

– Алай булгач, өйлән, дуст, чикмә ваем,
Әти булмак насыйп итсен Ходаем.

– Шулай да, соң балаң булса биш-алты,
Өең тулса шулардан һәм каралты?

Шуларны туйдырамын, дип тирең түк,
Иел жиргә, дуга төсле, билең бөк.

– Алай булса, хатынсыз тор, өйләнмә,
«Киңәш бир дә фәлән бир», – дип сөйләнмә.

– Шулай да, ул балалар үссә бар да,
Әгәр дә жир жиләктәй пешсә бар да?

Таянып яшь гакылга һәм дә көчкә,
Керешсә һәрбере бер яхшы эшкә;

Баеп китсә алар шул эш юлында? –
Итәрләр тәрбия картлык көнемдә.

– Алай булгач, өйлән, дуст, чикмә ваем,

Тыныч картлык насыйп итсен Ходаем.

– Шулай, ләкин кирегә ишсә язмыш?
Үлеп китсә хатын, күп тормый, яңлыш?

Биш-алты яшь бала калса кулыңда, –
Менә инде чокыр тормыш юлыңда!

Тынычлык юк аларның борчуыннан,
Колагың тык аларның чыр-чуыннан!

Менә, иптәш, бу эшкә аптырыйм мин,
Бу уйны уйлагач та калтырыйм мин!

– Алай булгач, куша чорт, һич өйләнмә,
«Киңәш бир», – дип йөдәтмә һәм сөйләнмә!

Диим бер сүз, бүтән бер сүз дә катмам:
«Хатын алсаң, кирәк ит көн дә батман!»
...ГА

Бул кеше: байбәтчәләрнең калдыгы хәмрен көтеп,
Алты еллык образованийеңне йөрмә селкетеп!

* * *

Кушмый ишан хилкасендә
Бик мактыйлар шуларны:
Прахут Мәхүб, Чаршау Биби¹,
Гыйлаж абзаң Сәрвәри².

1911

БОРЫН

(Русчадан)

Электә бер кешедә бар иде киң бит, зур ындырдай,
Аның нәкъ уртасында бер борын һәм зур чөгәндәрдәй.

Тәкәббер бу борын, китми исе һич башка мәхлукка;
Олуглыкны сөя торган, чөя торган үзен күккә.

Борын тәхкыйрь итә торган иде бигрәк аякларны,
Диеп: «Сез бик түбән жирдә, ерасыз былчыракларны».

Борынның сахибе бер көн чыга яңгырлы көн юлга,
Каядыр ул бара, һич тә борылмый уңга һәм сулга.

Егылды ул кисәктән, чөнки баткактан аяк тайды, –

Тәкәббер зур борын бик шәп кенә баткакка капланды!

КУШМЫЙ ИШӘК ЖЫРЛЫЙ

Кашың кара – кәкере, буең зифа – бөкере;
Кайдан чыгып бәла булды жәдид каһәр төшкере?

Алмагачта алма сирәк, жыеп ашарга кирәк;
Жәдидләренң башлыкларын жыеп асарга кирәк.

Бакча эчемдә пар каен, яра яфрак ел саен;
Кочак-кочак доносларны яудырамын көн саен.

Йөгрөп кердем бакчага, бастым бакыр акчага;
Өптрәхмәнем¹ бар чагында аптырамам акчага.

Кабан күле өстендә байлар аты юргалый;
Ишан булып йөргән чакта, шундый хәлләр булгалый.

Хай михайлыым хайларга, без керештек байларга;
Мөселманнарны сатамыз чәчле абзыйкайларга²!

* * *

Төркия янгын эчендә: монда ут һәм анда ут;
Анда дерзиләр кабынган, монда сүнсә – арнаут¹.
...ГА

Шома тормыш юлында гизгәнендә яңлышып тайсаң,
Йөзәненң дәфтәренә син хатаән кер вә тап салсаң,

«Кабахәт», «бәдбәхет», «жүнсез» кеби күп ямьсез ат алсаң,
Сине ташлап бөтен дөнья, үзең ялгыз фәкать калсаң, –

Белеп тор: мин чыгармын таш күңеллеләр арасыннан,
Көлеп тормам, карап читтән, синең бәхтең карасыннан.

Бүләргән, бергәләргән барча кайгы, моң вә аһыңны,
Сиңа дошманлык итмәм мин, алып күзгә «гөнаһ»ыңны.

Халык ләкин сиңа иткән үзенең хөкмене бозмас,
Егылганнарга кул бирмәс, батып барганга жеп сузмас.

Жәза бирми халык һич тә гөнаһ эш, яшьрен эшләргә,
Куша анчак кеше сизмәс рәвештә яшьрен эшләргә!

Жәзалау камчысын биргән гөнаһлы ул халыкка кем?
Түгел, юк! Бирмәгән һичкем; Ходай – гадил,
Ходай – хахим!

Икәү без, бер дә тилмермә халыкка, сөймәсен барсын,
Аның күк тиз сүнә торган сөюдә ни хәер бар соң!

Оныт барсын – бөтен хэсрэт вэ моң-зарыңны тын эчтэн,
Хозур да эзлэмэ инсаф вэ вөждан кушмаган эштэн.

Моны яздым, киңэш бирдем, юаттым һәм тыйдым, куштым;
Шулай булмыйча хэл юк, инде калган мин генә дустың!

МИЯУБИКӘ

Йокы

Ал аякларга башын куйган да йоклый, төш күрә;
Төштә дә тычкан, күсе халкы белән ул эш күрә.

Бер күсе йөгрә, имеш тә, бу куган төсле була
Һәм куып житкән дә муйныннан буган төсле була.

Читтәрәк өч-дүрт песи чыпчыклар аулыйлар, имеш;
Өй түбәсендә жыелганнар, мыраулыйлар, имеш.

Һич бозучы юк кәефне, эт тә куркытмый өрөп.
Бик тынычлык. Тик ята ул, төрлө тәмле төш күрөп.

Уяну

Торды, исни инде ул, бик зур итеп аузын ачып,
Арт аяк һәм ал тәпиләрне идәнгә нык басып.

Тырпаеп киткән мыеклар һәм югарырак башы;
Нәкъ дуга күк бөкрәеп киткән песинең аркасы.

Күз йомык, тынлык бөтен як, бер дә ул-бу юк әле;
Башта да яхшы-яманнан һич тә бер уй юк әле.

Бу – йокы ялкаулыгыннан киерелеп иснәү генә,
Бар песиләр һәм кешеләрчә бер эш эшләү генә.

Акыллыбашланып уйлану һәм эсәрләнү

Ул утырган бик матурлап һәм акыллыбашланып;
Уйга чумган, жиргә күз теккән, жиһаннан баш алып.

Һич белер хэл юк ниләрне уйлаганын гакълының, –
Әллә уйлыймы тәрәкъкыйсен песиләр халкының?

Үз-үзеннән нигә ләкми кулга тычканнар, диме?
Тәмле кошларга канатлар нигә чыкканнар, диме?
Әллә инде ник тиялмим йортта үрдәк, казга, ди?
Сөт эчәргә кайсы чакта төшкәлим ич базга, ди?

Әллә инде кич ашаган тәмле ашын уйлаймы?

Әллә бу көнге үзенң карны ачын уйлымы?

Тукта, чү, шунда якында әллә нәрсә селкенә, –
Бетте уй, инде песинң ауга күңеле жылкенә.

Әллә тычканмы мич астында чыелдап кычкыра?
Бер күсә мәллә идәннң тактасын кимреп кыра?

Үрмәкүч сузганмы әллә шунда бер төшкә жебен?
Тибрәнә, чыр-чыр итәме шунда ләккән бер чебен?

Белмимен ни булганын, белсен песиләр үзләре,
Мин күрәм тик: ялтырый инде песинң күзләре.

Нечкәләп карау

Нинди күзләрне зурайткан, ачкан инде шар кеби,
Шул тирәдә бик кирәкле бер кызык хәл бар кеби.

Бер кирәкле эш песигә шунда бар, чынлап та бар;
Ни була инде хәзер: шатлык вә йә кайгы аңар?

Ут алынган өй эчендә, яктылык алган залын;
Бай хатыны көзгә алдында төзәтә калфагын.

Кайдадыр, кемнәрдә бардыр бу кичә парлы кунак;
Ул күренмәкче буладыр шул кунакта яхшырак.

Йә оныткан ул хатын, яки песине күрмәгән, –
Ни сәбәптәндер песигә кичке ашын бирмәгән!

Кайгысы безнң песинң тик бары шул нәрсәчөн,
Күзләре булган тишәрлек һәр караган нәрсәсен.

Шатлыклы уй, хәсрәт һәм кайгы

Нинди елмайган авызлар! Күрсәнә, ул нинди шат!
Килсен асты өсткә дөнья, һич тә итмәс илтифат.

Тел очында бар бугай бер бик кызык, үткен сүзе;
Ни сәбәптәндер яшергән, әйтәсе килми үзе.

Нәрсә булган соң песигә? Үзгәрә шундук рәсем:
Аз вакытта кайгыру алган чыраен, чәһрәсен.

Ул берәүне, кемнедер, алдарга булгандыр көлеп,
Шул көлүгә каршы бер калжа бирерләр, дип белеп.

Бушка киткән көлгәнә дә, бирмәгәннәр калжаны;
Шул сәбәптән кайгыра ул, рәнжи шунлыктан жаны!

Зарлану һәм гажәпләнү, намәгълүм бернәрсәдән әсәрләнү

Карны бик ачкан песинең, бирмәгән һичкем дә аш,
Кызганыч, моңлы мияулы, егълый, мескин, күздә яшь!

Карны ачлык хәсрәте, инде хәзер үзгәрде төс;
Төскә хәсрәт билгесе чыккан хәзер нинди дәрәс.

Нәрсәдер читтә, ерак, шунда шытырдый башлады,
Инде онтылды песинең егълавы һәм яшьләре.

Шул шытырдау нәрсә? дип тыңлый, утырган яхшылап,
Күзләре читкә акайган, һәм дә бик торган колак.

Ни икән соң ул шытырдаучы вә нинди жан икән?
Ул әле яшьрән: песигә дустан микән, дошман микән?

Юри генә исе китмәгәнә салышу

Куйдылар инде шикәр каткан жылы сөтне аңар;
Күрсәтә шундый кыяфәт: ул исе китми аңар.

Бик ашыйсы килсә дә һәм барса да ачтан үлеп,
Сузла ул ашка ашыкмый, бик суфиланган булып.

Ул күренмәкче була инде тамагы тук кеби;
Күп ашау, ачкүзлелек бер дә үзендә юк кеби.

Чөнки ул ачкүзлелектән күп кыен алган иде,
Шул кыен күңлендә онтымас булып калган иде.

Һөжүмгә хәзерләнү, туклык ялкаулыгы

Артка салган ул колагын, жиргә яткан ау өчен –
Ни генә селкенсә дә, сикреп барып аулау өчен.

Әллә тычканның оядан күрдеме койрык очын,
Мондый тайярлык вә саклык нәрсәгә һәм ни өчен?

Өстериләрме шаяннар жепкә таккан бер кәгазь?
Нәрсәдер бар, ул һөжүмен бер дә юкка эшләмәс!

Күрсәгез күз алдыгызда бер пәси рәсеме шул ук,
Ул ята ялкауланып, аштан соң инде карны тук.

Хәл жыя рәхәт кенә, ирнеп кенә һәм тын гына,
Күзләре йомлып бара инде аның әкрән генә!

Йокласын ул, и шаяннар! Сөз аңар сүз катмагыз;
Торгач уйнарсыз, йокысын бүлдереп уйнатмагыз!

Аналык шәфкате!

Нинди шэфкаты! Өстенә баксаң, күңелләр нечкәрә,
Мондый хәл күргәч, күңелләрдә мәхәббәт көчләнә.

Үз баласын ул юа, пакыли, теле берләң ялый,
«Бәбкәем! – дип, – күз нурым!» – дип, яшь баласын
иркәли.

Ул, житез, йөгрек песилектән чыгып, инде ана,
Һәр ике жанны күңел инде сөя һәм кызгана.

Рәхәт кенә калыгу, гажәпләнү

Дикъкаты иткән, күзне теккән әллә нинди нәрсәгә,
Ни гажәп булган песигә? Башта нинди мәсьәлә?

Башта тулган төрле уйлар, зийне эшли бик каты,
Күзләрен күргән кешегә билгеледер дикъкаты.

Ул гажәпле мәсьәләне уйлый-уйлай баш арып,
Калды ул инде тынычлыкка вә рәхәткә талып.

Ачу аралаш курку, чын курку

Бу ике баш өстенә әллә күтәрелгән таяк?
Кайсы чакта ул таяк тормый «песиләр» дип аяп!

Бик кәеф киткән песиләрнең, икәүләп куркалар;
Тик берәз бу куркуларның бер-береннән фәркы бар:

Бер песи дошманга азрак каршылашмакчы була,
Берсе һич тә каршы тормый, читкә качмакчы була.

Ләззәтләнү һәм хозурлану, куркыныч һәм каһәрләнү

Аркадан, баштан сыйпыйлар, и күңелле! и хозур!
Инде ләззәт, иркәлекләр, күр, песидә нинди зур!

Зур бәхәтлелек вә шатлык аңлата көлгән төсе,
Бик хозурлыктан ачылган аузының да яртысы.

Кәйфенең бик шәплегеннән кәкрәеп киткән башы,
Күзгә дә килгән олугъ шатлык вә рәхәттән яше.

И кызык соң бу жиһанда! Шәп торамын, ди, бугай;
Ни кирәк булса, шуңарга аптырамым, ди, бугай.

Ул шулай инде, вәләкин бер көе тормый жиһан:
Ул жиһан шатлык белән хәсрәтне бер жиргә жыйган.

Басты аңсыздан, килеп, койрыкка шунда әллә кем,
Орды камчы аркага һич юкка гына* әллә кем.

Инде һәртөрле зәһәрләр һәм каһәрләрдән эче
Туп-тулы булды песинен, кайраладыр һәр теше.

Һәм үрә торды, кабарды бар тәненең һәр төгө,
Үч алу дәртендә гүя һәр төгенең бөртеге!

Барсы да бетте!

Фани дөнья! Нинди эшләр эшлисең син – шак та кат!
Шундый шат уйнап, көлеп йөргән песи инде вафат!

Бу хәбәр тизлек белән читкә жәелгәндер хәзер,
Һәм идән астында шатлыклар вә бәйрәмдер хәзер.

Ул йөриләрдер күселәр шатланып, жырлап, биеп!
«Бәдбәхет, залим песи, син тар кабердә ят!» – диеп.

Мәрсия

Күчтең инде дөньябыздан ахирәткә, хуш, песи!
Байлыгы берләп иманның, изгелектә күч, песи!

Сау чагында күп золым кыйлсаң да тычканнарға син,
Бик тыныч бул, ярлыкар Алла гафур һәм гафве киң.

Дөньяда иттең зарарлы нәрсәләргә сакчылык,
Шул сәбәпле дәфтәрендә, бәлки, күптер яхшылык¹.

Шунда да бик кызгана, мәрхүм, сине инде күңел,
Инде синнән куркъымыйлар кортлар да – тычканнар түгел!

Кайвакыт ялгыз чагымда зур юаныч син идең,
Һәм шаярып көлдерә торган куаныч син идең.

Мич башында йоклаган чакта бабай гыр-гыр килеп,
Син дә йоклайдыр идең бер читтәрәк мыр-мыр килеп.

Көн буге уйный идек без; һич тә тик тормый идең,
Кулларымны, һич авырттырмый, юри тырный идең.
Кайвакыт урлап ашасаң син бөлешләр, сумсалар,
Һәм сине: «ник урладың?» – дип, орсалар йә суксалар, –

Шәфкатемнән мин жылап йөгрә идем тиз әнкәмә,
Ялварып: «Әнкәй, песигә сукма һәм, зинһар, тимә!»

Һай, гомерләр үтте китте, кайда китте ул заман?
Бу жиһанның дустны дусттан айруы бигрәк яман.

Булсын инде якты кабрең, бирсен Алла яхшы хәл,
Һәм кыямәттә мине күрсәң, мыраулап каршы ал!
АНА ИЛӘ БАЛА

– Жавап бирсәң икән, әнкәй, минем әйткән сөальләргә,
Гажәпләндем бу дөньяга вә анда барча хәлләргә:

Ничек булган, ничек үскән хисапсыз дәү бу урманнар?
Бу һәйбәт ямь-яшел кырлар каян килгән вә булганнар?
Вә һәртөрлө үсемлекләр бизәнгән чәчәкләр берлә,
Вә төрлө күбәләкләр дә күңел ачкан алар берлә,
Агар су, татлы, салкын, саф гажәиб чишмәләр, күлләр,
Куаклыкларда сайрар сандугачлар һәм дә былбыллар,
Суда йөзгән балыклар һәм үсеп торган бу зур таулар,
Чебен, черки вә ерткычлар, кәжә, ат, барча жанварлар?
– Яраткан, әйләгән мәүжүд боларның барчасын Тәңрең,
Җиһанда барча эшләр, барча хәлләр Тәңредән, бәгърем.

КАРГА

Барча кошның да үзенчә сайравы бар, шигъре бар.
Карга, мескин, җырлый белми, кычкыра тик: «кар» да «кар»!

«САКМАР СУЫ» КӨЕНӨ

Язасылай сүземне язалмыйм,
Ни булдиң минем каләмгә?
Язам, диеп кенә утырсам да,
Вакътым гына китә эрәмгә!

ҖИЛ

(Пушкиннан)

Исәр җил! Көчлесен, син бик батырсың,
Ачулансаң, җиһанны кузгатырсың.

Бик иркенләп исәсен жир йөзәндә,
Котыртып болгатасың диңгезен дә.

Көтү төсле болытларны куасың,
Теләрсәң кайсы якларга борасың.

Иреклесен: исәсен дә исәсен,
Тузан, кар туздырып юллар кисәсен.

Ирекле син, исәр җил, әйдә ис, ис!
Сиңа баш юк Ходайдан башка һич, һич!

ЭШКӘ ӨНДӘҮ

(Плещеевтан)

Зур бәхетләр сызганып эшкә бирелгәннән килә,
Ah! Оят, хурлык, түбәнлекләр иренгәннән килә.

Булса калдырмак берәү ушбу җиһанда изге ат,
Тир белән тапсын ашарын, итсен, әлбәт, иҗтиһад.

Һәр олуглар эшләгәнлектән олуглыклар таба,
«Уйнады» дип бирмиләр ушбу җиһанда мәртәбә.

И сабыйлар! Эшлэгеz сез, иң мөкаддәс нәрсә – эш,
Эш ағачы һәрвакытта бик юмарт китрер җимеш.

Яшьлегеңдә күп тырышсаң, эшкә бирсәң чын күңел,
Каршыларсың картлығыңны бик тыныч һәм бик җиңел.
ИРТӘ

Иртә. Дөнья җанлана,
Мәшрикъ ягы аллана,
Кояш чыгып, нурлары
Төшөп җиргә ялгана.

Яктыра кала. Урамнар,
Кырлар, якын урманнар,
Таулар, бағълар, бакчалар
Нурга гарык булганнар.

Торды халык, уянды:
Шау-шу һәрбер төшлөрдә;
Көтү-көтү менмәктә
Күккә җитез кошлар да.

Шушы вакыт балалар
Мәктәп таба баралар;
Букчалары артында,
Алар гыйлем дәртендә.

* * *

И төрек, иң әүвәл үк әйтим сиңа: борның кылыч;
Гыйльмилә хикмәт базарында сиңең урның кылыч.

ШИГЪРИЯТ ҺӘМ НӘСЕР

«Ямьле кичтә күл буенда ултырам.
Балкыйдыр ай, ялтырап тын күл ята».
– Бай абый! Бирче хәер! Бик ач торам, –
Йөз чытып, бай бер тишек акча ата.

«Күк йөзендә нурлы ак йолдызлары
Ялтырыйлар: шау-шусыз, тып-тын кичә».
Җиңгәчинен төн буе бар кызлары
Хәҗи байны сый итәләр төрлечә.

«Якты кичтән айрылалмый җан минем;
Сандугач сайрый турында, моңлана».
– Бәдбәхетләр! Сез талап, дөңьям минем
Гүр кебек, – дип, бай малайдан шомлана.

«Сайрый кош иркен гомер, хөр дөңьяны;
Мин аның җыр, моң-зарын нәкъ аңлаймын».
Иске корсактан килә өн: мин яңы!

«Әссәлам!» берлән тотам ислам динен!

«Мәңге шул төн булсачы! Ямьле ничек!
Жанкәем дә килсә – бит оҗмах була!»
Акчага мөмкин сыйрат күпрен кичеп,
Акчага Гыймуш та хур кочмак була.

«Күлнең артында берәү моңлап көйли:
Жыр белән су каушалар – китте үбеш!»
Бер тәрәккыйче имам фикрен сөйли:
– Ишмиләр юкка түнәр, булса сугыш!

«Төн буге мин Аллага әйтәм хәмед, –
Тын галәмне бар кыйлучы Тәңремә».
Мактана Ишми¹: «Кидердем бит камыт!
Күп жәдидне мин жибәрдем кабренә».

«Күп тә тормый, атты әкрен якты таң,
Нурлы йолдызлар берәмләп сүнделәр».
Бер «кара көч» әйтте: «Аклыкны ватам!»
Бәндәләр «төнгә» ахырда күнделәр.

«Каршылады таңны сайрап сандугач;
Башка кошлар да кушылды, сайрыйлар».
Хажитарханда Камил булган агач²;
Сәйяр «артистлар» да корсак кайрыйлар³.

«Күктә шаулап кошлар үтте бер көтү,
Тиз булыр күл һәм кояшның каушуы».
Бетмәде шул «Мөхбире» дә, «кых, тефү!⁴»
Һәм Рәмиевнең шигырьдә шау-шуы.

* * *

Приемныйның ишекләре тар ләхеттән тар икән;
Өстерханда ике әтәч – «Борһан», «Идел» бар икән.

«ШУРА» ШИГЫРЬЛӨРЕННӨН

Килеп мәктәпкә укыдык бу көн;
Укып, күңелгә тукудык бу көн.
Укып, күңлемез ачылды бу көн;
Кальбемезгә нур чачылды бу көн.
Укып без сабак китапка карап,
Япъ-яшь күңлемез ачылды бу көн.
Кыйлып иҗтиһад туктаусыз һәрчак,
Хәлфәдән «рәхмәт!» без алдык бу көн.
Укып, балалар алга баралар;
Ата-аналар разыйдыр бу көн.

«Ялт-йолт»*:

Бу шигырьларне яздым мин, бүкән;
Язалмас моны бүкәннән бүтән.

ИҺТИДА

1

Әгәр булса «сөю» ләфзы кочаклау куллар арганчы,
Үбү булса әгәр чут-чут, ирен һәм бит кабарганчы, –

Гомер дә сөйгәнем юк һәм «сөям» дип әйтмәмен һич тә;
Сөюнең мәгънәсе, минчә, бигүк гали, бигүк нечкә.

Кешеләрчә сөюне белмәдем, хис итмәдем асла;
Сөю идеалдыр ул, ягъни, гарәпчә: максады әкъса.

Табындым, сәждә кыйлдым мин сөйгән жанашның алдында,
Өмид иттем вә куркътым да, кызардым һәм оялдым да.

Миңа ул бер вә бар, көчле вә һәйбәтле санәм булды;
Аңар хәмдем, салатымны ирештергән каләм булды.

Мәхәббәттән эреп шәмдәй үзем, күңлемдәге гөлләр
Янып жиргә сыгылдылар, һавага очтылар көлләр.

2

Гарәп халкы кабул итмәстән әүвәл дине исламны,
Илаһ урында тотканнар агач, таш, төрле әснамны.

Бераздан соң килеп хак дин, тәмам батыйль булып ялган,
Гарәпләрнең күзеннән дине ислам пәрдәне алган.

Алар бар үткән эшләргә пәйгамбәрдән оялганнар:
«Ничек соң без табындык потка?» – дип хәйранга калганнар.

3

Килеп чыкты хәзер фикрем кояшы золмәт артыннан,
Түгел инде вакытлы, мәгънәсе юк хискә мин корбан.

Шөкер булсын, хәзер алдымда бер нурлы хәят инде,
Теге мәзкүр пот алдында табынганнан оят инде.

Жиңел уй, йөз кызарткыч төрле хисләр, сезгә мең ләгънәт!
Яшә, тугъры караш, төпле гакыл, меңнәр яшә, хезмәт!

* * *

Уңга да мин әйләнәм, сулга да мин әйләнәм;
Бай алдында жәдид күрсәм, «Син кяфер» дип бәйләнәм.

ЯШЕН ЯШЬНӨГЭНДӨ

Куркытма син, Алла! Яшен белән,
Барыбер мин куркъмыйм, яши беләм!
Куркытсаң да куркъмыйм, аязымны
Сатып алдым аһым, яшем белән!

* * *

Һэзад-дөнья экалле мин калили,
Кара сыра эчеп исерә Хәлили.

ЧИТЕН ХӨЛ

Ни була тугъмак сыйратын кичмәсәм,
Бу ачы гомрем шәрабен эчмәсәм?!

Өйләнә бит, үтми, бетми гомре дә! –
Жәй килә утлар чәчеп, син кышласаң.

Ардым инде, кайда актык мәүкыйфем?
Жилкенәмен – бер басарга өч басам.

Каршыма чыкма, кояш, син – канлы тап!
Ак кәфендәй син жәелмә өсткә, таң!

Катле нәфситсәм, Ходайдан куркамын,
Ләкми чир, аурып та булмый, ичмасам!

ГӨНАҺ

(Бальмонттан үзгәртелде)

Кем яраткан? Кем чыгарган? И «гөнаһ» ләфзы, сине;
Мәгънәсезсең, сеңдералмый саф гакыл һәзми сине!

Син кирәксез бер ләфызсың, син кабахәт, син оят;
Безгә артык бер йөгәнсең, бел: сиңа дошман хәят!

Аз гына инсан торырга уйласа хөр, шат булып,
Өллә кайдан син төшәсең, шатлыгына тап булып.

Алдыйсың; алмаштырасың; син тыгызлыйсың тыеп;
Син изәсең дә итәсең хөр жиһан күңлен боек.

Син, түшәкле бүлмәбездә яшьренеп, мескин карак! –
Тик торасың күз чөләйтеп, гыйше-гыйшрәтне карап.

Аз гына артса чигеннән уйнашып үбшү, кочу,
Сызгырасың син жыландай: «Тукта, тукта, житте, чү!»

Син пышылдыйсың гомергә: «Бу ярамый, ул ярый»,
«Ул, теге, ничбер ярамый, монсы бик мәгъкуль, ярый».

Без яраткачтан ярар, дим, кем аны синнән сорар?
Хөр кеше алдында жирләр һәм дә күкләр калтырар!

АВЫЛ ЖЫРЛАРЫ

(Бишенче көлтә)

Мәкәржәгә баралар тәтәйләрнең ирләре¹;
Шушы вакыт тәтәйләрнең жөрөп калган көннәре.

Таптамагыз, и тәтәйләр, Бакыр бабай бакчасын²;
«Уйнаш»тагы яман күздән Ходай үзе сакласын.

Жаңа бистә кызлары чигү чигә акчага;
Бу вахытта шулар жөри Ботански бакчада³.

Кушмый ишан⁴ капкасы, нарат икән тактасы;
Нарат булмый нәрсә булсын, бар да донос акчасы.

Безнең урам – таш урам, ташу ага басудан;
Сакалына хөрмәт беткәч, милләт сата ачудан.

Бәдәлчеләр-мәккәчеләр⁵ жөри Казан шаулатып;
Бер сөяккә унлап эт бар, чәйнәшәләр даулашып.

Ике туры ат жиктердем, берсен – сыңгар тәртәгә;
Баш хәерче Морадлары⁶ чыкмый ята Мәккәдә.

Шауладык без – «шу-уу!» иттек, кузгалдык без –
«ду-уу!» иттек;
Эшсезлектән, эч пошканнан эшсез картка туй иттек⁷.

Камил мәхдүм⁸ жырлап жөри борнын түбәнгә асып;
Ала карга кунып сайрый тел очларына басып.

ГАКЫЛЛЫЛАР ФӘЛСӘФӘСЕ

Күңелсез сүз сөйли бәгъзе гакыллылар хатын-кызга:
Фәкать бер ел күңелле, дип, календарь һәм хатын безгә.

КАДЕР КИЧ

(Сурәи кадердән)

Бу кадер кич елда бер кич – барча кичләр изгесе;
Сафланыр таптан бу кич мөэмин күңелләр көзгесе.

Сафланыр ул, пакъләнер, – бик зур Ходайның дәүләте;
Һәм төшәр ул көзгеләргә күк капугы шәүләсе.

Шул капугьдан күндерермез Тәңремезгә без теләк, –

Бер кадер кич Тәңре каршында мең айдан изгерәк.

Жон, мамыктай әйләнер жирдә бу кич әрвах вә рух;
Һәм фәрештә сафлары жирдә йөрер меңнәр гөрүһ.

Ул мәлаикләр жыярлар тол, ятимнәр яшьләрен,
Барча көчсезләр, зәгыйфьләрнең аһын, каргышларын.

Күз яшеннән, төрле рәнжештән ясап зур энжеләр,
Ул мәлаик гарше-көрсине бизәр һәм энжеләр.

Таң сызылганча йөрерләр, әйтмичә һичбер кәлям;
Тик диерләр: «Барча мөөмингә, мөселманга сәлям!»

РАМАЗАН ГАЕТЕНДӘ ИБЛИСНЕҢ¹ ШӘЙТАННАРЫНА ХИТАБЫ

Инде динне ташлыйлар,
Уразада ашыйлар;
Оялмыйча Алладан,
Ничек гает ясыйлар?..

Барсы качып ашады,
«Көндөз сәхәр» ясады²;
Тәкъва, суфи байларның
Чиктән узды фәсады.

Без, шәйтаннар, богауда
Гомер иттек бу айда.
Кодрәт бавын өзәргә
Без шәйтанда көч кайда?!

Без тик тордык богауда.
Ник аздылар бу айда?
Гөнаһ эшне юк файда
Инде безгә сылтауда.

«Шәйтан аздырган», имеш!
«Юлдан яздырган», имеш!
Кире татар, иң элек
Вөжданың берлән килеш!

САЙФИЯ

(Иделдә сәяхәтем хатирәсе)

Килсә байның ач халыкны күзгә-күз мыскылласы,
Яллый ул, әлбәт, пароход, ансы – байлар юргасы.

Ярда торган ач халыкка йөз дә бормый, туп-туры
Юргалый ул шунда тиз-тиз, кайда бай сайфиясе.

Бу тупаслыктан көлеп торса кояш, күктән карап,

Нурны каплый «эссе!» дип бай – кулда бар шәмсиясе!

Бай киенгән франт-шикларча халык тирсе белән,
Батсачы шунда үзе һәм аләте нәкълиясе.

Ул хәзер туктар сиңа, и ач авыл, мохтаж авыл!
Жимрек өй каршында ич ожмах кеби кәйфиясе.

Жаннарым, күз нурларым, сез, бу мәһабәтне күреп,
Жан ачып: «*во какъ!*» дисез, мәзлум мужиклар семьясе.

ПОЕЗД БАРГАН КӨЙГӘ

«Дөмберр» карчык йортына*
Тәрәзәсенә кыйна,
Нишләп иртә йоклаган,
Торсын әле Фатыйма!

Кичә эчтек партебин,
Берләп түгел, алтыдин;
Нинди йоклау ул әле
Пирбуенчы яртыдин!

Зәйни берләп Шәйхетдин
Килеп керде ишекдин;
Кыска буйлы Фатыйма
Торды гүя бишекдин.

– Исәнмесез, кунаклар!
– Сез дә саумы, аппаклар!
Әйдә, дуслар, эчәбез,
Әле безнең яшь чаклар.

Эчә дуслар чәкәшеп,
Күзне-күзгә текәшеп;
Эчкән була карчык та, –
Үзе беткән бетәшеп.

Фатыйманың кыз чагы –
Һавадагы кош чагы –
Хәрап булган бу өйдә,
Суына төшкән кочагы.

Шулай да ул типтерә,
Бетәсен сизеп тора;
Жылыйсы күз яшьләрен
Күз эчендә киптерә.

«Дөмберр» күрә – жыласа,
Ачулана ул нәрсә:
– Ашарыңа бар ич, – ди, –
Тагын житми ни-нәрсә?

Мескин безнең Фатыйма
Кече яшьтән ятимә;
Шуңар күрә төшкән ул
Сатлык кызлар рәтинә.

Һәр төн шул эш бу йортта,
Исрек татар фарситта;
Ниләр, ниләр булганын
Саний алмый бер чорт та.

Сез әйтәсез: «Дөмберр» ни?
Аңлый алмыйбыз берни, –
Шундый карчык ул, аңар
Себерең ни, Сембер ни!

Яшь бер кызны ала ул,
Булган була ана ул;
Үсеп буйга житкергәч,
Башын утка сала ул.

– Ник исме «Дөмберр»? – дисез, –
Бик ят исемдер, – дисез;
Язган абзаң белә шул,
Сез бернәрсә белмисез.

Гомре үткән дөмбердәп,
Аккан су күк гөлдәрдәп;
Ах, дүдәк-дүдәк-дүдәк,
Басма өстендә балүрдәк*;
Господа! Станция Дюдякъ!

ТӘМСИЛ

(Италия-Төркия сугышы мөнәсәбәтилә)

Дуст кушылдылар Арыслан берлә бер көн Юлбарыс,
Бер киңәштә эшләнергә булды эшләнгән бар эш.

Шул эззаманны әллә кайдан килде чыкты бер Мәче,
Каршылылар: «Әйдә безгә иттифакка кер, Мәче!»

Булса да сүзләр береккән, бу өчәү айрым яши,
Һәрбере үз тапканын айрым ятып, айрым ашый.

Юлбарыс, күрсә ишәк-куйны, тизүк ертып ала;
Мөттәфикъ безнең Мәче тик күзләрен йөртеп кала.

Ат-сыер күрсә, Арыслан иткә тиз әйләндерә:
Бәдбәхет безнең Мәче тик күзләрен майландыра.

Аулый алмый бу Мәче һич, ач үләр хәлләр килә...
– Иттифак туклыклымы? – дип, дустлары аннан көлә.

Русчадан

Көзгө төн. Мин йоклуй алмыйм. Өй түрөндө жил жылуй;
Жил жыламый, ач үлөмнөң куркусыннан ил жылуй.

– Иң сөөклө эшче әуладым быел ач калды, – дип,
Изге, шәфкатлы анабыз – мәрхәмәтле жир жылуй.

Куйса монда корткалар төшкән тешен алтын белән,
Бер телем икмәк, дип анда назлы нечкә бил жылуй!

Бер сынык юктан гына үлгән таза ирләр күрөп,
Жан алырга кызганудан анда Газраил¹ жылуй.

Тилмереп торса бу ачлар, безгә бәйрәмнән* ни ямь?!
Мәркадендә чөнки Ибраһим вә Исмағыйль² жылуй.

Көлсә монда тук вә ихлассыз халык тәкбирләре,
Һәр ишеткән жан жыларлык – андагы тәкбир жылуй.

Көзгө төн, ямьсез, караңгы... Өй түрөндө жил жылуй,
Жил – хәбәр ул: ач үлөмнөң куркусыннан ил жылуй!

ЗОЛЫМ

Фәкыйрь кеше! Кемнәр сиңа иман таккан?
Тәзкирәңә «мөслим» диеп игълан таккан?
Кемнәр сине, намаз, диеп, сәждә, диеп,
Юкка тузанлы мәсҗедләрдә аунаткан?

Тагып сиңа иярченлек сәфаләтен,
Корал итеп йөрөтәләр жәһаләтең.
Гуаһлыктар бирәсең син, «әшһадә» дип*,
Син ни белдең? Кемгә мәкбуль шәһадәтең?

Мескин фәкыйрь, иркен сулыш та алмыйсың,
Аһ-ваһыңнан һичбер вакыт бушанмыйсың;
Көчләү сине сарих золым иман белән,
Иртәгә ач үлмәм дип тә ышанмыйсың!

КЕЧКЕНӘ МУЗЫКАНТ

Уйга баткан, утырмакта шагыйрь язып,
Язадыр ул бар дөньяны онта язып;
Каләм белән кайчак чәчен актаргалый,
Чыгаргандай төрлө уйлар баштан казып.

Яза шагыйрь, каләмене кулдан куймый,
Бер юл язып ташлый, тагын берне уйлый.
Шулай тыныч утырганда безнең шагыйрь,
Өй турында кемдер исә быргы уйный.

Тынычлыкны боза аның әче таушы,

Килә аннан, бер тыңласаң, мәче таушы,
Бер тыңласаң – чинау, бер тыңласаң –
Майламаган арба тәгәрмәче таушы.

Китә кәйфе, шагыйрь тәмам хәйран кала:
Кайдан чыкты бер дә уйланмаган бәла?
Кычкыра ул ачу белән тәрәзәдән:
– Тиз кит, малай, өй турымда тавышлама!

Йөгрөп качып китте тизүк шаян малай,
Беразга туктаган булды юрамалай.
Шагыйрь тагын ихлас белән эшен эшли,
Тавышлардан котылдым, дип, йа Ходай!

Жыеп торган чакта гына шагыйрь хәлен,
Ходай орган! Быргы уйный башлый тагын.
Нишләргә дә белми шагыйрь, ачуыннан
Идәнгә ыргытып ташлый язганнарын.

Уйный быргы, һичбер вакыт туктап тормый,
Мескин шагыйрьнең күкрәген, жанын тырмый.
Шагыйрь, инде нишләргә дә гажиз калгач,
«Булмас, ахры» диде, бер-бер хәйлә кормый.

Кычкырды ул: «Килче монда, чибәр бала!
Йөгрөп кил дә, менә минем кулга кара:
Бирәмен мин быргың өчен унбиш тиен,
Акыллы син, шул быргыңны сатчы миңа».

ТӨРЕКЧӘДӘН

Эзләдем, филлаһ, сөямен, биллаһ;
Эзләдем дә таптым... бу бәлане!

1912

САБИТНЕНҢ УКЫРГА ӨЙРӘНҮЕ

Сабит алты яшендә, инде гакълы башында;
Ялгыз, иркә бала ул әткәләре кашында.

Шуна күрә шаян ул, бик күп уйный, наян ул;
Күңеллелек, көлкеләр таба әллә каян ул.

Фәһме үткен, ул зирәк, андый балалар сирәк;
Һәрбер әйберне сорый ул: «Бу ни нәрсә? Ник кирәк?»

Сабит сорый жентекләп, һәр нәрсәне бөртекләп,
Әти белән әнисе жавап бирә бик ипләп.

Беркөн Сабит эткәсен күреп әйтә әйтәсен:
«Әти, миңа әлепби кайчан алып кайтасың?

Мине укырга өйрәт, миңа укырга кирәк;
Үзем укыйм мин китап, үзем сөйлим һәм көйләп».

Атасы хәйран булды, китапчыга йөгәрде,
«Бүләк» атлы әлифба алып кайтты¹ ул берне.

«Бер адым, – дип, – гыйлемгә», өйрәтә ул Сабиткә;
Салган Сабит ихласын, кош бәбкәседәй, жимгә.

Монсы – «әлиф», монсы – «ба», бу хәреф –
«жим», монсы – «та»,
Бусы «дал» хәрефе була, бу хәреф – «зат», монсы – «та».

Салган Сабит муенны, оныткан ул уенны;
Тыршып укый «Бүләк»не, белми көнне һәм төнне.
Өткәй алган китапны тапты Сабит бик татлы;
Тиздән белде бик яхшы: нинди хәреф ни атлы.

Беркөн чәй эчкән вакыт, укый Сабит шартлатып;
Әти белән әнисе торышалар шаккатып.

Укуы өзек аның, – балачарак баланың:
«Бу ә-лиф-ба – бүләге Харитонов бабаның».

Хәйран булды әнкәсе, гыйлем булгач бәбкәсе;
Чәй катында елмая куанычлы өткәсе.

Күрсәң иде әнкәсен: кочып алган бәбкәсен,
Үбә-үбә бихисап битен, күзен һәм кашын.

ГЫЙБРӘТ ВӘ НӘСЫЙХӘТ

Нумерың матур булса – күсе булгай,
Һәр матурда начар якның берсе булгай;
Ансы булып житмәсә дә – монсы булгай, –
Андин жыртык, мондин жыртык туннарым бар.

Бер адәмнең чын дошманы күсе булгай,
Икенчесен йөдәтүче кеше булгай;
Һәркемнең үзенчә бер эше булгай, –
Андин сүтек, мондин жыртык туннарым бар.

АВЫЛ МӘДРӘСӘСЕ

Мәдрәсә дип нәрсәдер асрый агайлар жилкәсе,
Нәкъ эче азган мөрид, мәжнүн ишаннар хилкәсе.

Чәйниләр монда жирәнгәч әллә нинди мөһмәлят,
Яшь гомерләр мөһмәлят чәйнәп була монда һәлак.

Кайсысы «кәптеркү» ди, һәм кайсысы «каптырку» ди;
Чорт ява знат, нәрсә ди, «сентерсү» ди, «саттырсу» ди!

Кыш көне шул мөһмәлятне ач төя төсле күшәп,
Яз көне туктый күшәүдән һәр күсәк угълы күсәк.

Алларында шунда да «Коръән» була һәм «Әфтияк»¹,
Буш түгел букча – китергәннәр аны көчләп төяп.

Кул керенә былчыраткач «Һәфтияк»нең һәр битен,
Уртасыннан капкалап, тәмләп кимергәннәр читен.

Астына мендәр өйгән – күрдем түрендә хәлфәсен,
Ул кырын салган начар, очлы вә кыршылган фәсен.

Килбәте булгач кабахәт, уйладым: иблистер ул;
Бу сасы ис, кем белә, шуннан чәчелгән истер ул.

БӘЕТ

Бу сәнә ачлык жыланы чын халык бәгърен ашый!
Кит, китап!* Сабрит дип әйтмә, ул халык көчен ашый!

* * *

Читтәге бик күп өяздә, күр, авыллар яктыра,
Пар, тату йолдыз кеби, школ белән мәктәп тора.

Бу ике дуст, берсенә чөнки аларның берсе тиң,
Бертигез тәгълимнәре дә: берсе – дөнья, берсе – дин.

Ва әсәф! Ачлык вә коллыктан бүтән һич бездә юк.
Шул гажәп: ник бу егерменче гасырда – (йөз дә) юк!

* * *

Жырласаң да, жегет, ачы жырла,
Уяу жаткан кызлар жокласын;
Тәрәзәләр ачтым, гөлләр сачтым,
Асыл кошлар килеп чүпләсен.

* * *

Теләрсәң кемне сүк син яки макта,
Берәү берлән дә булма иттифакъта.

ЯЗ ГАЛӘМӘТЛӘРЕ

Шактый ук язга галәмәт ушбу үткән мартта бар,
Анда салкыннан бүтән юк, марттан азрак артка бар.

«Яз якын»ның шатлыгыннан йөзгә чыккан елмая
Инде яшьләрдә түгел, хәстә вә хәлсез картта бар.

«Яз житә, бозлар китә!» – дип бирде инде март хәбәр;
Инде яз булганга билге һәр урам, һәр чатта бар.

Житмәгәндер яз диеп тотсаң эгәр күңләңдә шик,
Мин дә бер пальтомны илтәм, әйдә, дуст, ломбардка бар!
ХӨРМӨТЛЕ ХӨСӘЕН ЯДКЯРЕ

Көч белән бергә гүзәллекне жыйган диңгез кеби,
Ул иде өстен вә кул житмәс кеше йолдыз кеби.

Өүлияларның барын бер-бер китерсәм каршыма,
Күрмәмен дип уйлыймын бер якты йөз ул йөз кеби.

Көчле, көчсез, ярлы, бай булды һаман да бер аңар;
Һәр карашта ул иде чын «керпегеннән гөл тамар».

Үтте тормыш пычрагын гәүһәр кеби вөждән белән;
Аз гына кер кунганын да кай жиреннән кем табар?

Ул көрәште һәм явыз эшкә жәза бирде көлеп,
Үткен акълы шул көрәшкә пакъ көмештән юл булып.

Ул көрәште, язда елмайган кояш төсле бәләнд:
Карны-бозны ул ничек эртә көлеп һәм нур коеп.

Күрмәде гами, табигый, буш куыклар атмагач,
Һәм кәмиттә бер батыр да жирдә егълып ятмагач.

Бармыни бездә, гомумән, чын кеше кадрен белү?!
Без аны кайдан белик, мескин үлеп аңлатмагач?!
ЯНӘ БЕР ХАТИРӘМ

Мин – кунакчыл бер жыручы, миндә – бар ярлы-гидай,
Ханәмә яшьләр килә, һәм сәүдәгәр, бай угълы бай.

Ул бәләнд мәрхүм дә килсә, мин сизә торган идем:
Күктән иңгән, ханәмә килгән шикелле тулган ай.
ШЫЕР

Фәхрелислам Агиевнең шыерын, малай, Кулаткада да севеп укыганнар. Вата, шыннан күреп, Кулаткада бер шаир безнең журналга да нәстәдер бер бәет посылатъ иткән. Вата:

Бәет

Их, малай, вафасыз да бу: мірь!
Бак вана: Хусаен дә помер!
Әмән безнең күк алаша кебек
Ашый, кәбәм, һич туймый бу йир.
Нишләсен вет, Азраил килсә, бар кеше үләр,
Тимай бай булсаң да¹ – азанчы күмәр.
Вет праруклар да, малай, вафат булды,
Сахабалар: Али, Усман, Үмәр².

ҺӘЗИҢИ КАСЫЙДӘТЕН ФИ МӘДХИ МОСТАФА*

Төркиядә бер теләнче сухтә булган Мостафа;
Монда кайтып ил казасы, фетнә булган Мостафа.

Юп-юаш, муйнын бөгеп йөргән сарыклы бер сарык, –
Монда кайткачтын симергән, чучка булган Мостафа.

Шат кына, берлек белән торган шәһәрнең халкыны
Төрле дошманлык чәчеп, өч-дүрткә бүлгән Мостафа.

Өллә кем, чирмеш теле берлән гәзит язган булып,
Барча пакъ инсанга биш ел этчә өргән Мостафа.

Торса да ул бер заманнар баш булып ялган белән,
Мисле корчаңгы көчек, читкә сөрелгән Мостафа.

Ут белән күктән сөрелгән бер усал шәйтан кеби,
Сөрдисәң мәжлестән, ул дингә сыенган Мостафа.

Ач бозаудай тиз генә Коръән ялап та ант итеп,
Күп вакыт йозрык, таяклардан котылган Мостафа.

Дин дә файда бирмәгәч һәм деньгасы да калмагач,
Бай калошына табан һәм үкчә булган Мостафа.

Булганы хәлдә надан, тик бер кызылбашлы** ишәк,
Тәртәбезгә ат булып, алдап жигелгән Мостафа.

Эзләп-эзләп тәртәбездән үз-үзенә мәртәбә,
Чын тиешле абзарына инде кергән Мостафа.

Хәйләләп монда китергән саф бер Истамбул кызын
Шәһвәте угырында хурлыкка төшергән Мостафа.

Килсә монда кыз балаларны укуымакка сусап,
Ул килер-килмәстә, гыйрзына тукуыган Мостафа.

Ул шулай хайванлыгының, шәһвәтенең пәрдәсен
Бар укыр кызлар юлына каршы корган Мостафа.

Ник саным гайбен аның соң? Мин түгел бухгалтеры!
Ул кабахәтлектә миллиардир танылган Мостафа!

БАЛКАНДА

Курыкмыймын, селкенми хәтта фәс чугым;
Мә, кирәксә, дүртеңә дүрт йозрыгым!

КАЗАН МУЛЛАСЫ¹ ҺӘМ БУЛАЧАК ДЕПУТАТ

– Райта, райта, райта, райта, райтарам!

Шул көйгә бассаң, указың кайтарам.

– Яхшы, рәхмәт, мин басам, сүзсез басам;
Яхшы хәтта шатлыгымнан очмасам.

– Тимта, тимта, тимта, тимта, тимтатам!
Очсана, мин жөббә чабуыңнан тотам.

Әйдә, хәзрәт, ач канатың, юлда бул;
Мин вәкилмен, син указлы мулла бул.

Син яңа булсаң да, хәзрәт, искесең,
Син жәдид, ләкин ишансың, изгесең.

Ни гажәп, бирсә сиңа Тәңре канат,
Ярлыга биргән кеби ул жиккән ат.

Бу икәү очты Петербурга таба,
Каргалар күктә сәламли: «Мәрхабә!...»

Очтылар хәзрәт, вәкил – күп очтылар,
Тик, тәэссеф, жиргә егълып төштеләр.
ВАЛЛАҢИ

Валлаһи, и валлаһи, и валлаһи,
Бәхте барлар кырда жәйли, валлаһи!

Ак күмәч берлән ашарлык саф һава;
Жир яшел; кошлар да сайрый, валлаһи!

Ак болыт, күчмә казакълардай күчеп,
Бер кунышлык күкне сайлый, валлаһи!

Аз гына бер жил исү берлән, үлән
Жирдә уйный кайный-кайный, валлаһи!

ТӘМСИЛ

I

Әһле Балкан кечкенә бер эт иде,
Төркия күктә очар бөркет иде.
Һәр заман торды бу көнче эт өрөп,
Күктә очкан солтанәт кошны күрөп.
Өрдә, өрдә, кошны иткән күк харап,
Торды пычрак аузы күкләргә карап.

Хөр вә шат, якты фәзада кош оча,
Койрыгын болгап жылый эт: эч поша.
Эт улый мәшһүм вә тырный үз битен,
Бәдбәхет, чәйнәргә хәзер үз итен.
Ошбу күренеш башкаланмый күп заман,
Төркия хәле гүзәл, этнең яман.

Очты бөркет киң һавада хөр вә шат,
Кәгъбә шат, милләт вә шат, солтан рәшад...

II

Әллә кем аткан тирән бер ярдан,
Билгеле бер саеде мәльгунәдан,
Кош төшә жиргә (бу мәгълүм язмый ук),
Кәрлә этнең, көнче этнең аузынук.
Шунда да курка һөжүмгә эт сәфил
Читтән әйткәнне көтә: «Өсс!» яки «пиль!»
Чөнки шанлы кош чокып алса күзен,
Һич берәү әйтмәс, ди, ул «яклау» сүзен.

III

«Пиль» диде кемдер – жибәрде өстереп,
Сугыша маэмай койрыгын селкеп, өреп...
Ошбуны «изге, кирәк бер кан» диләр,
Сугыша Инжил белән Коръән диләр,
Алдый алмаслар халыкны юк белән,
Монда хәзрәтләр сугышмый поп белән!

Аң

Без Бишенче елны бер көнне уяндык таң белән¹,
Эшкә дэгъват итте безне кемдер изге нам белән.

Эшкә ябшыр чак житеп, ямьсез озын төн үткәнән
Күз ачып белдек без, үлчәп күктәге Чулпан белән.

Булса да ул чакта бездә керсез иман, саф күңел,
Күз һаман булды эренле, йөз дә саф һәм пакъ түгел.

Шул сәбәпле дустны, дошманны дөрест фәркъ итмичә,
Күп саташтырдык рэзил шәйтанны чын инсан белән.

Аңгы-миңге баш белән дә эшләдек – булсын кабул;
Жәбраил ачкай ул эшләргә сигез кат күккә юл².

Үтте инде, дустларым, ул үткән эш, ни булса ул;
Инде эшлик саф, ачык күзләр белән – чын «Аң» белән.
ТОЛУГЫШШӘМСИ МИН МӘГЪРИБИҺА*

Чыкса мәгърибтән кояш – шунда заманның ахыры,
Бу – китапларда язылган күп галәмәтнең бере.

Гыйльмилә хикмәт кояшы тугъды мәгърибтән хазир,
Көнчыгыш халкы, белалмыйм, инде нәрсә монтазир?
ҮТЕНЕЧ

Яшь вакытта яшьнәдем, көчле вакытта күкрәдем;

Яшьнәмим дә, күкрәмим дә – утсыз инде күкрәгем!

Килде тоткынлык, түбәнләнде уемның куллары;
Хөр заман ак кул белән күкләрдә йолдыз чүпләдем.

Ак күтәрченне кулымнан алдылар, козгын биреп;
Ак кирәк дип, пакь кирәк дип, күпме күз яшь түкмәдем!..

Ул – түгел күңлем эшеннән, тик ялан кулның эше,
Кызмагыз бик, чыкса мәйданга басылган чүпләрем.

ДОШМАННАР

Күп «жыланнар» сызгырып читтән карыйлар бәхтемә,
Борла-сырла, бәдбәхетләр, үрмәлиләр тәхтемә.

Аз кеби баскан бу золмәт тормышым йортын минем,
Түзмиләр бит бер генә яктан ачылган яктыма!

Үзләре... сүздән түбәннәр, күзләре тездән түбән;
Эт кеби һаулап яманым, күз йомалар яхшыма.

Дөньядан туйдым, өмидем юк, алар күпсенсә дә;
Тик мин үлгәчтән, карагыз, типмәсеннәр нәгъшемә!

*

Зур жаным сөйми жиһанны, чөнки бар дөнья фәна;
Анда тормакка һәвәслек берлә ваклар мөбтәлә.

Якты йөз берлән алам каршы авырлык, ауруын;
Чүпкә дә саймыйм йөрәккә кап-кара кан саулуын.

Азмы какканны вә сукканны күтәрдем мин ятим?!
Азрак үстерде сыйпап тик маңлаемнан милләтем.

КИЧКЕ ТЕЛӘК

Мин язам, шунда күрәм: лампам эчендә май кими;
Алда кәгазьгә ташыйлар – күңлемә уйлар сыймый.

Якты беткәнчә язым дип, сызгалыйм тиз-тиз генә,
Кәгазь өстендә кала тик кәкре-бөкре эз генә.

Нокталар да төртмимен, керсә ярар, дип, киртәгә –
Мин үзем сызганны бик яхшы танийм, дип, иртәгә.

Күп тә үтмәстән, утым ялт-йолт итә һәм селкенә,
«Гәлт!» итеп актык нурын бер күрсәтә, аннан сүнә.

Нишлисең? Һәр якта золмәт. Ихтыярысыздан ятам;
Мин, ятып, яткан жиремдә төрлө уйларга батам.

Мин, караңгылык эчендә уйланып яткан көйгә,
Нечкәрәп күңлем, жылыым да бер сүз әйтәм лампага:

«Ни бәхет! – дим, – иртәгә кич син тагын да янмасаң,
Бу ятыштан мин дә мәхшәр¹ житмичә кузгалмасам!»

ЖЕГЕТЛӘР

Бар жегетләр: бик тәкәбберләрчә тоткан *позасын*,
Чөнки дөнья бакчасының күргән ул тик *розасын*;

Күрмәгән ул дөньяның каһрен, усал *угрозасын*,
Күрсә дә, калган «угы», күргән фәкать ул *розасын*;

Күрмәгән язмышның ул зур тукмагын йә *розгасын*,
«Г» калып, күргән фәкать ул розганың да *розасын*.

ВАКСЫНМЫЙМ

Син үзеңчә изге эш эшлим дигәндә халкыңа,
Әллә нинди былчырак баулар салалар гакълыңа:

– Бу заман шундый заман, – дип, – бу вакыт мондый вакыт,
Син үзеңне дөньяда безнеңчә йөрт, безнеңчә тот.

Мин сыялмыйм андый шартлар, фани дөнья вакътына,
Башны бөксәм – зур жинаятьтер олугъ жан хакъкына.

Ашкынамын мин әбәд бетмәс урынга, мәңгегә,
Мәңгелеккә – мәңге рухлы, мәңге нурлы ямьлегә!

Анда мин мәңге көләч һәм мәңге яшъ булмак телим;
Бу кояш сүнсен, жиренә мин кояш булмак телим.

Вакътыны йөртер кешеләр ул заман миннән күрәп,
Файдалансын шунда миннән сәгатен һәркем борып.

БАЛА ОЖМАХТА

Мин хәзер ожмах түрендә – бер матур хур¹ иркәли;
Мин жуанмыймын, жылыймын, син түгелсең, дим, әни!

Ай төсендә нурлы гыйльманнар² миңа ташлый тәти,
Егълыймын, алмыйм аларны, сез түгелсез, дим, әти!

САГЫНЫР ВАКЫТЛАР

Туйса Иблис тормышыннан, яд итә ожмахларын, –
Яд итәм, бизсәм үземнән, мин сабыйлык чакларын.

И күнелнең шаулап аккан чишмәдән сафрак чагы!
И гомернең нурланып үскән яшел яфрак чагы!

Юк гамен бернәрсәдән дә, барча эшләр ал да гөл;
Күк тә күк төслә зөбәржәт һәм дә баскан жир – ләгыль.

Очрамый юлда жиһанның кайгы-хәсрәт, аһына,
Тик бирәсең ул вакыт бәйгәтә табигәтә шаһына.

Һәр чәчәк – сеңлең, апан; абзаң – үсеп торган агач;
Син сабийдай нечкә аваз берлә сайрый сандугач.

Чәчмәгән жир күк – күнелнең һәр гүзәлгә бушлығы,
Тик кояшны һәм табигәтне сөюдән хушлығы!

Бар күнел хәдсез, хисапсыз мәрхәмәт, шәфкать тулы,
Санки күнлең – жиргә күктән ингүче рәхмәт юлы.

Бер теләнче керсә йортка, син бирәлсәң бер телем, –
Әй була жанга хозур! Шатлыктан әйләнми телең.

Кич белән кайчак укыйлар, тыңлыйсың төрле китап,
Кайсысы көйсез була һәм кайсысы көйле китап.

Бер кызык көйле китапның моңлы таушы тирбәтеп,
Күз йомылгач, ихтыярыз йоклайсың шундук ятып.

Йоклайсың рәхәт кенә; төнлә уянсаң бер заман,
Як-ягың тып-тын – әле юк яктылык, таң атмаган.

Шул вакыт яшьләр күзәндә: жан ачып, жан сызланып
Егълыйсың, Жан-Зөһрә берләң Жан-Тәһирне кызганып¹.

КАРТЛАР

Шаулай-шаулай уйнайбыз без кайчагында картаны,
Без отабыз, оттырабыз – «тем»мы шунда, «банка»мы.

Кем көлә, кем кычкыра, һичбер өзексез шау да шау;
Бу хозурдан онтыла кайчак эчү берләң ашау.

Акчалар уйнарга дөртне кузгатадыр шалтырап,
Күзне кыздыргыч көмеш, алтын ятадыр ялтырап.

Уйнасын шул бәндә – кемнең акчасы бар, вакъты бар;
Әйдә оттырсын бәхетсез, отсын әйдә – бәхте бар.

Тик нигә китми уеннан акчасы беткән кеше?
Акчасы юк, бәс, бу мәжлестә аның беткән эше.

Китмәве житми әле – ул уйнаганның тыя:

«Иттем инде тэжрибэ, уйнау начар эш!» – дип куя.

*

Нэкъ шулайдыр карт кеше дэ, бетсэ хэле, элсерэп,
Аркасы чыкса вэ торса ак сакалы сэлперэп;

Ах да ух! дип, көчкэ-көчкэ өстерэлсэ бөкрэеп,
Күзлэренен дэ нуры бетсэ вэ калса чекрэеп, –

Баш бөгэргэ өнди башлый инде ул яшьлэрне дэ,
Һәм сөюдэн мэнгъ итэ башлый кара кашларны да.

Бозмасын мәжлес хозурын акчасы беткэн кеше,
Измәсен яшьлэрне дэ күптән яше үткэн кеше!

АВЫЛДА АВЫРЫП ЯТУ

Мин эле аурым авылда, монда кайттым кыш көне;
Ял итэ монда агайлар, жәйдэ калган эш көне.

Сызганып мин дэ агайлар берлә ялкаулык итәм;
Туйдым инде хәстәлектән, яз көтәм, саулык көтәм.

Язганым – кышның буранлы һәм караңгы уйлары,
Һәм дэ хуш исле ипи, майлы бәрәңге уйлары.

И бәрәңге! Син, бәрәңге! Кил, бәрәңге – жан ашым;
Син генэ тәмлэртәсең бар ярлылар, байлар ашын.

Күп жәфа күрдең бу жиргэ син килеп Амрикадан,
Нишлисең, тәкъдир шулайдыр, халкыбыз шул бик надан.

БӘРӘҢГЕ ВӘ ГЫЙЛЕМ

И бәрәңге! Безгэ килдең син ерак Амрикадан*;
Мәгърифәт! Син безгэ килдең мондарак – Яурупадан.

И бәрәңге! Син күрендең әүвәле күрнешкә чит;
Шаулады, күргәч сине, барлык мужик: ул дип «жәдид!»

Ул бәрәңгене китергән дип бу жиргэ дәһриләр
Һәм эчендэ ул бәрәңгенен, имеш, дип зәһре бар.

И бәрәңге, күп эзаларга синең сабрың беләм,
Ташлады йолкып мужик халкы төбең-тамрың белән.

Ул бәрәңгене ашаучыны ора дип Алласы,
Син аталдың ул заман: «кяфер вэ шәйтан алмасы!»

И бәрәңге! Инде шатлан, кичте баштан ул чагың;
Син, жиңеп, иттең мәкян инде мужикның корсагын.

Син кикертсән, ул хәзер: «Әлхәмделилла!» – дип куя;
«Күп шөкер, – ди, – бу жимешне бирде Мәүлә!» – дип куя.

Син, алып үрнәк сабырлы бу бәрәңгедән, гыйлем!
Аз гына нурландыра башла мужикларның миен!

«ЙОЛДЫЗ»ДАН ДА КУРКА

Кайдадыр йөгрә иде кырлар буенча бер куян –
Дүрт аяклы һәм канатлы дошманыннан куркудан.

Шактый жир киткәч, безардан тугъры килде бер суга;
Калтырый бәбкәм минем – һәр эгъзасы бер куркуда.

– Инде нишлим? – дип, куян торганда гакълыннан шашып,
Төштеләр ярдан суга барлык бакалар: «шып та шып!»

Мескинем күргәч бу хәлне, аз гына артты көче:
– Мин куяннан да жиһанда бар икән, дип, куркучы!

*

Аулыма кайтышта мин бер чит авылга туктадым;
Төн иде, кердем дә шунда бер агайда йокладым.

Күз йомалмый төн буге төрле исәп, уйлар белән,
Иртә торганга агаем, мин дә тордым таң белән.

Тиз генә чәйне эчеп, бакмый жиленә, даулына,
Юлга чыкмакчы буламын, тиз житим, дип, аулыма.

Мин кичә кич монда чәчкән барча әйберне жыеп,
Инде китмәкче булам, тышкы киёмнәрне киеп.

Шул вакыт күрдем: агай, сумкамны рөхсәтсез ачып,
Нәрсәдер шунда сала тиз-тиз генә, миннән качып.

– Нишлисең, абзый? – дидем. Шунда агаем аптырый;
Куркынып киткән төсә, куллар да дер-дер калтырый.

– Мин, – ди, – салдым сумкаңа, йортымда калган, –
ди, – «гәжит»,
Мин түгел, – ди, – абзарауный һәм түгелмен, – ди, – жәдид.

Алмадым мин ул гәзитне, калганын да бик беләм,
Бу бака, хәтта ки, «Йолдыз»¹ дан да курка дип көләм!

БУРАН

Тик кенә торганда капланды томанга бар һава;
Кар оча, кар себрелә, кар котрына һәм кар ява.

Кар бәрә йөзгә рәхимсез, күз ачып булмый карап;

Һәр кара нәрсә – бүре һәм һәр маяк булды карак.

Карны жиңгән күк, төшә жиргә тонык ай яктысы;
Ай да куркынган шикелле: бер сары, бер ак төсө.

Көн буге яткан иде, үлгән жылан күк, юл тыныч;
Чыкты соң кайдан адаштыргыч буран – бу куркыныч?

Әллә ычкынганмы баудан Каф тау¹ арты женнәре?
Йә тишелгәнме Ходайның бихисап зур мендәре?

Кар булып жирдә очамы ушбу мендәр жоннары?
Йөгрешеп жон аулуй мәллә Каф тау арты женнәре?

Сукранам мин, кар арасыннан карый да ай көлә,
Мин фәкыйрь михнәттә – гүя чарлагыннан бай көлә!

КӨТМӘГӘНДӘ

Кар-томаннан көтмәгәндә килде чыкты Шүрәлем.
Дәшмимен. Тып-тын торам. Нишләр икән, дим, күрәлем.

Иң элек төртте озын бармакларны ул бүркәмә;
Бармагы үтми аның, күрдә, башымның күркәнә.

Сузды шуннан соң кулын, биттән минем эзләп кытык;
Кайда ул көлмәк, кытыкланмак миңа – йөзләр чытык.

Муйныма сузды, кытыклармын дип, ул тырнакларын;
Мин шарыф берлән аны куйган идем чорнап калын.

Белде капшап соңра инде арканың да ул хәлен;
Жәйге күк күлмәк түгел шул: үтми бармак – тун калын.

Бик кирәкле эш кеби күкрәкләремне капшады:
Ул кытык эзләп маташты; булмагачтын – ташлады.

Мин бөтенләй бер кәбестә: бар киём ун кат минем,
Бу киёмнәр йөкләген икъярар итәрлек ат минем.

Ул, алып кулларны күкрәктән, минем билдән тотта;
Нич тә бер шәйтан чишәлмәслек минем билдә путта.

Ул, табан астын кытыклыым дип, аякка кул ата;
Бармагын сизми аның, әлбәттә, жансыз ул ката.

– Әмма бәйләнчек тә син урманда, кырда, Шүрәле!
Йөрмә монда булмаганга, бар, эшене күр әле!

Син түгел, тәнгә тиялми китте инде күп суык,
Төлкә эчле тун жибәрде күп суыкларны куып.

Кертмэгэч тэнгэ, суык абзаң миңа дошман эле,
Миннэн үч алмак өчен эшкә буран кушкан эле.

Шул сүземнән соң томанга батты, гаиб булды ул,
«Чи-и-и!» итеп бер әллә кайда, бик еракта көлдә ул.

Ул көлә, һәм көлкә эзләүдә үтә кич, иртәсә;
Кем кыеп әйтсен аңар сүз, ул – табигать иркәсе!

КӨЛКЕ ТҮГЕЛ

Көлкә булса кайвакыт шигъриятемнең кыйссасы,
Анда бар бер жанлы хәсрәт, канлы ләгънәт хыйссасы.

Уйлый торгач, мин үземнең жан ачимнан да көләм,
Чөнки инде кайгыралмыйм, кайгырып арган булам.

Хәсрәтем – әллә минем нурлы кабыклы бер жылан?
Куркынырда жылмаялар, ни бәхетледер жылан!

Юк, түгел, һәр хәлдә дә хәсрәт язу рәүшем шулай,
– Нәрсәгә шиблит киясең? – Мин димен: кәүшем шулай!

ӘХЛАКСЫЗЛЫК

Бик югартын күз салырга башладык әхлакка без,
Кер күңелдә күплегеннән бармыйбыз ак якка без.

Тик хәзер, йөз сумны урлап килгүче угъры кеби,
Күз салабыз чын сүз әйтердән элек як-якка без.

Бер сүз әйтергә саранлансак гакыллы ярлыга,
Гөл кеби сүзләр чәчәбез акчалы ахмакка без.

МОНАФИКЪКА

(Сюжет русчадан)

Жиһанның эссесен, салкын, бозын күрдем, карын күрдем;
Ниләр күрсә бөтен үксез – барын күрдем, барын күрдем.

Хәзер шатлык, уен-көлкә телим инде житәрлек күп;
Сабий чакта гариб башым жәфа чикте, житәр, бик күп.

Сөрәм, котрып, тәмам тилреп, фани дөнья сафасын мин;
Кире алсын явыз тәкъдир үзе салган хафасын, дим.

Теләп шөһрәт вә хөрмәт, күккә бер чаклар очу күрдем,
Һава юктан көчем беткәч, тагын жиргә төшү күрдем.

Аяклымын, канатлымын – чабыш күрдем, менү күрдем,
Сөбатлымын, хәятлымын: үземдә бер голү күрдем.

Шаярма, дошманым, пешкән, житешкән пәһлеван берлән;
Монафикъ! Яхшы саклан! Аударым бер көн ояң берлән!

САБЫЙЛАР ЖЫРУЫ

Каз канатлары ак булыр,
Ир канатлары ат булыр.
Сабыйларның канатланыр вакъты
Мәктәпләрдә укыр чак булыр.

НИ КИРӘК ТАГЫ?

(Экспромтъ)

Алкаларың якты бриллиант ич, –
Жанкисәгем, ни кирәк тагы?
Һәрнәрсәдән миңа син кыйбат ич! –
Жанкисәгем, ни кирәк тагы?
Син теләк ич миңа, син салат ич, –
Жанкисәгем, ни кирәк тагы?
Син хәят ич миңа, син мәмәт ич, –
Жаным, бәгърем, ни кирәк тагы?

ПУШКИН ВӘ МИН

Хәзрәти Пушкин авылда язды үз «Евгение»н¹,
Мин исә жырылым фәкать монда бәрәңгенең көен.

Шунда да күрмим үземне һич тә Пушкиннән түбән;
Тугъры күз салсаң эшенә – ул үзе миннән түбән:

Бервакыт онтыр жиһан Пушкинне һәм «Евгениен»,
Яүме мәхшәрсез онытмаслар бәрәңгемне минем.

Язганың булса бәкалы, ул бәкага тартала*;
Мин дә булдым һич тә онтылмас кеше шул аркада.

МӨНТӘКЫЙД

(Кыйтга)

Күп сөйләндем. Яхшы инде, мөнәкъкыйдләр сүкмәсә,
Берсе барлык язганымны читкә себреп түкмәсә.

Ул кавемнән булмыйдыр тәхрирчедән һичкем тыныч,
Берсе бар, дустым минем, һәрбер сүзе үткен кылыч:

Жил тегермәнән күрә дә: «Аһ, суы юк!» – дип куя.
Су тегермәнән күрә дә: «Пар, буы юк!» – дип куя.

Ул тота ат койрыгын да: «Бу – озын сач!» – дип куя.
«Тик нигә башта түгел, тәнкыйтькә мохтаж!» – дип куя.

Ул сукачыны күрә дә: «Жир боза бит!» – дип куя,

«Шундый зур эшкә каләм әһле түзә бит!» – дип куя.

Ул күрә куй койрыгын да: «Нинди шешкән!» – дип куя,
«Рус табибкә бу татарлар нинди дошман!» – дип куя.

ИНТИКАДКА МӨТӨГАЛЛИКЪ

Булса ялган, тик кәгазьләрдән ясалган бер чәчәк, –
Билгеле, үз өстенә яңгыр явардан куркачак.

Чөнки яңгырда жебеп беткәч вә киткәч төсләре,
Һичберәүнең чәчәккә инде китмәс исләре.

Куркъмый яңгырдан, әгәр булса табигый, чын чәчәк,
Чөнки ул яхшы белә: яңгыр аны яхшыртачак.

Ушбуның күк, куркыталмый чын талантны интикад:
Ник үзенә игътимады һәм сүзенә – игътикад.

Тик китә кайчакта кәйфең, хакимең булса ишәк,
Бер татарга ят, мәхәббәтсез күсәк һәм килмешәк!

МӘХӘББӘТ ШӨРХЕ

Мин: «Мәхәббәтсез», – дидем, ләкин мәхәббәт төрлечә:
Йолдыз ул күктән атылган жиргә, Генрих Гейнечә.

Тугъры килгән урны чүпләккә, тиреслеккә аның:
Каплап алган төрле шакшы, төрле пислек һәр ягын.

Шунда кыткылдый этәч, мыркылдый шунда дуңгызы;
Шундый хурлыкта, хәкарәттә мәхәббәт йолдызы.

Йоклый йолдыз шул түбәнлектә, озын төшләр күреп,
Һәр төшенә бакчалар, гөлләр, гүзәл исләр кереп.

КАЗАН ВӘ КАБАН АРТЫ

1

Кай заманда, кайсы телдә булса да мәзкүр Казан,
Искә керми калмый һич тә шундагы бер күл – Кабан.

Бу шәһәрне һәм бу күлне жырлайдыр милләт теле
Бик яратып, әллә инде иске шөһрәт аркылы.

Ул шәһәр – гади шәһәр, алтын-көмеш, гәүһәр түгел;
Күл дә тик бер күл генә, әлбәттә, ул кәүсәр¹ түгел.

Нечкәләп баксан, бу күлнең бар бугай шигърияте,
Бар кеби милләт хыялында аның сиррияте.

Бервакытлар мин, сузып анда Кисекбашның жебен²,

Бер төшөп мендем – бөтенлэй тикшереп бактым төбен.

Чыкканым юк тик эле никтер бу күлнең артына, –
Әллә мин ялкауланаммы? Әллә күңлем тартына?

Тик сөйли күргән кеше анда гараибләр күбен,
Тәңре кылган, ди, гажәп бу күлнең артын һәм төбен.

2

Бар, имеш, ди, ул күл артында убырның карчыгы,
Йортлы-жирле, ди, үзе; акча тулы, ди, янчыгы.

Ул күл артында адашса кичкә калган кыз бала,
Ихтыярыз, ди, әбинең йортына ул күз сала.

Ул әбинең балкыган тышка уты бик якты, ди;
Һәм ул ут чиксез матур: күкле, кызыллы, аклы, ди.

Кич белән карчыкка шундый күп адашкан кыз кереп,
Чыкмыйлар, ди, юк булалар, ди, тәмам боз күк эреп.
Бер-ике кичне тарыйлар, ди, алар карчык сачын
Һәм кашыйлар, ди, уалар, ди, аягын, аркасын.

Чәч тарарга бер печәнлектән алынган тырма, ди,
Аркасын массаж өчен бер ат жигелгән арба, ди.

Ул ята, ди; шунда гармун уйный, ди, гармунчылар;
Ул кырын салган кәпәчләр уйный, ди, бик моң, чибәр.

Гайфи абый! Кайда күрдең? Син аларны мактадың:
Күрмисең тиз уйнаса хәтта, дидең, бармакларын!

3

Баш таралгач, башлый, ди, ул инде, мәлгунь касдына:
Хәбситә, ди, барча кызларны идәннең астына.

Ул ябып мәзлумаләрне мисле былбыл һәм тавык,
Ташлый, ди, кызлар симерсеннәр дип, анда чикләвек.

Шунда ул, кызлар симергәч, ул яга, ди, бер кичен
Бар тәмугдан, бар жәһәннәмнән дә киң һәм зур мичен.

Шул вакыт бер кыз ала, ди, ул чәченнән өстерәп,
Бер кулында, ди, аның дөнья кадәрле зур көрәк.

Өйтә, ди, ул: «Бу көрәккә син утыр, куштан кызым!»
Ташлый, ди, мичкә, утыргач, бер дә чытмастан йөзен.

Ул өй алдында хисапсыз, ди, имеш, кыз түшкәсе,
Мөслимә, ди, барчасы, юк бер генә Катюшкәсе.

Бер чөйдә торса Рабига, Гайшә, Мәрьям түшкәсе,
Шунда, ди, бергүк эленгән дуңгызы һәм чучкасы.

Шунда кыткылдый этәч, мыркылдый шунда дуңгызы
Шундый хурлыкта, хәкарәттә мәхәббәт йолдызы.

КАЗАН ВӘ КАЗАН АРТЫ

И Казан шәһре, торасың тауда зур шәмдәл кеби,
Мәсжедең, чиркәүләрең, һәр часларың шәмнәр кеби.

Син, үзеңне чорнаган һәрбер өязгә нур чәчеп,
Бик мәһабәтле торасың, барчага юл күрсәтеп.

Нур ала синнән бөтен як: Чистапул, Спас, Тәтеш
Һәм Чабаксарга, Мамадышларга Чар, Малмыж катыш.

Бер борыл да, и Казан, син бу Казан артын кара:
Нур чәчәсең бар өязгә, үз өязең кап-кара.

«Үз төбенә төшми, ди, шәм-лампаның һичбер нуры», –
Шул мәкаль монда дөрест шул, ах, аны жән оргыры!

ТАТАР ЯШЬЛӘРЕ

Дикъкатә лаек хәзерге көн татарның яшьләре:
Аңламак, белмәк, тәрәккый, мәгърифәт, хикмәт белән

Әйләнеп һәм нурланып тормакта һәрдәм башлары.
Мондый күреш сөйненчәннән инде мин алдан беләм:

Тик болар безгә кирәк диңгез төбе гауаслары.
Өстә бу ямьсез болыт баштан китәр, яңгыр явар,

Жиргә рәхмәт күк төшәр яшьләрнең изге касдлары.
Шаулап аккан су булыр тау башлары, тау астлары.

Күк булып күкрәр һавада хөр яшәү даулашлары,
Ялтырар изге көрәшнең хәнжәре, алмаслары.

Йөрмәсен бәгъре өзек милләт киеп кашсыз йөзек, –
Без аның бик зур фәхерле, чын бриллиант кашлары!

ДИН ВӘ ГАВАМ

Дин хәзер – иске, аварга торгучы чергән дивар,
Аз гына, уйнап кына бармак белән төртсәң – авар.

Билгеле, һәрбер агачлар да корырга башлыйлар,
Былбыл урнына оя тоткач башында каргалар!

Ник агай мәсҗед эчендә юкка ирнен селкетә? –
«Пыш-пыш»ыннан күршесе белсә укый дип, шул житә.

«Кем ятар да, кем торыр?» – дип йөртә ул тонган күзен, –
Бер тыныш та белми бит күңленән ул Коръян сүзен!

Син киләсең бит, агай, тик монда килгәнгә атаң?
Ул да син килгәнгә килгән – тышта калдырган катаң!

*

Әйтче, зинһар, нишлисең мәсҗедтә соң син, сәүдәгәр?
Сау торамсың, бу арада бик кызуы сәүдәләр?

Соң ничек үтте базарлар, һәм тире күп кердеме?
Бу намазыңны әле соң хәҗи абзаң күрдеме?

Күрсә, ул мактар сине, «Һәйбәт кеше Әхмәт», – диер;
«Тәүфигыңда, истикамәттә, менә рәхмәт!» – диер.

*

Пурки! пурки! нәрсәгә мәсҗетдә син тыңкышланып
Сайрыйсың, Коръян ватасың, тук сыер күк мышнанып?

Җомгадан соң кемдә аш барны сизә ак тешләрең?
Соң теге көнгә хәмелдән күп «хосул»мы эшләдең?

ЯҢГЫР

(Русчадан)

Былчыракта яңгыр артыннан балалар йөгрешә,
Кычкыралар: «Җиргә, – дип, – алтын төшә! алтын төшә!»

– Шауламагыз, и балалар! Без җыярбыз барчасын,
Тиз ул алтыннарны амбарга төярбез барчасын.

Тик җыярбыз юл буе шыгрым тулы йөкләр көе,
Бар келәтләр туп-тулы хуш исле орлыклар көе!

ҖИЛ ТАВЫШЫ

Җилбер-жилбер йөрмәс идем,
Җил тавышын сизмәсәм;
Өзлеп такмак әйтмәс идем,
Үз халкымны сөймәсәм.

Кәйфе бик киткән урыс әйтсә әгәр: «Ыжжжид!» – дисә,
Кәйфе бик киткән үрәтник: «Ах, ты, пес мужжжжжик!» – дисә,

Кәйфе киткән ихтилалчы: «Ах, ты, чорт, шшшшшпик!» – дисә,
Һәм авыр штыклы солдат: «Их, тяжел шшшштык!» – дисә,

Һәм дә бер ирек кеше: «Без бик кичә эчччччтек!» – дисә,
Һәм табадагы коймаклар: «Инде без пешшшштек! » – дисә, –

Ушбу сызгыргыч тавышларны берәү аулап жыйса, –
Барчасыннан көчләрәк бер жил нидер даулап исә.

*

Жил – табигатьнең теледер; кайвакыт ул, тотлыгып,
Өч хәрефне яхшы әйтми, – бәс, буран китте ччыгып!

АВЫЛ ХАЛКЫНА НИ ЖИТМИ

Казенный булса да, зур урманы, чыршы, нараты бар;
Казенный булса да гәрчә, эчим дисә – аракы бар.

Житәр төсле түгелдер, ничек хәмдитсә Алланы:
Хисапсыз әйләгән ихсан иманны һәм имананы.

ӨЧ ХӘКЫЙКАТЬ

(Майковтан)

Бар иде әүвәл заман бер Бай кеше,
Күп ашап тулган, биек таудай, эче.

Бер заман аулак урамнан барса Бай,
Әллә ни чыр-чыррр килә, – Чыпчык бугай.

Чыпчык ул, Чыпчык! Менә очты хәзер,
Ул очып Бай өстенүк төште хәзер.

Ул чырылдап кунды Байның бүркенә,
Чын-чын илтердән генә баш күркенә.

Кошчыгым чиксез кыю, чыррр-чыррр килә,
«Нинди куркъмас кош!» – ди, абзый селкенә.

Абзыйның һәрбер көрәктән зур кулы,
Тотты Чыпчыкны, сузып кулы, берьюлы.

Шул вакыт Чыпчык сөйләргә башлады,
Сүз сөйли, чыр-чыррр итүне ташлады.

Инде Чыпчыкта хәзер Адәм теле,
Хам белән Яфәс, тагын да Сам теле¹.

Абзыйга ул ушбу сүзләргә сөйли
(Кош, ирексез, дикъкатен Байның били):

«Мин сиңа, абзый, булырмын файдалы,
Сәүдәгәргә андый файда кайдәле?!

Тик мине, абзый, син ит әүвәл азат,
Шуннары байрак булырсың һәм дә шат.

Син азат иткәч башымны, чөнки мин
Файдасы күп өч дөрест сүзне сөйлим.
Өч дөрест сүз ул сиңа бик файдалы,
Сәүдәгәргә андый файда кайдәле?!»

«Яхшы, яхшы, тиз булырсың син азат,
Эш алай булгачтын, итмәм мин азап».

Чыпчык әйтә: «Өч дөрест сүз шул була:
Үткән эш кайтмый, үкен син, үл, жыла.

Һичвакыт алма көчең житмәслек эш,
Хәл житәрлек, булдырыдайга тырыш.

Бик ышанма һәр сөйләнгән сүзгә дә,
Күп таянмас бул үзеңнән үзгәгә».

Тыңлагач, Бай әйтә: «Моннан файда юк,
Андай буш сүз кемдә юк һәм кайда юк.

Сүзләрең тормый сиңең тыңлауга да,
Йөрми торган акча нәрсә сәүдәдә!»

Ушбу сүздән кош берәз хәсрәтләнә,
Бай учыннан башлый ул сүзгә янә:

«Үткән эш кайтмый, дигән сүзнең, жылап»,
Мәгънәсен әйтим, колак сал яхшылап:

Бер кабып куйсаң биш, ун, йөз мең белән,
Син жылап чыкма жә эчмә төн белән.

«Алма көч житмәслек эш»тән шул морад:
Кермә Мәскәүгә, «бирә» дип, син ерак.

Хирсы берлән тәңкә артыннан куып,
Азмы калганнар тиен кулдан шуып.

«Төрле сүзләргә ышанмаса» кушам,
Чөнки һәркем үз уенча зур ишан.

Дәгъвасы: мин күп беләм, алдан беләм;
Эчләре тулган хата, ялган белән.
Кемдер әйткән: «Күктәге торна өчен,
Күп очырганнар кулында бар кошын».

«Сүзләрең иске. Шулай да бул азат,
Бар, югал күздән, сине итмим газап!»

Тукталыштан абзый шул чакта туеп,
Китте юлдан, кулларын артка куеп.

Тиз-тиз атлый күпкә Бай өстендә эш,
Тик оча, калмый аның өстендә кош.

Абзыйның ул жә колагыннан үтә,
Ул ягыннан жә бу ягыннан үтә.

Абзыйның бәрлеп китә дә борнына,
Шунда булган бер якын йортка куна.

Абзый әйтә: «Мин азат иттем сине;
Нәрсә бу? Мыскыл итәмсең син мине?»

«Синдиләрне, ап-ачык, шәрран яра,
Нич зарар юк күпме кылсаң мәсхәрә.

Эзләмим читтән мисал мин, син менә,
Бәрфараз, булса бик аз фәһмең генә,

Булмага мөмкин идең бит бай кеше,
Сәүдәгәрләрнең күгендә ай кеше.

Әмма вакътың үттә тыңлап әкиятәм,
Тыңлаганга, билгеле, күп «рәхмәтем».

Син мине тоттың. Беләмсең, шул чагын
Тиз генә яксаң иде син корсагым,

Күрер идең зур асыл таш ятканын,
Мәңге байтырга кәфил шул тапканың.

Бер дә ялгансыз, күкәйдән зур таш ул,
Дөньяда юк, булса да тик бер таш ул!

Син үләр чакта бу байлыкка батып,
Тик гакыл юктан карап калдың катып».

Мондый сүздән абзыйның үзгәрде төс,
Ул песи күк булды әйтелгән «прес!»

Алга, артка атлый алмый ул кыеп,
Һәм баса никтер аяклар да кыек.

Аптырый, ботка суга, «ах» дип куя,
«Ах, жүләр мин, ах, мин ахмак!» дип куя.

Шунда да уйлап таба бер хәйләне, —
Хәйләле дөнья, диләр, бит айдалы.

«Ләктереп» булмас микән дип бер тагын,
Бай чәчәргә башлый юк сүз борчагын.

Ул килә кошка таба жылшып кына,
Алдалап тотмаммы дип, тыршып кына.

Йөртә, урнында тоталмый күзләрен
Һәм үзенчә башлай хәйлә сүзләрен:

«И кошым, син мескнем, син Чыпчыгым,
Мин сөйлим, тыңла сүземнең чып-чынын.

Мин карыйм һәм дә күрәм: кош халкы сез,
Валлаһи, дим, мин сиңайтим, жалкы сез...

Йорт-нигезсез, анда оч һәм монда оч,
Шәпмени, жә, бу чегәннәрчә тормыш?

Жәй көнөндә – анда яхшы, ичмасам;
Куркыныч бит кышны сезчә кышласаң.

Ул кара көзнәң кыраулы кырлары!
Чиркәнеч һәм вак, суык яңгырлары!

Кыш тагын да: кар, яман салкын буран!
Очмыйлар кошлар өшүдән куркудан.
Әмма йортларда минем соң улмыни?!
Анда бар: ни нәрсәне күңлең тели.

Мич ягабыз, булса салкын, эсситеп,
Жәй көнөме дип торырсың, ис китеп.

Һич исәп юк, бездә бик мул аш та су,
Һәр заман күрнеп тора артып ташу.

Син очып йөргәнче, кошчык, пррр да пррр!
Ташла иске тормышыңны – бездә тор».

Билгеле, кош алдавын Байның белә,
Абзыйдан ул кяхкаһә берләп көлә:

«Абзый! Абзый! Булмаган син, пешмәгән,
Корсагың үскән, ә гакълың үсмәгән.

Дәгъвалыйсың, сүзгә шәп тә телгә шәп;
Эш гакылга килсә, нәкъ син бер ишәк.

«Үткән эш кайтмый» дигәнне аңладың,
Син мине тоттың да саклай алмадың.

Син жылайсың, һәм дә күңлең кайгыра,
«Үткән эш кайтмый, үкен син, үл, жыла!»

Һәрвакыт чиксез пошар инде эчен,
Хәсрәтеңнән, бәлки, ташларсың эшен.

Һәм хәзер «алма көчөң җитмәслек эш»:
Мин тотылмыйм – хәйләлә син һәм жылыш.

Сездиләргә сезчә: «Чыпчык баш», – диләр,
Әмма бездә сездән артык баш, миләр.

Мин: «Ышанма төрле юк-барга», – дидем,
Син минем юк әкиятәмгә баш идең.

Син, түгел адәм, ышандың кошка да,
Инде ләкмәм җәйгә дә һәм кышка да...
Аңладыңмы? Өч хәкыйкәт шул иде,
Һәр өчә мәкъбуль иде, мәгъкуль иде.

Соң, жүләр, азрак кына уйлап кара:
Ул минем эчтә асыл ташлар кая!

Җитмәсә, ул таш күкәйдән зур тагын,
Ул сыярлыкмы минем соң корсагым?

Син үзең учлап тотып тордың мине,
Иң-бүемны үлчәдең, күрдең мине:

Бер күкәй хәтле бөтен гәүдәм дә юк,
Бәс, синең хәтле жүләр адәм дә юк!»

Сүкте Чыпчыкны, төкерде жиргә Бай,
Көлкегә калганга хурланды бугай.

Бай бу эшне әйтмәде һичкемгә дә,
Ачмады серне хатынга, иргә дә.

Булган эшне чәчми йөрде ул һаман,
Торды яшьреп нәкъ егерме ел тәмам.

Тик фәкәт бер көнне «башка ис тигәч»,
Азрак эчкәч, башка киткәчтән «пирәш», –

Кемгәдер ул иске серне итте фаш,
Бәлки, шагыйрь шуннан иткән икәтибас.

БАЛКАН КӨЙЛӘРЕ

I

Төркия бетә
Дип һәркем көтә, –
Балканнар эше
Гел алга китә.

Тик шул Әдернә
Алынмый менә.
Яния, Шкудра
Тиде теңкәмә.
Чыталжа яман,
Аузы тулган кан,
Туплар дисеңме,
Зурлар дөньядан.
Ай-һай, Чыталжа,
Син майлы калжа;
Сине йотмыйча,
Истамбул кайда?

II

Сүзләр куештык,
Дүртәү сугыштык;
Зур кошлар төсле,
Лондонга очтык.
Монда төрекләр –
Ямьсез терекләр –
Авызларыннан
Чәчәләр утлар!
«Сез кемсез, – диләр, –
Без төркез», – диләр;
Жиңелдек дип һич
Өмет өзмиләр;
Диләр: «Госманлы
Өч истихкямны
Кулда тотканда,
Туктатмас канны.
Артык шаулыйсыз,
Бик күп даулыйсыз.
Нигә тарихтан
Гыйбрәт алмыйсыз?
Руслар да жиңде,
Якынгук килде;
Аңар нәмсәләр
Күпме жир бирде?
Курыкма, нәмсәләр –
Безнең кемсәләр,
Вильһелм лаек,
Калиф дисәләр.
Безгә бар да бер,
Итсәгез сабыр,
Чыталжада да
Сезгә бар кабер!»

1913

ШИҺАБ ХӘЗРӘТ

Һәрбер имам бездә койрык булган чакта,
Койрык сүзе безгә бойрык булган чакта,
– Фәлән сәләф фәлән әйткән, фәлән бул, – дип¹,
Жаһил мулла әмер бойрып торган чакта, –

Чыкты, ахры, бездән дә бер бөтен кеше,
Яхшы аңлап, тәкъдир итү читен кеше;
Татарда да гыйрфан уты кабынганны
Күрсәтергә күтәрелгән төтен кеше.

Кирәк булса, әйтеп бирәм: ул шәп хәзрәт,
Тулган ай күк балкып чыккан Шиһаб хәзрәт,
Мәгарифкә әүвәл башлап адым салган,
Милләт өчен бәһа житмәс кыйбат хәзрәт.

Ул итсә дә хәдис, аятьне күп нәкыль,
Булып бетми аның гакълы нәкыльгә кол²;
Инсан дигән шәрәфле бер мәхлукта* ул
Бар дип белә хаким гакыл вә хөр гакыл.

Дәлил итә «Тәзәккәрү!» аятьләрен³,
Раушан итә шул аятьнең һәр якларын;
«Тәфәккәрү!» аятьләрен таяк итә
Тик белгүче муллаларга тамакларын.

Аңлангачтын Коръәндәге бик күп серләр,
Үз-үзендән агаралар дини керләр;
Бу эшләргә Шиһаб хәзрәт сәбәп диеп,
Даһи кулын үбә башлый күп мөнкирләр.

– Кемнән алдык дин фикрендә истикъяляне?
Кем ташытты ушбу бәхет, бу икъбальне?
Ничек өздәк «уйлауда да» коллык жебен? –
«Хәзрәт»тән ул безгә мирас булып калды.

Чыкты, әлбәт, бу даһигә сәфил дошман;
Чыккан дошман мәгълүб булып чыкты эштән.
Олугълыкта, өстенлектә Шиһаб хәзрәт
Этләр бue житалмаслык жиргә кичкән.

Бер жан белән тиздән милләт итә бәйрәм⁴,
Шәрәфәтләп, туган көнне бу мөхтәрәм;
Жисме үлек, исме терек бу хәзрәтне
Мәхшәргәчә телләр сөйләр, язар каләм!

ЙОКЫ АЛДЫННАН

(Русчадан мокътәбәс)

Гафу әйлә, кичер мине, Ходам жаным,

Бик еш була кәжәләнеп жылауларым;
Кайсы чакта артык шаян булып китеп,
Берчак юктан гына ямансылауларым.

Кичрелсәче, Тәңрем, бәгърем эти, эни,
Дәү әнием, апайларым, бабай, әби;
Хозурыңда гәүһәр яшем түгеп телим,
Кабул әйлә, Тәңрем, әле мин бик «нәни».

Йокымда да күрсәтмәгел яман төшләр
(Аннан куркып уянгалыйм һаман кичләр);
Иртә белән мин торганда, матур булып,
Гөрләп торсын шытыр-шытыр янган мичләр.

Һәм бер эшне әнкәемнең иснә төшер,
Дисен аңар бер фәрештәң: «Коймак пешер!»
Иртә белән коймак ашап чәй эчкәчтән,
Тәңрем, сиңа кыйлырмын мин меңләп шөкер.

Иртәгә көн матур булсын һәм бик аяз,
Бакчабызда төрле кошлар бирсен аваз;
Шаян энем курчакларга тимәсен лә! –
Бигрәк монсын изге ләүхелмәхфузга яз!

СУЫК

1

Рус мәүлүде үтеп китте, көннәр суык,
Колактарда, борыннарда өрлә куык;
Жылы мичсез кибетләрдә сатучылар
Малын сата, бии-бии кулын уып.
Байлар кигән тиен толып, төлке толып,
Үз фикренчә, Печән базар¹ күрке булып;
Куллар сузу, ялангачлык, ертык жилән
Күрнә аңар кызык булып, көлке булып.
Хулиганнар груһлана казенкага,
Суык чөнки – сызлый арка һәм жилкә дә;
Ушбу халык, кабак ничек ачылгач та,
Бик нык суга гөнаһы юк бутылкага, –
Диеп аңар: «Эчендәге суың чыгар,
Аның белән безне жылыт, безне сугар;
Эчтән безгә бишмәт киерт, чикмән киерт,
Көчле хәмер! Синең кулда зур ихтыяр».
Шәкерт белән школьниклар тиз-тиз атлый,
Йөгрә алар, колактарын саклый-саклай;
Дошман шәкерт, школьниклар арасында
Бу хәл – суык мәжбүр иткән иттифак, ди.

2

Юлга чыксаң – жилләр каршы, туры була,
Буран чыкса – адаштыргыч юлы була;

Кинәт кенә жиккән атың туктап кала,
Жаның курка: карак очрый, бүре була.
– Монда кара, явыз, усал, мәлгунь бүре!
Тамагыңа күсәк белән лом кәргере;
Мужикларның тырма теше кеби тешен
«Мәгыйшәтче» миә мислендә чергере!
Нигә соң син мескин мәжбүр мужикларны
Талавыңда беләлмисең хәд-чикләргә?
Мужик әллә сиңа азык булып туып,
Жирән атын сиңа булсын дип жиккәнме?!

3

Суык инде; Кабан күл³ чынлап катты:
Юргаларга башлар инде байлар аты;
Көн юргала, төн юргала, тик юргала, –
Узалмассың «акыллы баш» Ишморатны⁴.
Өүкатлене тешли алмый салкын, суык,
Черек күлдә⁵, берсен-берсе куып-куып,
Жегет белән кызлар йөри шаркылдашып,
Боз өстендә тимераяк берләп шуып.

4

Никтер кичә озак йөрдем урамда мин,
Гаҗиз булдым эчем-тышым туңганга мин;
Жылныр өчен берәү белән сугышыйм, димен,
Юлда торып, кеше сайлыйм сугарга мин.
Күрдәм шунда: берәү бара таза гына,
Өсте-башы чибәр генә, яңа гына;
Читкә генә карап барган чагы иде,
Мин «чалт!» итеп менеп төштем яңагына.
Сиздем шунда: тәнем жылнып китте, кызып,
Дөп! дөп! итә мине сыйлап төшкән йозрык;
Явыз тагын артык жылтып куймасын дип,
Без бәндәңез бик тиз генә торып «сыздык».
Читкә киткәч, гайрәтләнәм мин абзыйга:
«Тукта әле, бирермен, дим, мин аузыңа!»
Тагы килеп абзам берне бирмәсен дип,
Атлыйм үзем артка һаман аз-аз гына.

5

Рус кардәшләр бигрәк каты кыйлды бәйрәм,
Бик күп семья башы эчеп улды әрәм;
Былтыр, хәер, безнең кайсы бәйрәмдәдер,
Татарлар да үлдә эчеп берән-сәрән.
Эчә халык суык дип тә, бәйрәм дип тә,
Эчә халык хәләл дип тә, хәрам дип тә;
«Кытайский эфлисуннар яшьнектә», – дип,
«Эчми үткән яшьлек гомре әрәм», – дип тә.

Халык жыруы:

Кытайский эфлисун
Килә, диләр, яшьнектә;
Картайгачдин үкөнөрсөң,
Типтереп кал яшьлектә!

ХӨСТӨ ХӘЛЕ

Көн туа. Һәр көнне хикмәт, мәгънәдән буш эш күрәм;
Күз йомалмыйм төн буге, йомсам – коточкыч төш күрәм.

Юк янымда чын кеше, булганда да – мин чит күрәм;
Белмәдем капшап, фәкать һәр йөздә кәгазь бит күрәм.

Бетте иман, мәрхәмәт, шәфкать, мэхәббәткә тәмам;
Бәйле корбанлык кеби, алда кызыл кан, ит күрәм.

Бар хәятым салкыныннан туңды жан, катты күңел;
Һәр ягында бар жиһанның зәмһәрирдән чик күрәм.

Кышта очкан күбәләк төсле гүзәл кызлар миңа;
«Ник йөриләр?» – дим, кирәксез бер чуарлык дип күрәм.

Жиргә нык басмыйм – аяк астымда йомшаклык күрәм;
И үлем! Мин синдә бер хәсрәт вә бер шатлык күрәм.

Акмый тышка мәгънәләр – кипкән күңелнең чишмәсе;
Калган урынында һәлакәт чокры, баткаклык күрәм.

Юк нәжәт, фикрем чөөрсәм дә үземнән үзгәгә;
Козгын – ислам гәүдәсендә, кәгъбәсендә пот күрәм.

Тик болай бер аурумынмы? Әллә Обломовтамы*?
Көн саен йөз сулса сулсын, жанда ник кытлык күрәм?!

Ауру жанның бишмәте-тәнне дөваның төрлесе
Берлә һәр көнне ямыйм, иртән тагын ертык күрәм.

Бар иде ялгыз калып, жырлап юанган чакларым,
Ярты жырда инде күкрәкне тотам да йөткерәм!

ӘНВӘР БӘК

(Кечкенә ядкарь)

Әллә кем Әнвәр?!
Әллә жен Әнвәр?
Әллә фәрештә?
Әллә пәйгамбәр?

Әллә мең жаны,
Таумы – вөжданы?
Дөньядан гали

Фикре – изганы.

Күңлемдә булган
Аңар хөснә зан
Инде, һичшиксез,
Чикләрдән узган.

Тагы бер Гайса
Дарга асылса¹,
Рәфгъ итәр төсле,
Әнвәр бәк булса.

Табынмый потка,
Ибраһим утка
Атылган², минчә,
Әнвәр бәк юкка.

Өхед³ дошманы
Рәсүлүлланы
Таш берләп орды –
Акты теш каны.

Шунда пәйгамбәр
Янында Әнвәр
Булса, шатланмас
Иде мөнкәрләр.
Шиксез, Бәдердә
Шатлык хәрбендә
Әнвәр бәк рухы
Булгандыр бергә.

Әнвәр шундый нам –
Ул жанлы Ислам,
Госманлы түгел,
Ул үзе Госман.

ДАҺИГӘ

Күз карашыңда синең дөнья күренде мәңгә төн;
Киттең эзләп син, аны яктыртмага, идеал утын.

Гайрәт иттең, армый-талмый йөрдең ушбу юлда син,
Чын сөбатлә алга бардың, бакмый уңга-сулга син.

Мин әле хәйран һаман да, белмәдем ни булганын;
Нәрсәгә артка карыйсың, утка калгач бер адым?

Ялтырау күрдеңме артта? Ут түгел ул – алтын ул;
Юк мөкаддәс нур да анда, юк жылылык – салкын ул.

Изге юлны һәрвакыт алдап шулай кыскарта ул,
Син сатылмассыңмы дип, фикрең үзенә тарта ул.

Артка бакма, даһиём, идеал һаман да алда ул;
Алга барганнарға тик табыла табылса – Алла ул!

ТОЛСТОЙ СҮЗЕ

Зур бәхет инсанға – һәр көн, һәр сәгатътә яхшыру;
Яхшыру юк, булса анда «Яхшы мин!» дип лаф ору.

ОЛУГЪ ЮБИЛЕЙ МӨНӘСӘБӘТЕ ИЛӘ ХАЛЫК ӨМИДЛӘРЕ

1

Кардан ак, сөттән дә аграк, актан ак
Падишаһ ачты «Мөнафис» нам канат.
Жыйла халкы шул канатның астына,
Тулды өч йөз ел Романов нәсленә.

2

Һәр күренгәндә шимальдән ак болыт,
Без көтеп тордык өмидләр, шат булып, –
Дип аны: ул падишаһ һәм тәхтедер,
Дип: шушында без татарның бәхтедер,
Дип: гариб башларға энжүләр төшәр,
Мәңге миһнәт, мәңге рәнжүләр кичәр.

3

Рус жирендә без эсәрле, эзле без,
Тарихында бер дә тапсыз көзгә без.
Рус белән тормыш кичердек сайрашып,
Тел, лөгәт, гадәт вә әхлак алмашып.
Бергә тормыш, бергәлек чиктән ашып,
Без шаярыштык, вакытлар алмашып.

4

Һич бетәрме тарихи бу бергәлек? –
Без туган бер жепкә бергә теркәлеп.
Без сугышта юлбарыстан көчлебез,
Без тынычта аттан артык эшлибез.
Шул халыкныңмы хокукка хаккы юк? –
Хаккыбыз уртак ватанда шактый ук!

5

Падишаһ, бу көнгә парлак бәйрәмең
Котлыйдыр йөзләргә миллион адәмең.
Жыйла халкың ак канатың астына,
Ихтирамән затыңа, зур нәсленә, –
Төшсен эзрәк, дип, күләнкә безгә дә,

Бәлки, кипмәсме бу яшь, дип, күздә дә.
Һәрвакыт: «Юкмы мөнафис?» сүзләре,
Тилмерә эзләп жиңеллек күзләре.
Бер сүзең – мең канлы коллар гафведер,
Бер ишарәң – мең жинаять мәхведер.
Зур «Мөнафис» берлә жанлансын халык,
Бар моңын, барлык зарын өстән салып.

*

Кардан ак, сөттән дә аграк, актан ак
Падишаһ ачты «Мөнафис» нам канат.
Жыйла халкы шул канатның астына,
Тулды өч йөз ел Романов нәсленә.

КЫЙТГА

Көчләремне мин кара көннәргә саклый алмадым,
Көннәремнең һичберен дә чөнки ак ди алмадым.

Булды юлда киртәләр, эттән күбәйде дошманым,
Чөнки залимнәрне, өстеннәрне яклай алмадым.

Кайтмады үч, бетте көч, сынды кылыч – шул булды эш:
Керләнеп беттем үзем, дөньяны пакъли алмадым.

ШӨҺРӘТ

Яз язу, ләкин кызыкма һичвакыт шөһрәткә син;
Бик төренмә, иртәгүк артык булыр чүпрәккә син.

Тапмасам шөһрәт, сизәлмәсләр димә күңлемдәген,
Зур тәрәзә бар дип аңла дөньяга күкрәктә син.

ТОЛСТОЙ СҮЗЕ

Кирәк анчак яшәр микъдар ашарга,
Кирәкми тик ашарга дип яшәргә.

ТӘФСИРМЕ? ТӘРҖЕМӘМЕ?

Һәр заман кем насры берлән фәтхә килсә Алланың,
Һич тә бер көч тукталалмый, манигы булмый аның.

Син күрерсең тугъры юл тапканны күп төркем халык,
Хәмд-ү-тәсбих өннәре берлән гөрелдәр урталык.

Мәккәдә ачты бүген якты иманга баб Ходай,
Ярлыкау эстә, шөкер ит, тәүбә кыйл, тәүваб Ходай!

МӨХӘРРИРГӘ

(Кыйтга)

И мөхәррир! Кайсына биргән яшен күз кибрия!
И мосаувир! Кемгә биргән пакъ вә чын сүз кибрия!

Кайт әле монда ватанга, кайт әле, саргайтмәле!
Күз карашыңнан керер жир тапмасынчы кер, рия!

Алты елда үзгәрәп китте лөгать һәм истилях,
Сәүдәгәрлектер зыялылык вә сәүдәдер зыя.

Жанлырак тормыш та бетте, шанлырак бер эш тә юк,
Бер-берен чәйни Бишенче елдагы күп әүлия¹.

Алты ел торды чупансыз, айрылышты яшь көтү;
Карт бүре күк, бары корган айрым-айрым бер оя.

«Ул Гомәрдән² курка шәйтанның» дигән төсле рәсүл,
Бер карашың иң шома ялганчыны сүздән тыя...

ТОЛСТОЙ СҮЗЛӘРЕ

Һичвакыт булмый пәшиман садә тордым дип кеше;
Кан жылый күп чакта фәүкыльгадә тордым дип кеше.

Жан тынычланды димә, булганга малда артыгың,
Артык ул – алганга нәмәгълүм гарибләр актыгын.

Эстәминсез буй бөгәргә? Ирнәсез эшләргә эш?
Йә телән син, йә фәкыйрь кардәшне көчләргә кереш!

Тәмле булганга гажәпләнмә бу байлар ашлары,
Күп вакыт борчы, тозы – мескин гидайлар яшьләре.

КЫЙТГА

Хәзрәти Пушкин вә Лермонтов әгәр булса кояш,
Ай кеби, нурны алардан икътibas иткән бу баш.

*

Булмый Пушкин шигърене һич хаинанә үз итеп,
Булса да «Әлхәм» уку ул өр-яңа бер сүз итеп.

*

Аузын эт япмас, фәкать уйнар гариб сазым минем,
Мокътәбислектә Жуковский¹ – зур остазым минем.

БУШ ВАКЫТ

Безгә ят-чит телдәге изге фикерне тәржемә
Биш вакытта биш намаз күк керде инде фарзыма.

Бу «Толстой сүзләре»н дә хасладым буш вакътыма,

Күп вакыт моңлы күңелнең саф, аяз, хуш вакътына.

Әйтмәгез: «Ул – иске сүз, «Гайнел-гыйлем»¹дә күп иде»,
Әйтсәгез, сездән сорыйм мин: бездә нәрсә юк иде?!

МӘКТӘП

Мәкаль бардыр: «Урыс байса – сала аулында дәү чиркәү;
Татар байса – хатын асрый, була хатыны өчәү-дүртәү».

Гүзәл тәфсир кыйлынса, бу мәкальдән ушбудыр матлаб:
«Урыс байса – сала чиркәү, вәләкин әүвәле – мәктәп».

КАЗАН

Ут, төтен, фабрик-завод берлә һаман кайный Казан;
Имгәтеп ташлап савын, сау эшчеләр сайлый Казан.

ТУКАЙНЫКЫ БУЛУЫ ИХТИМАЛ ШИГЫРЬЛӘР

ЯҢА ЧЫКТЫ

Укымаган мәхдүмнәрне мулла кую яңа чыкты, –
Мәскәү малын ябып калу яңа чыкты.

Әүвәлдәге хажилар суфи иде, –
Хәҗи булып кеше алдалау яңа чыкты.

Әүвәлдәге ишаннар да тәкъва иде, –
Ишан булып акча жыю яңа чыкты.

Мөселманнар бер-берсенә кардәш иде, –
Хулиганлык, шпионлык яңа чыкты.

ЖАБИР ХӘЗРӘТ МАКТАНА...

Утыз биштә мәхәллә башы булдым,
Кырык яшьтә Дума әгъзасы булдым;
Бу хәзрәттә дини хис бар, диделәр,
Думада динне бу саклар, диделәр.

Бу көндә мин ишанлыкның юлында, –
Тройскидән шәһадәт бар кулымда¹.
Бу көн мин – «Дин-мәгыйшәт»кә язучы
Вә яшьләр юлына чокыр казучы.

Вәгазь әйтәм халыкка жомгаларда,
Котыртамы: каршы торсыннар аларга.
Симердем мин – сигез пот булдым инде:

Ашаганым мөселман ашы сенде.

ТАБЫШМАКЛАР

Жан сатар, вөждан сатар,
Белмим-беләм юк – лаф атар;
Искелекне сөрмә иткән. –
Тап, бу кем?! – Белдем: татар.

Яз эреп беткәндә кар, боз
Һәм никях вакытында кыз
Күл ясыйлар күз яшеннән. –
Жә, бусы кем, тапчыңыз?

Ат дисәң, арбасы юк һәм
Күздә канлы яше чук;
Йөгрә көн-төн, юк йокы, арганы юк.

Куркадыр: тозсыз бу ашым,
Тагы калган кайнасы;
Зәһрене сачә моңарга. –
Кем бу? – Бар кайнанагы.

Ал галстук, ак яка,
Шып-шыр кесә – байлык сата;
Кыш буенча тук була бу,
Ач жатадыр жәй ката.

Мәгълүмат тездән, белем шәп!
Юк сүзендә бер хата.
Белмидер үз үлчәвен. –
Әйт, кем булыр бу сапсата?

БӘНДӘЛӘР

Нинди күп бездә ятимнәрне талаучы бәндәләр!
Жантимерләрнең итек астын ялаучы бәндәләр.

Ярлыга ярты тиен артса – жылаучы бәндәләр,
Күзгә, ачларга аяп, төкерек сылаучы бәндәләр.

Күп, шөкер! – Бездә исәпсез күп иманлы бәндәләр,
Әмма юк соң, юк туры динле вә жанлы бәндәләр.

Бай халык! Бай милләтемдә шактый ишле бәндәләр,
Тик... Ходай, ник каргадың? – юк бер дә башлы бәндәләр.

Бездә бар комган, читек, казылык сатучы бәндәләр,
Бармы ачларга сынык икмәк атучы бәндәләр?

Без хәез-истинжаны ятлап та белгән бәндәләр,
Без «фани» тормышны ташлап, бик тиз үлгән бәндәләр.

Бездә бик күп бит «Мөхәммәдия»¹ көйләүче бәндәләр,
Тик менә... бик-бик сирәк идеал биләүче бәндәләр.

Бездә байтак зур авызлы, оста телле бәндәләр,
Тик күренми күпне белгән, тук күңелле бәндәләр.

Ис тә киткеч бездә күп зур-зур сакаллы бәндәләр,
Әмма һич артык күренми хәлле-маллы бәндәләр.

Бездә аз-маз чыккалый динне танучы бәндәләр,
Бармы мәзлум кыз-хатынны кызганучы бәндәләр?

Күп – «мөселманлык калыпта» дип белүче бәндәләр,
Күп – газалы, көчле яшьләрдән көлүче бәндәләр.

Юкмы дингезнең суын зәмзәм² дип эчкән бәндәләр?
Бармы бер чында адәмлеккә ирешкән бәндәләр?

Бездә беткәнме оятсыз, ирек, азгын бәндәләр?
Бармы үз халкын сөеп эшләүче алтын бәндәләр?

Бездә, шиксез, күп – намазны ташламаучы бәндәләр,
Азмы таз башлыкны пакь дингә ямаучы бәндәләр?

Бездә бар: «Илһам, каләм – сатлык», – диюче бәндәләр,
Ак яка, тарту, эчү – «аклык» диюче бәндәләр.

* * *

«Амур» – фәхеш рестораны,
Яшәп килә күп заман.
Шул «Амур»да мөселманнар
Хаж кыйлалар тидия.

Әгәр булса жомга көн,
Бер дә кайтма – шунда кун;
Гажаиблә, гараиблә
Син күрерсең тидия.

Әгәр белсәң мулланы,
Укып чыккач жомганы,
Кыткылдагач тамагы,
Вәгазь сөйләп тидия,

Әкрән басып жыш кына
«Амур» якка ычкына.

ЯЛГЫЗЛЫКТА

[«Шагыйре мәшһүр» Вакыйф Жәлалигә тәкълид]

Мин уйлыйм, йә көләм, йә егълыймын да,
Мин уйныйм, һәм йөрәм, һәм йоклыймын да;

Мин ашыйм, йә эчәм, йә кикрәмен дә,
Мин йөрим һәм торам, һәм сикрәмен дә;
Мин төчкерәм, йә пошкырам, йә какрамын да,
Мин мышныйм, һәм сөйлим, һәм акрамын да;
Мин киенәм, йә тишенәм, йә ябынамын да,
Мин сөргенәм, йә таям һәм абынамын да, –
Шуның өчен сине яратамын да.